

آد بخز بئے

حصہ اول

(پنجابی اختیاری)

یار ھوئیں جماعت لئی

پنجاب ٹیکسٹ بُک بورڈ - لاہور

ترتیب

(حصہ نمبر)

3	مولوی محمد سعید	1. مراج شریف
5	محمد آصف خان	2. پنجابی زبان دی کہانی
7	ڈاکٹر مہر عبدالحق	3. حضرت بہاؤ الدین رَکْرِیمُلْهَانِی رَحْمَةُ اللَّهِ
10	ڈاکٹر محمد باقر	4. پاکستان بن گیا اے۔
15	اشفاق احمد	5. ہائل تھلے
23	بیش روں ناظم	6. شاہ عبداللطیف بھانی رَحْمَةُ اللَّهِ
26	مشایاد	7. کھوپڑیاں تے آہنے
30	ارشد میر	8. لندن دے ٹیوب نیشن
34	پروفیسر محمد اسلم	9. رائے احمد خان کمرل شہید
37	عبد الجید سالک	10. کپاہ وچ
39	ڈاکٹر سید اختر جعفری	11. لوک گیت
44	ڈاکٹر ہسپر بلوچ	12. ان ہٹھے روگ

(حصہ نظم)

49	میاں محمد بخش رَحْمَةُ اللَّهِ	1. حمد
51	حفیظ تائب	2. نعت
52	حضرت بابا فرید الدین منور دین خاں شکر رَحْمَةُ اللَّهِ	3. شلوک
54	شاہ حسین رَحْمَةُ اللَّهِ	4. کافیاں
56	حضرت سلطان بابو رَحْمَةُ اللَّهِ	5. آیات
58	شاہزاد	6. چاربیے اووہڑے
59	علی حیدر علھانی	7. آیات سی خرمنی
60	سید ہٹھے شاہ رَحْمَةُ اللَّهِ	8. کافی

62	سیدوارث شاہ رحمۃ اللہ	9۔ بیت وزاری کرداں برادران
63	ہاشم شاہ رحمۃ اللہ	10۔ دوہرے
65	خوبیہ غلام فرید رحمۃ اللہ	11۔ کافی
67	مولوی غلام رسول عالم پوری رحمۃ اللہ	12۔ حضرت یوسف اپنی ماں دی تبریز
69	استاد عشق لبر	13۔ کلام عشق لبر
71	احمد علی سائس	14۔ سی حرثی ایبیات
73	محفل سعید براٹی	15۔ غزل
75	ڈاکٹر فقیر محمد فتحی	16۔ گازی تے شہید
77	حکیم شیر خندناصر	17۔ اپنی بیان
79	دائم اقبال دائم	18۔ توقیر حسین
81	شریف گنجائی	19۔ اوڑک ہوندی لو
82	عارف عبدالستین	20۔ غزل
84	احمد راتی	21۔ نواں نواں بور
86	باتی صدقی	22۔ کہتا نا
88	مسیم نیازی	23۔ جن نظمان
90	انور مسعود	24۔ محمد بازار
92		فرابنگ

حصہ شر

مأخذات

مولوی محمد سعید	○ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
دری محمد آصف خان	○ پنجابی ادب
ڈاکٹر محمد باقر	○ علم
اشفاق احمد	○ ہائی تکمیلے
دری ڈاکٹر انحر حسین اختر	○ لبریاں (فشاہیاں بسر)
مرتبہ ڈاکٹر عبدالسلام خورشید	○ پنجابی ادب تے سالک
ڈاکٹر سید رضا ختر جعفری	○ نویں زاویے

مولوی محمد سعید

مولوی محمد سعید یا لکوت دے اک پنڈ کلاس والا دے رہن والے سن۔ اوہناں نے دینی تعلیم اپنے پنڈ دے مولوی عبدالحی توں حاصل کیتی۔ مولوی عبدالحی قرآن پاک تے حدیث دے بوجت وڈے عالم سن۔ آنحضرت محمد صلی اللہ علیہ واللہ سلم دی پاک حیات دے چلے گئے جانوسن۔ مولوی محمد سعید ہوراں نے حضور پر نور محمد صلی اللہ علیہ واللہ سلم دی پاک سیرت بارے جانکاری اوہناں توں حاصل کیتی۔ فیر اوہدے وچ اپنا علم تے محبت شامل کر کے من کچھوں اسلوب رائیں بیان کیا۔

آپ دی کتاب "محمد صلی اللہ علیہ واللہ سلم" وچوں اک اقتباس پیش کیا جاندا ہے -

معراج شریف

بیوت توں 10 دس ورہے ہو گئے سن ڈاؤ ہے اور کے 10 دس ورہے۔ رب جب دی 27 تاریخ تے سمواری انگریزی 22 مارچ 1061ءی ایں رات محمد صلی اللہ علیہ واللہ سلم اپنے چاچے لٹھ طالب دی بیٹی ایم ہائی دے گھرستے ہوئے سن کی اللہ تعالیٰ نے اوہناں توں اسماناں دی سیر کرائی تے اودو بھیت دئے جہڑے آدم دی اولاد وچوں کے توں نہیں دئے گئے سن۔ قرآن مجید دی ستارہ ہوئیں سورت ان شروع ہوندی اے۔ ترجمہ۔ "اوہ ذات بڑی پاک اے جہڑی اک رات اپنے بندے توں خانہ کعبہ توں اوہن ڈراڑی میت بھک لے گئی جیہدا آل دوالا بر کتاب نال بھریا ہو یا۔ تے ایں واسطے لے گئی کہ اوہنوں اپنیاں کچھ نشاپیاں وکھائے۔"

دیکھو مولا دے رنگ جدوں دنیا بھک ہوئی تے اسماناں دے بوئے کھل گئے فیر اجھے کھلے کہ ان تیک ایں سفر نے دنیا توں جران کیا ہوا اے کہ کوئی اک بندہ تاریاں تے چن توں نکھدا ہو یا اوہناں تھانواں تیک بکھی جھتے نہ وہم جاندا اے نہ خیال۔ تے فیر دنیا کوئی بشرخیس جیہدے واسطے ایہدے وچ کوئی نہ کوئی سبق نہ ہو۔

صوفی ایہوں ہو رطحاءں بھیجا۔ عالمان ایہوں ہو رطحاءں جاتیا۔ شاعر ایں سفر توں ہو رطحاءں لذت لئی۔ ہر کے نے اپنے اپنے مقدر ہاں ایہوں جانپیا۔ الہامیل نے سن کے کھلما ریا۔ ابوکلاؤ نے سن کے آمنا و مدققا آ کھیا۔ اک گمراہوں دا سروار بن گیا، دو جانیکاں دا سروار بن گیا۔

قرآن شریف وچ تے صرف ایہناں ای اشارہ اے۔ پر حدیثاں وچ گل بیوہتی کھول کے بیان ہوئی اے۔

حضور صلی اللہ علیہ واللہ سلم فرمادے نیں۔ میں گوڑھی نیندر نکھا ہو یا ساں جدوں جریل آئے تے ہال بر اق لیاے۔ ایں چانور جھبا کوئی چانور زمین ائے نہیں۔ ایہہ کھوتے توں ڈراڑواڑتے چھر توں ڈراچھوتا سی۔ اوہدی جنت برف نالوں دھنڈھٹی سی۔ مونہب آدمی واگھوں تی پرندیاں واگھوں دو پر سن۔ اوہدی ایاں، پوچل تے کھب تے سید اتمول موتیاں ہاں جڑے ہوئے سن تے ان شکارے مار دے سن جویں تاریاں دیاں لڑیاں ہوں۔ میں ایں چانور دی کنڈتے بہر گیا۔ اک حچکید یاں ایہہ مینوں ہرم شریف توں سمجھا قصی لے گیا۔

ایتحوں وہیلے ہو کے میں بر اق نیت سحر دتے چڑھ لیا (صخرہ اک وڈا پتھری جیہدے اتے آج کل اک سوہنہ جیہا گنبد بیان ہو یا اے تے اودہ بیت المقدس دے اندر حضرت عز وی مسجد دے وچ اے) ایے پھر توں میں اسماناں ول چڑھ گیا۔ حضرت جریل نال سن ہٹاں اسماناں وچ جیہڑے پختبر مریرے راہ وچ آئے میں اوہناں وچوں حضرت ابراہیم علیہ اسلام حضرت مولی علیہ اسلام تے حضرت عیسیٰ علیہ اسلام توں ملیا۔ سفر جاری ہی میں ایں طرحاءں دی اواز سنی جس طرحاءں دی اواز نکھن لگیاں تھماں وچوں نکل دی اے۔ کتاب تقدیر دی ہی تے اواز احمد، شاکر دیاں

ہو یاں فرشتیاں دیاں کن۔

آخر میں سدرہ اُسطھی تے پہنچ گیا (سدرہ بیری دے درخت نوں آہن دے نہیں ایہہ خاص درخت اوس حد دے اتے اک نٹانی و انگوں کھلوتا ہو یاے جھوں تیک فرشتیاں دی پہنچ اے) اتنے اپڑ کے جرمل علیاً سلام نے کہیا "بِسْ حضور (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَالْهُوَ لَمْ) بِيری اپڑ ایتھوں تیک ای ہی۔ ایہہ علم دی آخری صدائے۔ میں اک بیروی اگاہ نہ پیاس تے تھلی نال میرے بے سر زبان گے۔ حضور (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَالْهُوَ لَمْ) ٹھی نیماں دے سردار او۔ دنیا جہاں دے مالک دے یار او۔ اگاہند ودھ دے جاؤ تے اپنے نور دے اشکار یاں وچ پینڈا مکان دے جاؤ۔" پینڈا اخمر ک گیاتے آپ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَالْهُوَ لَمْ) ارب دے حضور جا پہنچ تو اوس تھلی دا جھوں کوئی نہیں سی جھل سکیا، کھل کے نکارہ کیا۔ سجان اللہ۔ اک شاعر آکھدا اے۔ "حضور (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَالْهُوَ لَمْ) تجاذے کیا کہنے۔ طور پہاڑتے اک اشکارا یا تے موئی علیاً سلام بے ہوش ہو کے ڈھیہ چے۔" ٹھاں ذات پا کنوں میں سامنے دیکھیا تے لباس تے مسکراہٹ رہی۔" ائس ملاقات وچ جھیرا تھنڈا اللہ دی ذات ولوں حضور صلی اللہ علیہِ والہ و سلم نوں ملیا اوہ پنجاہ (50) نمازاں سن۔ روایت اے کہ واپسی تے حضرت موئی علیاً سلام ملے۔ گل بات ہوئی تے حضرت موئی علیاً سلام کہن گئے۔ امت تے برا بھار بے، گھٹ کراؤ۔ واپس گئے۔ خیر نمازاں گھٹ ہوندیاں ہوندیاں (5) روکھیاں۔ جنگاں تے پہنچ کے حضور صلی اللہ علیہِ والہ و سلم فیر پرت کے نہ گئے پئی امت اتے ایہہ بھار کوئی بوہتا بھار نہیں۔ بلکہ آکھیا کہ نماز مومن دی صراحت اے۔

حضور (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَالْهُوَ لَمْ) نوں مولا کرم نے گذرے ہوئے نیماں توں علاوہ رنگ برگی مخلوق دکھائی۔ جویں اسی دنیا وچ آکھے ہاں ملک ماہی داوے تے کوئی رووے تے کوئی نہیں۔ ائس نقصے اتے ای اگلا جگ اے۔ کوئی ہسد اے کوئی رومند اے۔ ہسدے اے اوہ نہیں جھیناں تیک ٹھل کیتے روندے اے اوہ نہیں جھیناں دے کر قوت بھیڑے رہے ہوں۔

حضور صلی اللہ علیہِ والہ و سلم نوں جنت دکھان لے گے۔ تیک لوک تے تیک پیہماں سو بنے وسدے، سخنداں چھانواں، ڈوھ شہد دیاں نہماں، پچلاں نال لہ یاں ہو یاں نہیں اس جک جک کے زمین نوں چھوندیاں، چار چوپ فیرے رنگ برگے پرندیاں دی چپکاں، سلامتی دیاں آواز اں۔ سو بنے منہتہ تے سوہنیاں گاہاں۔

حضور صلی اللہ علیہِ والہ و سلم نے ایہہ دی دیکھیا کہ اگ دے بھانجزے پئے بلدے نہیں۔ اگ شوکراں تے سمحکاں انچ بھردی اے جویں غشے نال کے دا وجود پاٹ رہیا ہووے۔ انگلیاں دے انچ لگدے جویں لال او دھماں دے اجز کھلوتے ہوئے ہوں۔ خلقناں دھوگیں تے لمباں دیاں ماریاں باہر نکلن نوں دوزن تے دربان چک چک فیر وچ سشن۔ نھلیاں ہو یاں پچریاں تراس سے مارے ہوئے او دھماں و انگوں پانی نئی تھلی ہوئے کوچیج منہتہ تے کوچھیاں بولیاں، بیچکاں تے فریداں۔ اللہ رحم کرے گل کر دیاں وجود کتب جاندا اے۔

حضور صلی اللہ علیہِ والہ و سلم نے ایہہ سب کجھ دیکھیا تے آکے دیتا۔ ایتھوں ایہہ گل بڑی یکی طرح اس ثابت ہوندی اے کہ اسیں لوک ای جا کے اوہ دنیا آپا دکرنے ہاں۔ جیے ایہہ دنیا سوری ہوئی اے تے اگلی وی سوری ہوئی اے۔ جیے معاملے اتنے چوڑ چپت نہیں تے اگے وی چوڑ چپت۔ او تھے دے دکھ تے سکھاں زندگی دا پھل نہیں تے ایہہ دنیا کوئی ماری دا کھید نہیں۔ گھری نظر دے فریب وچ پھے تے فریزراب و انگوں اے۔

محمد آصف خان

محمد آصف خان ہوئے 29 نومبر 1929ء توں یعنی دانشمندانہ طبع جالندھر، مشرقی پنجاب (بھارت) وچ پیدا ہوئے۔ 1947ء وچ پاکستان ہنگامہ بھارت کے لاہور آن وسے سرکاری ملازمت دے نال تال اور ووچ علیٰ تے ادبی کم وی کر دے رہے۔ 1956ء وچ پنجابی زبان توں اپنے وچاراں دے اظہار و اذرا یعہ بنا یاتے ایسے دوران ایم اے پنجابی تک تحصیل مکمل کیتی۔ فیر پنجابی مغلس دے سکریٹری تے رسالہ "پنجابی ادب" دے مدیر وی رہے۔ پہلاں شاہ حسین کا لج لاحور وچ پنجابی دے استاد رہے۔ فیر پنجاب یونیورسٹی دے شعبہ پنجابی وچ ایم اے دے طالب علم توں پڑھانہ دے رہے۔

محمد آصف خان کہانی کار، نظر، نقاد تے انسانیات دے ماہر سن۔ ایس دے علاوہ آپ اردو، فارسی، انگریزی، پنجابی، سندھی تے ہندی زباناں تے تکمیل عبور رکھدے سن۔ اجوکی کہانی، ملکی لفظائی، ملکی لفظائی، آکھیا بابا فریز نے، احمد خان کھرل، ہیر مودو، یک شک، سندھی ادب آکھیا بلے شاہ نے، آپ دیاں تحقیقی ترتیب و تحریک ہو یاں کتاباں چھپ چکیاں نیں۔ آپ پاکستان پنجابی ادبی پورڈ دے سکریٹری رہے۔ 17 مارچ 2000ء توں رب نوں پیارے ہو گئے۔

پنجابی زبان دی کہانی

ایہہ اک سُنی پرستی حقیقت اے پئی زبان دیسیب توں ایسی بھعدی اے اتے دیسیب بندیاں تال ایسی بھگردا اے۔ بے بندی نہیں ہون گئے دیسیب نہیں ہو گے۔ تے جدول دیسیب نہیں ہو دے گا نیز زبان دا کدھر نے نال تھیں نہیں ہو گے۔

زبان دی لوڑ اودوں محسوس ہوندی اے، جدول بندیاں وچ کار لین دین تے وچار و ناندا ہوندا اے۔ کیوں جے اوہ زبان را یہ اپنیاں سوچاں، سذرہاں تے خیال دو جے لوکاں تک اپنے اندرے نہیں تے اوہناں دے خیالاں تے سوچاں ہاں واہی حاصل کر دے نہیں۔ ایس طرح اس زبان بندیاں وچ کاراں اک اجیہا رابطہ اے جیہڑا اوہناں توں اک دو جے دے نیڑے لیا و نہادتے اوہناں وچ محبت تے بھائی چارا پیدا کردا اے۔

تاریخ دسداری اے پئی پنجاب دے علاقے پوچھو بار وچ سوال دریادے کئٹھے بھگرنا والا دیسیب، دیسیب دے سب توں پرانے دیسیاں وچ خاص ایچ رکھدا اے۔ ایس توں اسی ایسہ وی گوئی لاسکدے ہاں کہ اجیہا دیسیب پورے پنجاب وچ پسرا ہو یا سی۔ لوڑ صرف ایسیں گل دی وی اے کہ ہو رکھرو لا پھرولی کہنی جاوے۔

تاریخ توں ایہہ معلوم ہوندا اے پئی آج توں 5 قents ہزار درہے پہلاں پنجاب تے سندھ وچ دراوڑی تہذیب بھی اتے سی۔ دراوڑی ایتھوں دے وسیک نہیں سن، سکون پاہروں آکے اس تھے آباد ہوئے سن تے وکھری زبان بولدے سن۔ اوہناں دے دیسیب تے زبان نے وی مقامی زبان تے چوکھا اثر پایا۔

فیر 1500 ق-م دے نیڑے تجزے وسط ایشیا توں آریہ قوم پنجاب وچ واپسی ہوئی۔ ایس قوم دی زبان سکرتی۔ پہلاں ایہناں پنجاب وچ توں اختیار کیتی تے ایتھے بہر کے اپنی مذہبی کتاب "رگ وید" تیار کیتی۔ ایہناں دا جدول ایتھوں دے وسیکاں ہاں میل جوں ہو یا تاں ایہناں دی زبان دے کئی لفظ پنجاب وچ بولی چان والی زبان وچ شامل ہو گئے۔

فیر بھارت وچ اک توں مذہب "نہدھرت" دا ظہور ہو یا۔ بدھ بھر و کاراں نے پالی زبان توں مذہبی زبان دا درجہ دتا۔ اپنے مذہب دے

پر چارائی اور بخوبی آئے۔ رجایا شوک دے زمانے وقیع بدحالت توں سرکاری مددب دی حیثیت مل گئی۔ رجایے پائلی چرچ ہند کے نیکسالاں اپنی راجہ حاصلی بنایا۔ انچی پائی زبان نے وہی بخوبی دی زبان توں متاثر کیا۔

اس طرح اسیں وکھدے ہاں کہ جیزے جیزے تھیں تے قوماں باہروں بخوبی وقیع آؤندے گئے اور ہناں دیاں زباناں دے لفظ مقامی زبان وقیع شامل ہوندے گئے۔ سیانیاں دی کھوج پاروں اسی آج ایتھے جو گے ہو گئے آں کہ وہ سکھے پیچی کیزے کیزے لفظ مہڑاری، دراوڑی، سکرت تے پائی زباناں توں ساؤڈی زبان وقیع شامل ہو گئے نہیں۔ فیر بعد وقیع عربی تے قاری زباناں دے ڈیجیر سارے لفظ ساؤڈی انقلابی دا حصہ بن گئے۔

سینے آنکھ دے نہیں کہ باراں کوہاں تے زبان بدلتے جاندی اے۔ ہر علاقے دے طبقی، سیاسی تے سماجی حالات وکھوکھو ہوندے نہیں۔ ایہ حالات اک پاسے اچارائیاں توں متاثر کردے نہیں تے ووچے پاسے لوکاں دی رہتہ بہت اوتے اپنے اثرات قائم کر دے نہیں۔ ایویں باراں کوہاں تے جا کے لوکاں والی بدلتے جاندے اسیں بدلتے ہوئے بجھ توں علاقے دی مناسبت نال وکھراں دے دتا جاندے جوں لاہوری ملتانی وغیرہ۔

چوتھی صدی ہجری وقیع اک عرب سیاح ہن حوقل بر صفیر پاکستان تے ہند آیا۔

اوہ نے اپنے سفر نامے وقیع ملتان دی زبان توں ملتانی تے سندھ دی زبان توں ہندی لکھیا۔ اوہ گروں اک تذکرہ ٹاکر محمد عوفی نے دیتا پیچی لاہور دے اک مشہور شاعر مسعود سعد سلمان نے شاعری دے تن دیوان لکھے جیہناں وچوں اک عربی، دو جافاری تے تریجاہندی وقیع ہی۔ یعنی یار حسین صدی عیسوی تک پنجابی توں ہندی یا ہندوی آکھیا جاندی اے۔ مولوی عبدالکریم حنفی نے 1086ء وقیع "نجاش الموسین" اک کتاب پنجابی وقیع کھی تے آکھیا:

فرض مسائل فتویے ہندی کر تعلیم

ابو الحسن سینن الدین امیر خسرو 1253ء تا 1325ء نے پنجابی زبان توں لاہوری زبان آکھیا۔ اوہ زمانے وقیع لاہور تے ملتان دو وکھرے وکھرے صوبے سن۔ اسیں پاروں صوبہ ملتان دی زبان توں ملتانی تے صوبہ لاہور دی زبان توں لاہوری آکھیا جاندی اے۔

شہنشاہ جلال الدین اکبر (1556ء تا 1605ء) دے زمانے وقیع صوبہ لاہور، ملتان تے پنجاب دے علاقے توں انتخوبوں دے پیش دریاواں دی مناسبت نال پنجاب دا تاں دتا گیا تے انتخوبوں دی زبان توں پنجابی آکھیا جان لگ پیا۔

سب توں پہلا حضرت نوشن ہنگش رحمۃ اللہ (1552ء تا 1654ء) نے اسی زبان توں اپنے شعراء وقیع پنجابی لکھیا۔

حافظ برخوردار رحمۃ اللہ نے اپنی کتاب محتاجۃ اللہ (1669ء) وقیع پنجاب دی زبان توں پنجابی آکھیا:

حضرت نعمان رہمنہ اللہ لے فرمایا کئی مسائل میں ترتیل پنجابی آکھو نادیں سے کوئی ہو وے ماں

اس طرح اس طرح دے وسیع علاقے وقیع بولی جان والی زبان پنجابی دے نال مشہور ہو گئی۔ ایہہ زبان ولی توں لے کے خیر پور (سندھ) تے پشاور (صوبہ سرحد) توں لے کے ہیوں (متقوض کشیر) تائیں بولی تے کھجی جاندی اے۔ پر مختلف علاقوں اس وقیع ایہدے وکھرے وکھرے نال نہیں۔

اے نہاں ناواں دی کلی وہڑاں نجی کھنی جا سکدی اے جوں مشرقی پنجابی، مغربی پنجابی تے مرکزی پنجابی۔ مشرقی پنجابی، بھارت دے کچھ

علا قیاں وچ بولی جاندی اے تے مغربی پنجابی پاکستان دے کجھ علاقیاں وچ وکھرے وکھرے ڈھنگ یاں لپھے نال بولی جاندی اے جویں پونخوہاری جہلم توں لے کے ائمک جیکر۔ سراں یعنی، ملتاں، بہاول پور، ذیرہ غازی خان تے ہندکو، پشاور توں مانسہرہ تک تے لہندی، راویوں پارشروع ہو کے شہاں وچ پونخوہار دے علاقے تیک بولی تے سمجھی جاندی اے۔

ایسے طرح راوی تے بیاس دریاواں دے وچکارے علاقے توں ما جھا آ کھیا جاندی اے تے ایس علاقے دی بولی توں ما جھی یا مرکزی پنجابی داناں دیتا گیا اے پنجابی زبان دیاں ایہناں بولیاں یاں لہجیاں توں صاف ظاہر ہوندا اے پنجی پنجابی زبان والکھلارے پار کیدا اودا اے تے پنجابی زبان دیاں سرحداں کتوں تیک بھسلیاں ہویاں نہیں۔

ڈاکٹر مہر عبدالحق

ڈاکٹر مہر عبدالحق پہلی جون 1915ء توں ایتھر شمع مظلوم گزہ وچ پیدا ہوئے۔ 1950ء وچ پنجاب یونیورسٹی توں ایم اے اردو کھاتے 1957ء وچ پی۔ ایچ۔ ڈی ڈگری لئی۔ اوہناں علماء اقبال رحمۃ اللہ مولوی محمد شفیع تے سید عطاء اللہ شاہ بخاری ورگے عالمان کو لوں فیض حاصل کیجا۔ درس و تدریس توں پیشہ بنایا۔ قصیدہ بردہ تے قرآن مجید دا سراں یعنی وچ ترجمہ کیجا۔ خواجہ فرید رحمۃ اللہ دیاں کافیاں داویوں مرتب کیجا۔ پنجاب دی تاریخی تے تہذیبی زندگی بارے ڈھنگا مطالعہ رکھدے سن صوفیاء کرام بارے آپ دے لکھنے گئے مضمون بوجہت سلاہ ہے گئے۔ زبان وچ روانی تے بیان وچ علیت حملکدی اے۔ 1995ء وچ رقب توں پیارے ہو گئے۔

حضرت بہاؤ الدین زکریا رحمۃ اللہ ملتانی

آپ 566 ہجری وچ رمضان شریف دی 27 تاریخ توں جمودے دن اتھے دے علاقے کروڑ وچ پیدا ہوئے۔ بعض کتاباں وچ آپ دے سن دا سال 560 ہجری تے 542 ہجری لکھیا ہویا اے۔ آپ دے والد حضرت شیخ حامد الدین رحمۃ اللہ ہبھوئے شیخ محمد غوث دے نال نال ہور سن بڑے اپنے درجے دے بزرگ سن۔ اوہناں توں شہر اس تے ملکاں وچ پھر ان تے سیر ساخت گرن واپس اشوق ہی۔ حضرت زلریا رحمۃ اللہ دی لدھ داناں قاطلہ دی تے اوہ حضرت شیخ حامد الدین رحمۃ اللہ دی دھی سن۔ شیخ حامد الدین رحمۃ اللہ ہوراں توں شیخ عیسیٰ علیہ السلام رحمۃ اللہ دی کہندے سن۔ کوٹ کروڑ واشہر ایہناں دے نال پچھے کروڑ لاں عیسیٰ رحمۃ اللہ کہلاندا اے۔ اسچے ہر سال بخادوں دی چودھویں توں بڑا بھاری میلائیا گدالاے تے حضرت لاں عیسیٰ صاحب رحمۃ اللہ داعر سمنا یا جاندالاے۔

حضرت زکریا رحمۃ اللہ دی عمر ۱۷ سے سال دی نہیں ہوئی سی کہ آپ نے 7 سال قرآن کریم حفظ کر لیا تے آپ دا روشن ہو گیا۔ آپ 12 باراں سال دے سن کر آپ تیم ہو گئے۔ آپ دے چاچے حضرت شیخ احمد غوث رحمۃ اللہ ہوراں نے آپ توں فضیلت دی گپک بدھی تے باپ دی گذہ دی تے بخادتا کجھ چجھ آپ ملتان تے آس پاس دے عالم فاضل لوکاں توں علم حاصل کر دے رہے۔ کہندے سن کہ آپ نے ساؤھے چار سو استاداں توں علم حاصل کیجا پر علم دی بیاس اسچے کچھ بھجنی ہی۔ آپ ملتان رحمۃ کے خراسان چلے گئے تے اوتھے 7 سال رہ کے ظاہری تے باطنی علاں دیاں پھنسماں توں رج رج کے اپنی بیاس بخاندے رہے۔ آپ دی علمی قابلیت والانداز و انتقادات گدالاے کہ خراسان بجان توں پہلاں آپ نے بچپنے وچ دو بھیاں کتاباں لکھیاں جیسے یاں اُنچ دی بڑیاں اُچیاں کتاباں غیاں جاندیاں نہیں تے ساؤھے اسلامی درسات وچ پڑھائیاں جاندیاں نہیں۔ اک کتاب داناں ”صرف بھائی“ تے دوچی داناں ”کنز العجائب“ اے۔ پہلی عربی زبان پر حص

لئی گرامدی کتاب اب تے دو جی نقدے مسائل اتے لکھی گئی اے۔

خراسان دے بعد آپ بخارا چلے گئے۔ اوتحوں پھر انے تے تحاں تھاں دے عالمان توں فیض حاصل کردے عدید شریف آپز
گئے۔ اتنے 5 شوال گزار کے بیت المقدس ول شریعے تے سارے نبیاں دے مزاراں وی زیارت کردے کرانے اخیر بخارا شریف پہنچ گئے۔
اٹھے جاتے حضرت شیخ الشیوخ مولانا شہاب الدین سہروردی رحمۃ اللہ علیہ اچھے چاہی۔ آپ حضرت شیخ دی پارگاہ وچ حاضر ہو کے اوہناں
دے مرید ہو گئے تے صرف 18 اخوارہ دنیا وچ کمال نوں پہنچ گئے۔

شیخ شہاب الدین ہوراں دے سیکنڈے مرید تے روحاںی چلے سن۔ اوہناں نے جدوں ویکھیا کہ ہاہر توں آیا ہو یا کٹھن دنیا دنیا وچ
مرشد دے نیڑے تے اگیرے ہوندا جاندا اے تے اوہناں حسد کر کے حضرت شیخ دے اگے فریاد کیتی۔ حضرت شیخ مسکراۓ تے آکھن
گئے۔ ”میں سارے اک اک کوتہ پھر کے لے جاؤ تے اجنبی تھاں تے ذبح کر لیا وچ تھے تھا توں ذبح کر دیاں کوئی ویکھدا نہ ہو دے۔“ اودھ پڑے
گئے تے اپنے گھر اس وچ کوٹھیاں دے انڈاں چپ کے کوتہ اس توں ذبح کر کے لے آئے۔ حضرت زکریا رحمۃ اللہ علیہ اپنا کوتہ چیوندا ای
لے کے آگئے۔ شیخ نے وجہ پوچھی تے آپ نے فرمایا: ”میتوں ایں دھرتی تے کوئی وی اجنبی تھاں نظر نہیں آئی جیہو یہ مولا پاک دے وجہ توں خالی
ہو دے۔ میں کوتہ کھتے ذبح کردا۔“ حضرت شیخ نے فرمایا: اچھا ہے! تھیں میت وچ چھان لئی گھاہ پٹ لیا۔ سارے مرید ہراہرا تازہ ملکہ گھاہ
پٹ کے لیاۓ تے زکریا رحمۃ اللہ علیہ اس توں سرتے سکے گھاہ دی جھنی ویکھ کے ہیں پئے۔ زکریا رحمۃ اللہ علیہ اس مرشد دے
اگے عرض کیتی کہ ”میں جنتے وی گیا ہر اتے تازہ گھاہ رب پاک دے ذکر وچ مشغول ہی تے ایہہ سکا گھاہ میتوں شیع توں قارغ نظر آیا تے میں
لکھوں لے آیاں کہ میت وچ لوکاں دے سجدیاں لئی تھیک اے۔“ حضرت شیخ نے مریداں توں آکھیا: ”تمہاں احکام کو لا وجہ۔ میں دائم علا درج
اے تے ایہہ تھاں ہوں سکھو یاں مژراں اگاہ بہ ودھ پکیا اے۔ میں حسد نہ کرو۔“

بقداد توں خلافت حاصل کر کے آپ 604 ہجری وچ ملتان ول واپس ٹرپے۔ اوس وقت آپ دی عمر جوانی دی ہی تے طبیعت وچ جوش،
ولوادت نالے حوصلہ وی ہی۔ آپ دے ملتان وچ آون تے اتنے وتن دا ارادہ رکھن دی خبر ملتان دے عالمان تے ہیاں فقیر اس توں پہنچی تے
بڑے غم برائے تے حسد کرن لگ پئے۔ اوہناں نے آپ توں اک پیالہ دو دھدا بھرا ہو یا بھیجیا۔ ہمید امطلب ایہہ سی پی اتنے ملتان پیلے اسی
بھرا توں پہنچا، تھیں کے ہور شہر چاؤ۔ آپ پیالہ ویکھ کے مسکراۓ تے پیالے وچ گاہ دے پھل دیاں پیتاں پاد تیاں پاد تیاں جیہو یاں دو دھتے
أَتَى إِلَى تِرْنَ لَكْ پیتاں ایں دامطلب ایہہ سی پی جس طرح اس دو دھلے پیالے وچ بھل دی وی سا سکدی اے ایسے طرح میں وی تھاڑتے
وچ پیار ہواں گا تے تھا توں ذرا وی تکلیف نہ دیاں گا۔ نالے ایہہ وی اشارہ ہی کہ اسکیں گاہ دی خوشبو و گیاں نور دیاں پیتاں ہر پاے کھلار
دیتیاں نہیں تے تھیں آپنے ای ساڑی خوبیوں میت ہو جاؤ گے۔

ملتان وچ اوہناں دنیا دنیا وچ قرامطیہ فرقے دا وزوری تے شہر دے لوکاں توں علاوہ چنڈاں وچ وی قرامطیہ نہ ہب بھیلہ اچاندا اسی۔
حضرت زکریا رحمۃ اللہ علیہ اس توں وعظی صحیح نال ایس بُرائی توں بچالیا تے پچے اسلام دی راہ ول موز دتا۔ آپ دا چچا ہند سندھ وچ ہوں لگ
پیاتے آپ دے مریداں وی اک ایجی جماعت بن گئی جیہاں داعل تے قول اک ہی۔ آپ نے اپنے مریداں توں سندھ کجھ کھراں ول دو رے
کر کے تبلیغ کرن دا حکم دتا تے ایس طرح اس کھاں گراہ انسانیاں تیکر اسلام پہنچا دتا۔ آپ دیاں کچھ ٹولیاں کشیرتے ولی ول زیبیاں تے کچھ افغانی
قیمیاں ول چلیاں آئیاں، ایس طرح اسارے ملک وچ اسلام دا چچا ہوں لگ پیا۔

آپ دی خدمت و حج وڈے وڈے سردار نواب تے بادشاہ حاضر ہوندے سن تے ہدایت دے فوراً نال اپنے دل دی بھیر کو ٹھری و حج چان
کر دے سن۔ کافر ٹولیاں دی صورت و حج آؤندے سن تے آپ دے مبارک ہتھ تے بیت کر کے لا الہ الا و روتے ”دِم“ بھاؤ لمحٰ ”دانگرہ مار دے
گئے جاندے سن۔ آپ دے قدم نال ملتان دی حالت بالکل بدل گئی۔ ہر پاسے مساجاں، خانقاہوں تے لکرخانے بن گئے تے اک بوہت وڈا
مدرس ملتان و حج قائم ہو گیا۔ جبکہ اسارے ہندوستان کی مرکزی اسلامی یونیورسٹی دا کم دیدا سی۔ ایسی مدرسے و حج دین تے دنیا دے سارے علم
پڑھائے جاندے سن تے معمولات تے مقولات دی تعلیم دتی جاندی ہی، حضرت زکریا زَجْهَ اللَّهِ اَسْبَابُ تُوْنَ وَذُوِّيِّ يُونیورسٹی دے کارکنار
تے طالباں دے پیرتے مرشد سن۔ طالباں دی گنتی ہزاراں تک پہنچ گئی ہی، کیوں جے اسچے تعلیم مفت دتی جاندی ہی۔ کھان پین تے رہن کہن وا
انتظام وی مدرسے والوں ہوندا سی۔ کتاباں تے لکھن پڑھن دے سامان دا خرچ وی نہیں ہی لیا جاندا۔ علم پڑھن والے ہندوستان توں علاوہ
چین، ترکستان، مصر، بقداد عراق تے عرب توں وی اسچے پہنچے سن تے عالماء و چوں حضرت خواجہ غریب نواز زَجْهَ اللَّهِ،
حضرت قطب الاطقاب قاضی حمید اللہ یعنی ناگوری زَجْهَ اللَّهِ، حضرت جلال اللہ یعنی تبریزی زَجْهَ اللَّهِ تے باہفرید اللہ یعنی شکر زَجْهَ اللَّهِ
و رے گئے باکمال صوفی اسچے آؤندے جاندے رہندے سن۔

ہندوستان و حج صوفیاں دا سہروردی سلسلہ حضرت بہاؤ الدین زکریا زَجْهَ اللَّهِ توں شروع ہوندا ہے۔ 666 ہجری دے
صفر دے میتے دی (7) ستویں ہارخ نوں غیرہ میاز دے بعد آپ دے وڈے صاحزادے شیخ صدارلہ یعنی عارف خلوت خانے دے بھے
اگے کھلوتے سن کہ اک سفید پوش شخص نے سلام کھاتے اک نمر بند لفاذ دے کے آ کھیا کر ایہ خط حضرت بہاؤ الدین زکریا زَجْهَ اللَّهِ
دی خدمت و حج پیش کر دیو۔ حضرت زکریا زَجْهَ اللَّهِ باداللہی و حج مشکول سن، فارغ ہوئے تاں صدر اللہ یعنی عارف ہوراں نے اودھ خط پیش
کر دتا۔ حضرت نے خط کھول کے پڑھیا تے اللہ ہونا فرہ مارکے اللہ توں بیارے ہو گئے۔ مکان دے ہر کوئے توں اواز آئی۔

”دوسٹ بدوسٹ رسید“ دوست اپنے دوست نال مل گیا۔ وصال دے وقت آپ دی عمر سو سال ہی۔ آپ دا مزار ملتان دے پرانے قلعے
تے سب توں اپنی تھاں تے اے تے اج وی ہزار لکھاں مریداں دی زیارت گاہ بنیا ہو یا اے۔

ڈاکٹر محمد باقر

ڈاکٹر محمد باقر قیصل آبادے نیڑے اک پنڈ وچ 14 اپریل 1910 نوں ملک حکیم دین ہوراں دے گھر بیدا ہوئے۔ گورنمنٹ ہائی سکول گوجرانوالہ توں 1925 نوں میکٹ، گورنمنٹ کالج سمجھات توں انتر میڈیس، ایس ای کالج بہاولپور توں بی اے تے اور پنڈ کالج لاہور توں ایم اے فارسی 1933 وچ کیجا۔ انگلستان توں بی اچ ذی دی ڈگری لئی تے پھر ارہو گئے۔ فیر اور پنڈ کالج وچ پہلاں پر و فیرست بعد وچ پہلی نوبت ہو گئے۔

اوہناں پنجابی قصے کہانیاں دی چھان پنک کر کے دوجیاں زباناں وچ ترجمہ کر کے غیر پنجابی لوکاں تک آپزایا۔ آپ 27 اپریل 1993 نوں اپنے ربتوں جاتے۔

"پاکستان بن گیا" آپ دے ناول "بھٹھ" وچوں اقتباس اے۔ ایس دا مرکزی گروار باڈاحمد مجید عرف احماں اے۔ دلی وچ افسری۔ چدوں فسادات وچ اوہدے یونی پیچے غیر مسلمان نے قتل کر دتے، تے اوہ مسلماناں دے کپ لال قلعے گیا تے فیر گذی راجیں پاکستان اپزیا۔

پاکستان بن گیا اے

قلعے وچ احتما کجھ دن تے مدھوشان و مگلوں پھردار ہے۔ اوہنوں انج معلوم ہوندا سی جوں اوہدا دماغ مل گیا اے بختے لوک تے اوہنوں جگ جگ پاگل سمجھ دے سن۔ اوہنے کھانا پینا تے اپنا آپ سنبھالا تھا جھڈ دتا۔ کوئی جانا تو اوہنوں پھٹک کے زبردستی وال پنڈل کھوا دیندا۔ پر اجے توں ایس گل دی پرواہ نہیں ہی۔ اوہدے کے کپڑے پہلاں ملے ہوئے فیر پاشن گل پئے۔ جیساں لوکاں کوں پیسے ہے سن، اوہ تے تکڑتے کے چہار راہیں لاہور تے کراچی جان لگ پئے۔ پر اجے کوں تے ہن کجھ دی نہیں ہی۔ اوہ اپنا تھیر گھا کے تے سب کچھ لٹوا کے ستم بے ہوئی دی حالت وچ قلعے وچ آؤڑیاں ہی۔ اوہنوں ہن تاگھ دی کوئی نہیں ہی کہ اوہدا کجھ بن داۓ کر نہیں۔ اوہنے ہوئے پھر پاکے سارا دن قلعے وچ پھردار ہندے۔ نہ اوہ راشن لین جاندا نہ کے گولوں کوئی ہور شے ملکدا۔ اوہدے جانو کدی کدی اوہدے نال ہمدردی کر دے ہوئے آکھدے:

"احمد مجید صاحب اُسیں اپناراشن تے لے لیا کرو۔"
تے اوہ کچھ سوچ کے جواب دیندا۔

"کاہے لئی؟"

"اپنے کھان پینی۔"

"جنہوں بھکھ ای نہ گلے اوہنے کیہ کھانا پینا اے۔"

"آ خربندہ بڑا نا، بھکھ گل ای پیندی اے۔"

"پیا نہیں میری بھکھ کجھے نہ گئی اے۔ میتوں تے بھکھ نہیں لگدی۔"

ایہ کے اتنا اگا نہہ لکھ جاندا تے لوک گلاں کروے۔

"بیجید اؤ جھڈ دکھاں نال بھریا ہووے اوہنوں کیہ بھکھ لگتی اے۔"

"احمادا تے اپنی لاش توں چکلی پھردا اے۔ وکھنوت کے چلا ہو گیا اے کوئی دم دامہمان اے۔"

”پر ہے بڑی ہمتوالا۔ مجال اے جے کے نوں اپنا دکھوں جائے یا کے کلوں ہمدردی ملے۔ اپنے آپ تے اسی سب کچھ جرواۓ۔ بندہ کھڑا کے کھڑے غم و کچھ کے دی جیوندا رہندا اے۔“

”بھائی مرنا تے اپنی آئی نال ای ہوندا اے، پر ایہ سوی کیڑا اجیوندیاں وچوں اے، لاش اے بس لاش۔“

کدمی کدمی اجے نے کند کیتیں ہوندی تے لوک اوپدیاں گلاں کر دے رہنے۔ اوه چپ چاپ ایہہ سب کچھ سن کے جھوٹی پالنڈاتے کے ذکر میں سوچ وچ ڈبارہندا۔ اوپنے حیاتی گزارن لئی بڑا ای وڈا جگرا ہیا اسی۔ پر ہن تے گل سروں لکھ گئی سی۔ اوہ نوں کدمی کدمی انچ جاپا جویں حالات اوہ بے ڈے چکرے نوں چبا کے کچھ کچھ حاگئے نہیں تے اوہ بڑی چھروالی چکاری خالی ہو گئی اے

فیر اودھ سوچیں پے جاندا تے اپنے آپ نوں آ کھدا

”احمیا!

ٹوں دتے پاگل ہو سکیوں نہ مر سکیوں۔ تے فیر صرتے حوصلے سوا ہو کیڑا اکم کر سکناں ایں؟ ویکھو مولا دے رنگ۔ توں پاکستان بنان لئی اینے سال تر فدار ہیوں۔ پاکستان بن وی گیا تے حیری ترقات وچ فرق نہیا۔ پتا نہیں مولانے آگوں کیہ رنگ دکھانے نہیں۔“

اوہ ایہہ گلاں سوچ ای رہیا سی کہ اعلان ہو یا کہ جیڑے لوک گذی را ہیں پاکستان جانا چاہندے نہیں، اوہ اپنے نال کھادا ہیں۔ کے نے اجے داناس وی دفتر وچ جا کے لکھا دتا تے دوچے ای دن اجے توں لا ہور جان والی گذی وچ بخادا گیا۔
گذی وچ اینی بھیڑی کر اجے نوں لوکاں دھکدے یاں دھکدے یاں ڈتے وچوں باہر کذھ دتا۔ فتوسی پی ہوئی سی۔ جدوں گذی تکوک بھر گئی تے لا ہور چلن لئی تیار ہوئی کے نے اجے نوں محیث کے گذی وی چھت تے بھادتا۔ اوتحے ہور وی کئی سو آدمی بیٹھے ہوئے سن۔ احنا اک نوبکی چکر دیکھ کے اوتحے لیٹ گیا۔

شام دے نیزے گذی اس تر اپڑی تے گذی تے حل ہو گیا۔ میرے وچ ہندوؤں تے سکھاں نے گذی دے اندر یہھیاں ہو یاں سافران نوں لئتا تے مارنا شروع کر دتا۔ ہاہا کارپی تے احاطہ کے بہہ گیا۔ اوپنے چھت توں یہھیاں اُترن وی کوشش وی کیتی پر اوہ نوں کوئی راہ نہ لھھیا۔ اوہ تھوڑا جیہا ای چلیا سی کہ دوسرا سافران اوہ نوں محیث کے کاپنے کوں لئا پالیا، تے آ کھن گئے۔

”لکھد ایسا کھتھے چلیا ایں؟ یہھیاں تے ڈھنڈے ٹکدے پئے نہیں۔ توں اتحے ای چپ کر کے بیٹھا رہ۔“

”کون کیہوں واحد اٹکد ایسا اے؟“

”ہندو تے سکھ، مسلمانوں نوں ڈھنڈے پئے نہیں۔“

اچے نوں اپنی سوانی تے پیچے خون وچ تردے ہوئے یاد آ گئے۔ اوہ اول کھجا کر میں گذی وی چھت توں یہھیاں لہ کے سارے ہندوؤں تے سکھاں دیاں سوانیاں تے پھیاں نوں خون وچ ڈوب دیا۔ پر نال ای اوہ نوں خیال آ گیا:
اوہ خورے کوں ہندو تے سکھن جیڑے میرے ٹھر نوں ہبودج نہوا گئے سن۔

اتحے تے شاید اوہناں وچوں کوئی نہیں، میتوں تے ہمیشہ ای ہو ای دیا گیا اے پیچی انصاف کرنا چاہی دالے۔ تے ایہہ کاہہ انصاف ہو یا جے مارن والے تے رہ جان تے میں اتحے اس تر ای انصاف کرنا چاہی دالے۔ فیر اک ہور اونکھت وی سی۔ اوہ بے کوں ہے ای کیہ چیزی جیہد سے نال اوہ کے نوں مار سکدا۔

ایہ سوچ سوچ کے اودہ فیرچت تے لتا پے گیا۔ ہو لوگ سہے ہوئے چپ سن لجے توں اوہ دیاں سوچاں نے چپ کرایا ہو یا سی۔

گذی امرتر ساری رات کھلو قری۔ پانکھ کیہ ہوئی؟ پہلے پہلے اجے توں زخمیاں دیاں چیکاں تے کوکاں سنائی دیدیاں رہیاں۔ فیر ہوئے ہوئے بیوٹی یا موت نے سب دے گلے گھٹ و تے۔ احنا سونا چاہندہ ای پرانج دی رات نیند رکھرے نس گئی ہوئی سی۔ اودہ سوچن لگ بیا، پانکھیں گذی پاکستان کدوں آپڑے گی؟ آپڑے گی دی یاں نہیں؟ اوپنے ہال دے ساتھی کولوں پچھا۔

”ایہ گذی پاکستان کدوں آپڑے گی؟“

ساتھی نے کہیا۔

”جدوں خدا ہمچاۓ گا۔“

پانکھیں اجے توں ایہہ خیال کیوں آیا؟

ایہہ شیطانی کم اے، جدوں خلقت دے دل و چوں خدا دا ترس کے جائے اودوں شیطان دی چڑھجھی اے۔ اودہ فیرنفترت بن کے لوکاں دے دلاں وچ وڑ جاندا اے۔ کدی اودہ مسلماناں کولوں ہندوواں سکھاں دے گلے کٹواندا تے کدی ہندوواں سکھاں کولوں مسلماناں دیاں جزاں پاندا اے۔ تے کدی اودہ مسلماناں کولوں مسلماناں توں ای مروانا شروع کر دیدا اے۔ شیطان دیاں عجیب عجیب کھیڈاں نہیں۔ خدادی کھیڈا سب مخلوق توں ساف نظر آؤندی اے۔ شیطان دی کھیڈا توں اج تک کوئی نہیں سمجھ کیا۔

ہندیا تمرا دل مومن اے۔ ایسے لئی توں اپنا بال پچ کہنی کے دی کے ہندو ہندو دے ہال توں انکی نہیں لانا چاہندہ۔

پاکستان وچ تے ایسیں سارے ای مومن ہوواں گئے او تھے تے کوئی کے توں آزار نہیں پہنچاۓ گا۔

اوہ دے اندر لا احنازور لا کے کہنا چاہندہ اسی۔

پاکستان کا مطلب کیا؟

لَا اللَّهُ اِلَّا اللَّهُ

پر ایہہ لفظ اوہدے بھاہ تے آ کے سک جاندے سن۔ گذی ہن چل پئی سی۔ تے ہوئی ہوئی امرتر دے شیش توں ہاہر کل آئی سی۔ گذی راہ وچ رک رک کے ہمیرے منہبہ لا ہو اپر گئی۔

شیش تے بڑا ہمرا سی۔ مسافر چھتاں توں یہ بھاہ اترن لگ پئے۔ احنا دی املک چھت توں یہ بھاہ اتر آیا۔ اودہ پاکستان اپر گیا۔ اوہدا بڑا دل کروائی کہ اوہ فخرہ مارے:

پاکستان زندہ باد

پر فیر ایہہ لفظ اوہدے بھاہ آتے آ کے ایویں سک گئے جویں راتیں لَا اللَّهُ اِلَّا اللَّهُ دے لفظ اوہدے گلے وچ پھس گئے سن۔

ڈیاں دے آگوں لکھدا ہو یا پلیٹ فارم تے ٹرلن لگ بیا۔ ڈیاں وچوں بوہیاں تک خون وہندہ بیا۔ لوک مردیاں تے زخمیاں توں

ڈیاں وچوں کلہدے پئے سن صرف چھت والے سافر ای نپے سن۔ باقی زندگی ہو گئے سن یا قتل۔ احمدزادہ اپنی پارم دے سرے تک اپڑ گیا۔ اوہ ہنوں کوئی پانی نہیں سی، ہن اوہ بے کھنے جانا اے۔

پلیٹ فارم دے مک جان نال اوہ ہنوں انچ جایا جو ہیں اورہ زندگی دی اک توں منزل تے اپڑ گیا اے۔ پرانیں منزل تے تھہر دی وی کوئی جگنشیں سی اورہ جیران ہو کے پلیٹ فارم دے سرے تے کھلو گیا۔

آواگت کے نے آ کھیا!

”مسٹر احمد مجید ایسا آپ ہیں؟ بھائی یہ کیا حالات بنا رکھی ہے؟ اور یہاں کیا کر رہے ہو؟“

احے دے سامنے اجے دے ہائی سکول دا اک جماعتی کھلوتا ہو یا سی۔ اجے نے اوہدا ناں یاد کرن دی کوشش کیتی پر چیتے نے اوہدا ساتھ نہ دتا۔ اورہ جیران ہو کے اوہ دے ول ویکھدا اپیا سی۔ جماعتی توں بسجا آگئی پی اجے نے اوہ ہنوں پیچان تے لیا اے پر اوہدا ناں یاد نہیں پیا آؤ دا۔ جماعتی نے آ کھیا!

”مجید صاحب، میں رفیع ہوں۔ جو توں دسویں میں آپ کے ساتھ تھا میں پارٹیشن سے پہلے بھی میں تھا۔ اب بال بچوں سمیت یہاں آگئا ہوں۔ میرے خسر نے فسادات کے دوران ہی مجھے یہاں بala تھا۔ انہوں نے ایک خالی کوئی بھنگ دلا دی ہے۔ میں بھی میں جہازوں کی ایک کمپنی میں ہینڈکرک تھا۔ یہاں انہوں نے مجھے رانچ کنٹرولر لگوادا ہے۔ پاکستان بن گیا ہے ہم بڑے ہرے میں ہیں۔ خدا نے بڑی مہربانی کی ہے۔ اب یہاں کیا کر رہے ہو؟“

احماد بڑی دیر تک رفیع دل ویکھدا ارہیا۔ پاکستان بن گیا اے۔ ایہ لوک بڑے ہرے وچ نہیں۔ خدا نے بڑی مہربانی کیتی اے۔ اورہ سوچیں پے گیا۔

پر ایہ ساریاں گاں شاید اوہ دے لئی فیک نہیں سن۔ اوہ دیاں اکھیاں بچھلے پاسیوں دور کدھرے دلی دیاں سڑکاں تے لاں نخان گئی ہوئی کوئی توں پیچاں ویکھدا یاں سن۔ جیبدے وچ اک بے گناہ عورت تے دو مخصوص بال خون وچ ترافق دے چے سن۔ فیر رات دے ہنیرے وچ لہنہاں بیکس دیاں لاشاں توں ٹویاں وچ سست داتے فیر قلعہ دا کا کورول اپنھول تے دال لئی لوک ہر روز بمحاص وچ ٹھوٹھے پھر کے نکل دے۔ بھضیاں دے ٹھوٹھیاں وچ کچھ پے جاندے اعضا خالی ٹھوٹھے واپس لیا کے نیلے اسماں ول ویکھدے رہندے۔ احمد جیران ہو کے چھتریاں توں گھریدا قلعہ دی اپنی نبویں زمین تے اپنی جیوبندی لاٹ توں گھریدا پھر دا۔ رفیع نے یکا یک اجے توں موڑھیوں پھر کے جھکا دا۔

”دوست بولتے کیوں نہیں؟“

احے نے ہنکورا لیا تے کہن لگا۔

”میں ایس گذی توں اتریا ہاں۔“

رفیع توں چدوں اتے دا حال پانگاتے اوہ اوہ ہنوں اپنی موڑ وچ بھاکے اپنے گھر لے گیا۔ رفیع کوں 4 ایجو دا کھریاں دی اک وڈی ساری کوئی سی۔ اوہ بے اجے توں اک کر دے داتے اجے دے آکھن تے اوہ وعدہ کر کے دفتر لگیا کر میں تیرے لئی کوئی کم لھنا ہاں۔ رفیع شام توں دفتر توں واپس آیا تے اوہ بے فیر اصرار کھجھا کر احمد پاگے ہو گئے کپڑے لاه کے اوہ دے کپڑے پا لاوے پر احمد کے طرح نہ ملیا۔

اوہ بار بار جاپ ہو کے پھردا،

”میرے لئے کوئی کم بحالے کئیں؟“

رفیع آکھیا۔

”یار کہڑی گل اے، کمل ای جائے گا۔ توں حالی استھے آرام کرتے سرت نجیک کر۔ توں دتی وچ افر میں۔ اسچے ہور دی وڈا افسر ہو جائیں گا۔ گھبرا نہیں چاہیدا۔ فتران دا معاملہ اے۔ تو کری دے کاغذ فتران دچوں کلڈھان وچ دی بوہت وقت لگدا اے.....“

اشفاق احمد

اشفاق احمد 22 اگست 1925ء میں مکسر ضلع فیروز پور وچ پیدا ہوئے۔ آپ دے والد اکرم محمد خاں ویٹر زری ڈاکٹر سن۔ آپ نے مذکولی تعلیم مکمل کی تھی۔ 1947ء وچ پاکستان آئے تھے 1950ء وچ گورنمنٹ کالج لاہور توں ایم۔ اے ارڈ و دا امتحان پاس کیا۔ فیر دیال سکھ کالج لاہور وچ پھر ارہو گئے۔ 1953ء وچ روم یونیورسٹی (ائلی) وچ اردو سے پڑھنے لگے۔ کچھ چریپی یوروم توں پر گرام وی چیز کر دے رہے۔

پاکستان پر تھے تھفت روزہ ”لیل و تھار“ دے ایڈیٹر بن گئے تھے اپنا اک رسالہ ”داستان گو“ وی جاری کیا۔ کی جو سکریٹری اردو سائنس بورڈ دے ڈائریکٹر رہے۔ آپ نے رینج یوتھ ٹیلی ویجن لئی ان گفت ڈرائیور کی تھی۔ لاہور رینج یوتھ توں آپ دا اک طویل تے دلچسپ پروگرام ”تھیمن شاہ“ دے نال چلدا رہیا۔ آپ دے چخاںی ڈرامیاں دا مجموعہ ”نالی تھلی“ چھپ چکیا۔ آپ دے ڈرامیاں وچ معاشرتی تھے سماجی قدرات دی ترجیحی دے نال نال، ہاساہراخ مختیاں مختیاں بکھراں تے مت دیاں گلاں وی ہوندیاں تھیں۔ آپ سادہ، عام فہم تھے میں وچ گھنٹن والی، زبان دی ورتوں دے نال نال پنڈوں اُن پڑھ بیٹھے دی بولی نال ڈرائیور تھے میں وچ ہزار یہا کر دے کن۔ ڈرامیاں دا ان ہاں اور مجموعہ ”آپے نرج لاہور دے“ وی شائع ہو چکیا۔ 7 ستمبر 2004ء میں اپنے رب نوں پیارے ہو گئے۔

نالی تھلی

کروار:

چھپری: چھڈ (نالی والا) دا

گاگو: اک نوجوان

نمبردار

مکھو: سادہ لوچ نوجوان

گاگو: زمین تے نالی والے تھڑے نال ایک لائی جیخا۔ اوہ سرچک کے نالی وال ویکھدا اے تے سکرا اوندا اے۔ دلوگا ندا اے:

دلو:

بیناں نوں دھاصل فرشتیاں پڑھ شرط ٹوابی
بر دیدے رب دے واسطے خود تھیہے غازی
خواراں پایاں کپڑے پوشاک گلابی
اوہ ناں جا کے پائی بہشت وچ شہادت شادی
اوہ جا حضور رسول دے ہوئے معراجی

(ذلوچھپ ہو جاندے اے)

مکھو: واه ہی واه۔ نہیں رسیاں تیریاں۔ کہ ہر نیں تیریاں کہریاں؟

ذولو: ابھر کدھر سے چڑیاں پھر دیاں نہیں۔ پر ان ایجھاں بکریاں وچ دل نہیں لگدا ہیرا۔

گاگو: لئے ہی جناں تیرا ای اے۔

ذولو: (گاؤندے اے)۔

اول وئی تراہ کر اپنی بسائی
پھیر لئی چھانہ انگ خوش کر لائی
پھیر لئی غوریاں کوئی مدت وسائی
پھیر لئی چھانہ گھر چوتھے آئی
پھیر لئی پختیاں کھٹے مار کتائی
ہن واری میری بنتے پھریں موہنہ لکائی

(ذولو گیت گاؤندہ الٹی ٹیک دا گاہنہ دو ڈھاندے)

مکھتو: بڑے حوصلے آلا بنداۓ ہے کہ نہیں گا گو؟

گاگو: اوئے ایس پنڈوچ سارے ای حوصلے آ لے بندے نہیں۔

مکھتو: آئے ویلے دی نماج تے کویلے دیاں بکریاں۔

ہن کوئی ویلارہ کیا اے بے حوصلہ ہون دا۔

میں کہیا گا گو۔۔۔ تیری واج توں کیہا ہو گیا اے یار؟

گاگو: کیوں؟

مکھتو: اوئے ایہہ تاں سدھی جیسی ہو گئی اے ساڑے درگی۔ پہلاں چدوں توں بولدا ہی تے ایوں لگدا ہی جویں گھڑے وچ کمھی مر جاص جاں گاندی ہو ہے۔ ہن تاں ما شاع اللہ تیری واج واہ واہ ہو گئی اے، تے نالے لمیٹ جیجا کیہا ہو یا یا ایں؟

گاگو: انھیں بس ہاتھ دے پڑاں تے پیار آنہا ہی پیا۔ تاہمیاں باہیاں بالا کے مینوں کوں بھالیا تے میں بہہ گیا۔ پھر ویکھدار ہیا۔ ویکھدار ہیا تے ویکھدار ہی رہیا۔

مکھتو: لے چ۔ میں تے محل ای گیا ہی۔ تیرا تے ناں پتا دے دتا اے چکگی وچ چوہدری نے۔ تی ہتاں دناں دا ساڑے پنڈا گملی گا گو پک پھیاں سنے گیب اے تے کوئی اوہدی ہرج مرچ دا چنے دار نہیں۔ تے توں ہن کھنوں آ گیا ایں؟

گاگو: کدھروں وی نہیں بس اسٹھے ای ہی۔ شہر گیا تے شہروں ای بآپس آ گیا آ۔

مکھتو: لے فیر ہن چوہدری توں پتا لکیا تاں ہی توں ناٹلی تھلے بیٹھا ایں تے اوس تیری واہ واہ کھبٹھپنی اے۔

گاگو: پھیر کر ہو یا جو اوس کھبٹھپنہ ہے۔ اپنا چوہدری جو ہو یا ساڑا اوڈوڈیا۔ پر توں چوہدری توں کدھر بحالدا پھرنا ایں؟

مکھتو: میں؟ میں چوہدری توں بحالا پھرنا آں؟ تینوں کس دستیاے؟ میرا کیم کم چوہدری تاں؟

گاگو: کم ہو دے یا نہ ہو دے بحال داتے پھر دا اس۔

مکھتو: لے ہے پھیرا دیو گل۔ اوئے میتوں کس دیتا اے، ای توں خواہ گواہ۔

گاگو: اوئے جھلیا، چوہدری توں تے اجاں ماردا توں ایہد رہایا سی تے ہن میتوں ای پچھن ذریہ بیا ایں پی میتوں کس دیتا اے؟

مکھتو: چوہدری توں؟ آ ہواو سے توں تے میں لبھا اپھرنا آں۔ چنگا بندہ ایں میتوں لکائی جاندی ایں سب کش کدھر گیاے؟

گاگو: (کس کے) لے ہے میتوں کیہ پتا اے کدھر گیا اے۔ اوہدرہ ہو یا چلیاں ول۔

مکھتو: چلیاں ول اوہدا کیہ کم؟ اوہ تے پھر ان گیاے جوساں توں۔

گاگو: جوساں توں؟ کدھر نیں جھوس؟

مکھتو: لے اوہ کوئی میتوں حاجری دے کے جامدے نیں جو میں تینوں دیاں ہی کھتے نیں۔ جنگلاں ہلیاں وچ لئے پھر دے نیں۔

گاگو: تے توں نال نیں گیا پا گلا؟

مکھتو: میں!! میں کوئی جاندا چوہدری نال؟ جھیرا چنگا کم ہوندا اے اوہدے تے آپ ٹرپندا اے تے جھیرا ماڑا مولی کم ہوندا اے اوہدے تے میتوں بھا جاندی اے۔

گاگو: اوئے توں کیہرے کئیں لگیاں ایں؟ ایہدے توں ودھ کے ہور کیہردا کم سی بھلا۔

مکھتو: میتوں دے گیا سی کھتا سیں تے سکلاں دے ڈبے، ہی ایہناں دیاں پٹلیاں ہائی آ۔ آپ لام تے بھجیاں نیں اپنے بھرا نواں توں،

جھیرے اوئے تلا دے نیں پئے۔

گاگو: اوئے توں لہیوں ماڑا کم بھحدا ایں جھلیا؟ اوہناں لئی تے جوش دی ہووئے جہناں دی ہووے تھوڑا اے۔ میرے درگے مرد دو تے کے جو جھیں تے میں ودی دو دو تھوڑا خاندہ اے۔

مکھتو: دو دو تھوڑے اوئے فرنٹ تے خاویں۔ اپنا بھرا گھٹی محمد ساڑے سردی گپ تے شخے دی کلکی۔ میں اوے دی چٹھی لے کے تے آیا چوہدری توں دخان۔ پر کوئی چھانجیں دس رہیا.....

گاگو: چٹھی؟ اوئے چٹھی میرے بھرا گھٹی؟ اوئے جمالاں میتوں ودی دس کیہا اے اوں نے؟

مکھتو: چٹھی سنی اے گھٹی بھند دی؟ کھڑو چا۔ تھبڑا۔ لے توں اس تھے بھر جا چوتھتے تے۔ (گوکاپور ترے اتے بھر جاندی اے)

مکھتو: (کھیر پھول کے چٹھی کذھد اے) لے گوہ نال سنیں تے میرے ول دھیان رکھیں۔

گاگو: توں چا لاوے کر میتوں ہو صبر نہیں ہوندا۔

مکھتو: (چٹھی پرحد اے) جتاب میرے بھائی صاحب فتح دین صاحب مکھتو گفت کوسلام علیکم ہو۔

گاگو: علیکم السلام۔

مکھتو: اوئے ایہتے میتوں سلام لکھیا نے کئے توں۔ توں خواہ گواہ جواب دلی جانا ایں۔ تھاڑے لوکاں دے سلام تے پھر آن گئی خیر و فرج۔

گاگو: اوئے وچوں روکیاں کر اوئے مکھتو۔

مکھتو: (محنتی نال) جتاب میرے بھائی صاحب فتح الدین مکھتو گفت صاحب کو السلام علیکم ہو۔

بعد سلامِ لكم کے وضہیا ہو کر میں یہاں راضی خوش ہوں اور آپ کی خیرت خداوندِ کرم سے یک مطلوب چاہتا ہوں۔۔۔ پڑھ سے جمل کر میں بالہ اپنی یونٹ میں پہنچ گیا ہوں اور صاحب کو پورت بول دی ہے۔ صاحب نے میرے کو دل سے لگا کر تھاپی واقعی ہے اور ہماری یونٹ کو فرنٹ پر جانے کا آڈر بول دیا ہے۔ ہم نے آڈر سنتے ہی یا علی یا علی کے غرے مارے اور اک ڈوبے کے گلوں میں پھولوں کے ہار پائے۔ کل سوئے سے ہمارا (Move) ہے۔

سب کو درجہ بدرجہ سلام دیتا ہے۔ بے بدی قبرتے جا کے پھل پانا اور میرا سلام بولنا۔ پڑھ میں کسی قسم کا فلتر نہیں ہونا چاہیے۔ ہر آدمی کو اپنے کام پر لگر ہوتا چاہیے۔ جو جو آدمی جس کار پر لگایا ہو یا ہے اوس میں بڑھ چڑھ کر کام کرنا فرنٹ پر لانے کے برابر ہے۔ میں انشاء اللہ عازیز بن کے تختے پا کے سب گرائیاں دے کوں آنواں گا۔

گاگو: انشاء اللہ۔ انشاء اللہ

مکھتو: اسی کھدا اسے ہتھیں لقاو ریاں کو کہہ کے میرے کوٹھے کی چھات ایبارِ کھنام کے بوئے کوتن ڈنگ پانی دیتے رہتا۔ سب بھائیوں کو درجہ بدرجہ سلام اور سب کو بول دینا اپنے اپنے کام پر کھڑے ہو کر جہاد میں حصہ لین۔۔۔ ہر شخص کا کم ایمان و اواری تکی کے ساتھ کریا ہو یا جنگ جتن میں ہماری بوجت مدت کرے گا۔ ماں کو حصہ بندھیں سلام دے کر بولنا کھشیِ محمد آڈر پانے پر بالہ آگیا ہے۔ سپاہی کو جب کاشن ملتا ہے تو وہ رونگیں سکتا۔

جونا کا لا یخدر اسی تم کو دے آیا تھا وہ میرے کوٹھے کو مار دینا۔۔۔ انا یخدر الاء کے بابے کھیرے کو دے دینا۔

سب کو درجہ بدرجہ سلام۔ بھائی دین تکدد دینے اور گاگو کو سلام۔

گاگو: وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ۔ وَعَلَيْكُمُ الْسَّلَامُ۔

مکھتو: چوبہری صاحب کو سلام تائے کو بوجت بوجت سلام۔ پڑھ کے اک اک بندے کو سلام۔ سب کو بولنا ہمارے ملک کے حق اندر دعا کریں۔

تمہارا سماں بھائی
لائس نائیک خوشِ محمد

گاگو: وادھی وادھ۔ دل خوش ہو گیا مکھتو۔

مکھتو: میں کہیا پھیریاں دا خطیا راں دے ناں۔

گاگو: من گئے آس ہتھی تیری بیاری نوں۔ جیوندے رہو تے موجاں مالو۔

مکھتو: لے پھیرن میں چلاں۔۔۔

گاگو: میں کہیا راں مکھتو۔ اک گل تے دس۔

مکھتو: گل؟ فیر اگو ای چھین تے نالے اک گل ہوراے ہتھی۔

گاگو: لے نہن توں آپنے ای بھٹ پیاں خواہ نکو او۔

مکھتو: اچھا دس فیر۔

گا گو:

گل ایہاے ہی توں تاریں ایں داناں کو نہیں جان داتے توں ایہہ چٹھی کوئی پر گی کی جاقد اپا۔

مبحو: ایہہ چٹھی؟ ایہہ میرے یار چٹھی محمد دی اے تے آپے ای بولدی جاندی اے۔ مونہوں میں سنی مشی ہوراں کولوں تن واری۔ دس واری

میں سوئے تے بہر کے پکائی جھوٹوں بخند ای ہاں میں..... جس جس حرف توں بھل جاندی ای اودے میں پھر جا کے پچھلیندی ای مشی ہوراں کولوں تے بس اینویں ویدے ویدے یاد ہو گئی۔

گا گو: نہیں رویاں تیریاں بمحظجت، نہیں رویاں تیریاں۔

مبحو: اچھا ملیا۔ توں بیٹھ کے ارمان کر گیں۔ چوہدری توں دس آنواں ہی ایہہ چٹھی آئی اے۔ تے دھیان رکھیں، متھے چوہدری دے الٹے چڑھے جاؤیں۔

گا گو: نہیں نہیں کھر سلا اے گلش نہیں آہنده چوہدری۔ توں پے بھکر رہ۔

مبحو: لے پھر سلام علیکم۔

گا گو: علیکم السلام (بھتو چا جاندی اے)۔ (گا گو بیدر او پور و کھدا اے)۔

مبحو: (وابس آکے) اوئے گا گو۔ گا گو۔ اک گل ہوری یار پھنس والی۔ تے اوہ گل کیسی بھلا؟

گا گو: لے بیٹھوں کیہ چاے؟

مبحو: اوہ گل ایہہ سی..... آ ہو..... بھلا کیسی؟ ہاں تھی گل ایہہاے ہی توں اینے دن گیب کدھر رہا اوئے؟

گا گو: تیتوں دستیا تے ہی۔

مبحو: دستیا سی؟ کدوں بھلا؟..... آئئے جیئے دستیا سی نا؟ آ ہو دستیا تے سی پھر، چنگا کوئی گل نہیں آپے یاد آجائے گا۔ اچھا لے فیر رب را کھا۔

گا گو: رب را کھا۔

بھتو دے جان گھروں گا گو بیدر او پور و کھکے کے زمین اتے لٹا پے جاندا

اے۔ دوروں کے دے گا دن دی اواز آؤندی اے۔ گا گو وازن دا اے

تے سکرا اوندا اے (چوہدری ہتھوں بندوق پھر کے آؤندی اے)۔

چوہدری: اوئے توں کدھروں آ گیا ایں بدھجتا؟

گا گو: (انھکے) میں..... چوہدری جی..... میں؟

چوہدری: ہوریں تیرے کے انھیں ہٹلے توں پھٹھاں آس پیا۔ کدھر فتح ہو یا سی اوئے توں؟

گا گو: میں جی بیدر ای سی جی بس

چوہدری: تینوں پانیں اوئے بے شرماں ویلے ملک تے کھنی بھیز بنی ہوئی اے

تے توں کے توں دتے پٹھے ہاں ای کھسک گیا۔ اوئے تینوں شرم نہ آئی؟

تر اوپلیں ہڈولیا۔ پنڈ توں پحمد دیاں ہو یاں؟

گاگو: میں تاں شہر گیا سی۔

چوہدری: کے آکھی اسی شہر جان نوں کیندھے کو لوں پچھے کے گیا ہی توں اورے شہروں؟ لوکیں تے اپنے اپنے پڑدیاں ٹکھاں بخواہ کر کے پیٹھن تے
میرے پڑدے سورے شہر لا جان منڈوے دیکھن توں۔

گاگو: میں منڈوہ دیکھن جے نہیں گیا سی۔

چوہدری: تے فیر کوئی ہور نش پانی کرن گیا ہوتا ایں۔

مکھو (بھتی نال) چوہدری جی چوہدری جی۔ میں تھا نوں بحال دا آیاں۔ جی کھوہ تے نالے پھیلیاں وچ۔ باپے وریام دی ڈھیری تے۔

پنجھاڑی کوئی اگ ٹنگ ای نہیں ملی۔ میں ہی کاہلی وچ تے تھاؤ امناس بوجوہت جرودی۔

چوہدری: کیوں کھیرتاں ہے؟

مکھو: گھیر چوہدری جی گھیر اے۔ نہیں جی سب اللہ دفضل اے۔ کھیر اے چارے پاسے تے نالے جی میں تھا نوں بحالیا کھوراں آلی وتنی
وٹے وی۔ ایسے میں بھل گیا سی۔ سناوہ ٹکرے جے؟

چوہدری: اوئے گل کیاے؟ بحال دا کیوں پھردا سی؟

مکھو: گل چوہدری جی۔ گل تے کوئی حاش نہیں۔ میں تھاؤے نال کمی اک جروری؟

چوہدری: اوئے دس تاں۔ کیہ کمی جروری؟

مکھو: (سر گھر کے) اوہ میں لیا تاں آں جی پڑتاں کر کے۔ پہلاں میں فراں گا گھروں تے سدھا آؤں گا ہاں ہی تھے۔ آؤندیاں ہویاں
میتوں یاد آئے گاتے اوہ دیلے وی۔

گاگو: اوہ چھپی آلی اے نیک ٹھٹھی مخدودی۔

مکھو: نیک ٹھٹھی مخدودی چھپی۔ میتوں کوئی پتاے؟ آہو تھوں سب گلش پتاے۔

چوہدری: اوئے کدوں آئی اوہ بدی چھپی میرے پتھر دی؟

مکھو: سویرے دے گیا سی۔ جی ٹشی سکول دا۔ تے میں چلکی پھر نال نال۔ کھڑو جاؤ۔ کھڑو جاؤ (کھیس پھر ولداۓ) کوہتے میں دھوہتائی
موہہ تے چلپی رکھی ای تے کھڑو یا جے۔ کھڑو یا جے۔ میں ہن لیا ناچ کے۔
(بھتی نال بھج جاندی اے)۔

چوہدری: گل کر دی میرے نال۔

گاگو: حکم کرو جی۔ جو وی پچھو۔

(مکھو فیر آؤندی اے)

مکھو: چوہدری جی۔ چوہدری جی۔ اوہ چھپی سن لوڑ پہلاں میرے کو لوں تے پھر ٹسیں آپ حرف انھالیا جے۔ میں چک لیا تاں کھوہ توں۔

چوہدری: بس کراوے مکھو بس کر جا، تے پہلاں چھپی چک لیا۔ پھر میرے نال گل کریں۔

مکھو: پہلاں تسلی میرے کو لوں سن لوڑ جی تے پھر آپ انھالیا جے۔ جناب میرے بھائی صاحب فتح الدین مکھو گفت صاحب

گو اسلام غلیچک ہو۔

بعد سلامِ لکھم کے واپسیا ہو کر میں بہاں پر راضی خوش ہوں اور آپ کی خیریت خداوند کریم سے نیک مطلوب چاہتا ہوں۔

چوہدری: اوئے بختو... اوئے بختو... رہن دے اوئے ایس ویلے میں آپ لے آواں گا کھوہ توں... گل کراوے توں بھگوڑیا۔ توں کدھر لگیار جیا ایں؟

گاگو: دیتا تے ہے چوہدری جی ہی میں....

چوہدری: شہر گیاں اوئے کیوں گیاں اوئے توں اوتحے سانوں قتے ہناں؟

گاگو: بس جی ایوس ای.....

چوہدری: بچڑا اوئے بختو ایس بے شرم نوں تے لے چل پذیر تے۔

بختو: (اوہدی باہمہ بچڑا اے) چل ہی ہو جائیدھا۔

گاگو: چلو جی۔

بختو اونوں ہولے جیسے کچھ اے تے اوہ اگانہ بھل کردا۔ چوہدری فحصے وقق اوہدی باہمہ بچڑ کے کچھ اے تے آکھدا۔

چوہدری: چل دا ایں کشیں سدھا ہو کے۔

گاگو: (پیغمبوں کر کے ہائے کرو دا اے) ہائے... ہائے چلنا آں جی چلنا آں۔ میری باہمہ تے چھڈ دیو۔

چوہدری: کیہ ہو یا اے تیری باہی توں دوڑا نا جکا؟

گاگو: کشیں جی۔

چوہدری: چل فیر سدھی طرخاں

گاگو پیچ پاروں دوہراؤ جاندالے تے زمین آتے بہہ جاندالے چوہدری جھک کے اوہدی قبضن دایاز و چکدا۔

چوہدری: دخانخاں اوئے توں بھیم دی پولی بدھی اے ایتھے؟ (قبضن دے بازو تھلے پی بدھی ہوندی اے)

چوہدری: ایہ کیا اوئے؟

گاگو: میں شہر گیاں چوہدری جی۔

چوہدری: میں پچھنا آں ایہ کیا اے؟

گاگو: میرے جیسے بھکھے ننگے اورتے گول چوہدری جی اپنیاں پھوجاں توں دین لئی کش وی نہیں سی۔ سارے اپنے اپنے تھامیں پچھنا کھو کری چاندے سن تے میں نہ کرندے اپنی تقدیر توں روئیاں۔ نہر دی کوئی تھی تے جدوں ریوے نے ایہا کھیاعنی اپنے جواناں لئی ابودیٹتے

میریاں اگھاں اگے چانن آ گیا۔ میں اُتحوں ای پچھلے بھریں ہر پیاتے شہر آپ گیا۔ ڈاکدار نے میرے نال بڑا ہدروکھا اے۔ اک بوتل
رت لے کے مینوں انحصارتا۔ میرے سریدھ قحال ہو گئی ہو رہیا ہے۔ میں دہاں دہاں چند والیاں توں محبت کلکنی پھرنا آس گیا توں تے
کے کیہ آیا۔ اک بوتل.....

چوہدری: (دو دین ہتھ پھیلا کے) ای بدرا آ اوئے۔ ای بدرا آ میریاں خرا گلام گھما۔ میری چھاتی نال لگ جاوے۔ توں ایں چند داسوں ماہر
ایں۔ (کب نال لائے) مینوں معاف کروے۔ پھر اوئے۔ ایں سارے ای بھلکھے وق رہے۔ توں تے ایں چند داشیر پھر
نکلیا۔

بیشِ حسین ناظم

بیشِ حسین ناظم کو جنوبی والدے محلہ بختی، لاوج 20 اکتوبر 1932ء میں پیدا ہوئے۔ آپ دے والد ابا میاں خلام حسینی تھے۔ ہمارا مذکور تعلیم شرق پرورچ حاصل کیتی۔ فیر 1953ء وچ میڑک دیا متحان پاس کر کے لامہ ہوا گئے تے کار پوریشن وچ ملازمت اختیار کرنی۔ مولا ناجحمد طیف زار نوشانی، مولا ناجیشرا حمر قریشی تے مولا ناجحمد دین کلیم دی سخت ناظم ہمارا توں حاصل ہوئی تے اوہناں دی بلاشیری تال آپے بخش ناظم تیلیاے تے ایں ایں۔ بلے تھان پاس کیتے۔ 1969ء وچ ایم اے فارسی کھاتے ایم اے بخاری 1974ء وچ کھاتا۔ آپ اج پھر دے نعمت خدا نہیں۔ علامہ اقبال رحمۃ اللہ علیہ کلامِ ذوب کے پڑھ دے نہیں۔ بخابی تے اردو وچ شعر کھدمے نہیں۔ نیز لکھن دیج کمال قدرت حاصل اے۔ آپ دیاں لکھاں وچوں "اویائے ملان"۔ دکایات سنگھ بخش رحمۃ اللہ۔ "آبدی او ازاں" مشہور نہیں۔ صوفیا نے کرامہ دے احوال تے آثار قدیسہ امطا العآپ دیحجب مشغلاء تے اوہناں بارے لکھتا آپ دا خاص میدان اے۔ زبان اسان تے سادہ وحدتے نہیں جیہدے پاروں مضمون دا شروع ہو جاندالا۔ "شاہ عبدالطیف بھٹائی رحمۃ اللہ" اوہناں دے لئے مضمون وچوں اک دلگی اے۔

شاہ عبدالطیف بھٹائی رحمۃ اللہ

ستار حسین صدی عیسوی دے اخیر تے الہار حسین صدی عیسوی دے مدد وچ بخاں دی وھر تی سیاسی طور تے بد امنی تے انتشار دا لفکاری۔ لوک سکون تے دلی اطمینانِ محمدے سن، اوں نے سیدوارث شاہ رحمۃ اللہ تے سید بخش شاہ رحمۃ اللہ در گے دوے شاعران نے لوکاں توں آپوں وچ پیار محبت تال بھرا بھرا بن کے رہن دا درس دیتا تے رب دی عبادت ول پر یا ہاتاں جے اوہناں توں وہنی سکون تے دلی اطمینان حاصل ہووے۔

اوے دور وچ سندھ دی سرز میں اوتے اخلاق، بھائی چارے تے انسانیتے۔ احرازم دا دس عالم گردن دی ذمہواری شاہ عبدالطیف بھٹائی انجام دے رہے سن۔ شاہ عبدالطیف بھٹائی رحمۃ اللہ نہ صرف سندھی زبان دے عظیم صوفی شاعر سن، سگوں اج پھر دے مظلوم دی سن۔ آپ 1690ء وچ مشاری (ححلوی) دے نیڑے اک پنڈ بالاخوٹی وچ پیدا ہوئے۔ آپ دے والد شاہ حسیب رحمۃ اللہ بڑے پریز گار تے بڑے درود مدد انسان سن۔ اوہ بلوی دے ححلوی سیداں تال تعلق رکھدے سن تے سندھ دے مشہور شاعر تے صوفی سید عبدالکریم ہمارا دی اولاد وچوں کن۔

شاہ عبدالطیف بھٹائی رحمۃ اللہ نے محلی تعلیم تے تربیت اپنے والد کو لوں حاصل کیتی۔ اوہناں دی محنت دا ای کچلی پی شاہ ہمارا دے من وچ رب دے عشق دا بونا بڑی تھیں۔ مگر پیاتے ویکھد یاں ای ویکھد یاں اک سنگھنے رکھدارو پ دھار گیا۔

شاہ عبدالطیف بھٹائی رحمۃ اللہ توں سفر دا بورہت شوقی۔ آپ جوانی وچ اپنے گھروں لٹکے تے سندھ دی اک نگروں لے کے دوی گھر تک سفر کر کے اک لیبرے عرصے گھروں اپنے پنڈ پر تے۔

کجھ لکھاریاں نے دی پائی اے پی آپ سفر کر دے ہوئے کامی تے قدم حاریک دی گئے پر ادب دیاں تاریخاں وچ ایسیں گل دا کوئی پا پڑی انشوٹ نہیں ملدا۔ آپ نے وطن پرت کے ہا لادے نیڑے کرا رحال دے ساحل دے اک ٹیلے اتے توں اختیار کرنی۔

سندھی زبان وچ نیلے نوں بھت آکھدے نہیں۔ آپ دی نسبت پاروں اوہ ثیلا بھت شاہ دے ناں نال مشہور ہو گیا۔ حالے آپ بھت شاہ

دے تیری کماں توں ویپلے نہیں ہوئے سن کہ آپ دے والدالذنوں پیارے ہو گئے۔

شاہ عبدالمطیف بھٹائی رحمۃ اللہ نہ صرف باکمال شاعر تے مقرر سن، سگون آپ تے بچے انسان وی سن۔ آپ دے کلام و حج تمہارا
تمہارا انسانیت دی بھلائی، انسانیت دی خدمت تے برتری دا احساس اگھڑواں اے۔ آپ آحمدے سن پئی انسان اشراف الخلق اتے۔ اس
پاروں اوس نوں دنیادی چینگیائی لئی پھنگتے تیک عمل کرنے چاہیدے نہیں۔

آپ قول دے بچے تے عمل دے پئے سن۔ آپ جو کچھ فرماؤندے سن اوہ دے تے عمل وی کردے سن تے لوکائی نوں وی قول تے عمل دی
سچائی دا درس دیندے سن ایس لئی آپ نوں حیاتی دامنفتر وی آکھیا جائدا اے۔

آپ دے کلام و حج جیہڑے عارفانہ مضمون بیان ہوئے نہیں، اوہناں وچ ایمان گواہی اے پئی دل دیاں ڈیگھانیاں وچ لہجہ جاندے نہیں
تے پڑھن والے دی حالت بدلتے رکھ دیندے نہیں تے اوہ آپ دے زوحانی فیض دے دریا وچ گم ہو جائدا اے۔

شاہ عبدالمطیف بھٹائی رحمۃ اللہ سندھی زبان دے بورہت وڈے صوفی شاعر نہیں۔ آپ رب دے بچے عاشق سن۔ آپ دی ساری
شاعری رب دے بچے عشق دے جذبے وچ ذلی ہوئی اے۔ آپ دا ہر شعر انسانی روح بے جھن کر کے اللہ تعالیٰ دی محبت ولے جائدا اے۔
آپ فرماؤندے نہیں:

روزے تے نماز اس وی سوہنائیم اے۔

پچے رب دی عبادت اے۔

پراوہدالطف ای کچھ ہوراے۔

چدوں دل دی اکھنال رب دا دیدار کیجا جائدا اے۔

آپ فرماؤندے نہیں پئی تخلیق توں پہلوں میں تخلیقیاں ہواؤاں تے خلاواں وچ ازی خسن نوں اپنی پوری چکڑ کتے جو بن وچ دیکھایا
ہی ہن اوہ جلوہ ہر یہ میریاں اکھاں سامنے موجود ہنداداے تے میں اوس جلوے دے لطف وچ ڈیا رہتا ہاں۔ لطف تے سرشاری دی ایہہ
کیفیت میتحوں شعراً کھواندی اے۔

آپ دا ارشاداے پئی جس دل اندر لائی، خود غرضی، دشمنی تے کرو دھو دھوے تے اوہ دل بست کدھا اے۔ ایہناں بھاں نوں توڑ کے دل اندر
رب دی محبت پیدا کرنی چاہیدی اے۔ جیہدے وچوں اللہ اکبر دی واز بلند ہو دے۔ کیوں جے رب دا ذکر دل توں سکون تے معرفت ورگی نہت
عطایا کردا اے۔

حمد کراں میں رہدی	جس دی اپنی شان
ثکر کراں کنج اس دا	اوہدے کئی احسان
ظاہر باطن اوسماء	بختی ثمدھ گیان
من دا منکا پھیر توں	اوہدا رکھ دھیان
بیار کرے جو اوس نوں	پاولے اوہ عرقان
اوہدے درتے سیک جھکانا	لیبو دین ایمان
ذکر لطیف خداوند والا	بختی آمن آمان

ایہہ گل پڑنے دن و انگوں روشن اے پئی شاہ عبدالمطیف بھٹائی رحمۃ اللہ ہوراں سندھی زبان تے سن ۳۴ شاعری نوں جس پیسی اتے

اپزادتا اے اوہدی کدھرے مثال نہیں لمحدی۔ آپ نے شاعری دافن کے مرشدیا استاد کو لوں نہیں سکھیا گئے آپ نوں ایہ سخوبی اللہ تعالیٰ و لوں عطا ہوئی ہی۔ آپ جماندرو شاعر سن۔ آپ عامگل کتھ کر دے سن تے اوہ وہی شعر دار و پ دھار لیندی ہی۔ آپ نے اپنی شاعری بارے آپوں آکھیا ہے:

”لوکو! میرے کلام نوں صرف شعر نہ بھوتے تفریح داسماں نہ جاؤ گئوں ایہہ اوه آجھاں نہیں جیڑیاں انسان دے دل نوں اصل نیلی یعنی اللہ دل لے جاندیاں نہیں۔“

شہزادہ عبدالمطیف بھائی رحمۃ اللہ بھائی دا کلام اپچے درجے دا کلام اے۔ آپ دے کلام وچ مشرقی شاعری دیاں ہے خوبیاں، فصاحت، بلاغت، سلاست تے جدت مکمل درجے تک موجود نہیں۔ آپ دے شعر اس وچ سادگی، روانی تے مختلفی ٹکڑے کے بھری ہوئی اے۔ ایہ بوجاے کہ ایساں چر گذر جان دے باوجود آپ دی شاعری آج وہی اونی ای ہر کن بیواری تے سکن بھویں اے جن آپ دی حیاتی وقایتی۔ آپ دے کلام دی اک ہور وڈی خوبی موسیقیت اے۔ آپ موسیقی دے ماہر سن۔ آپ نے موسیقی نال بھرے کافی، گاؤندیاں ہویاں روپیاں تے چونوں لفظ و درت کے کلام وچ موسیقی پیدا کیتیں اے۔ سندھ وچ کوئی میلا کوئی عرس تے کوئی تقریب اجتماعی نہیں ہوندی جیہدے وچ شاہ صاحب رحمۃ اللہ دا کلام گایا نہیں جاہد۔ کئی موسیقار اس نے آپ دا کلام گاکے موسیقی دی دنیا دچ آجھاں پیدا کیجا اے۔

شہزادہ عبدالمطیف بھائی رحمۃ اللہ دا شاعری مجموعہ ”شاہ جو رسالو“ دے نال مشہور اے۔ ایہدی دنڈ اکتی (31) سراں یاراں گئیاں وچ کیتی گئی اے تے بوتیاں سراں دے نال سندھ دی لوک موسیقی لوک داستاناں دے ناویں دی محاسبت نال رکھے گئے نہیں جویں سونتی ہیں وال، مول رانو، سور نمک، عمر ماروی تے لیلا پتیسرز دغڑہ۔

شہزادہ عبدالمطیف بھائی رحمۃ اللہ ہوراں نہ صرف آپوں شاعری را ہیں لوکائی دی راہنمائی کیتی اے گئوں اپنے مریداں دی انج تربیت کیتی اے پئی اوہ وہی سندھی زبان دے شہر شاعر بن گئے۔ اوہناں وچوں تیر قصیر تے عنايت اللہ چوڑھونا ص طور تے قائل ذکر نہیں۔ شاہ صاحب رحمۃ اللہ دا مصال 1752 وچ ہویا۔ کلہور اخاندان دے حاکم غلام شاہ نے آپ داشا ندار مزار تعمیر کرایا۔ آپ دی شاعری دا مجموعہ ”شاہ جو رسالو“ دے نال آپ دی وفات توں کوئی اک سوچو داں ورہے بعد 1866 وچ چھاپے چڑھیا۔ آپ دے کلام دا ترجمہ دنیا دیاں مختلف زباناں وچ ہو چکیا اے۔ آپ نے دوچے صوفی شاعر اس واگندر دنیا دے فانی تے عارضی ہون دا کئی تھانوں تے ذکر فرمایا اے تے دیسا اے پئی انسان دی حیاتی وہی بیٹھات اے تے صرف رب دی ذات ازی تے ابدی اے ایس لئی آپ انسان نوں دنیا دیاں رنگینیاں توں منہدہ موڑ کے موت توں بعد سداد دی حیاتی وچ کامیابی حاصل کرن لئی آخrest دی گلروں پر یو دے نہیں۔

سون سون کے توں رات لکھائی اکھیں ائے خمار
چلن لئی تیار ہو جھاں چلن لئی تیار
پاد بیان توں کھول کے بیٹھے دیکھ تیرے سب یار
ذوکھی نیں پکارے بھے توں جانا ایس پار
لئی کشتی وچ دریا دے مولا لاوے پار

نشایاد

آپ والصل (نا) نحمد نشا اے، علم تے ادب دی دنیا وچ نشا یاد دے ناں نال شہرت حاصل کیتی۔ نشا یاد ہو ریں 5 ستمبر 1937ء مولے طمع
شیخو پور وچ حکیم نذر احمد ہواری دے گھر بیدا ہوئے۔ بی۔ اے تک تعلیم شیخو پور وچ حاصل کیتی 1967ء وچ ایم۔ اے اردو تے 1973ء وچ
ایم۔ اے پنجابی دامتھان پنجاب یونیورسٹی توں پاس کرن گروں دارکوومت اسلام آباد دے ترقیاتی اوارے (سی۔ ذی۔ اے) وچ افسر اعلیٰ
ٹکلیات دے عہدے توں ریٹائر ہو گئے۔

ہم تکر اوہناں دے اردو افسانیاں دے جیہے مجھے مجموعے سامنے آئے نیں اوہناں وچ "بندھی میں جھنو"۔ "ماں اور مٹی"۔ "خلا اندر
خلا۔ تے" وقت سمندر درخت آدمی" شامل نیں۔ پنجابی وچ اوہناں دیاں کہانیاں دا اک مجموعہ "وگدا پانی" اے۔ اس توں آڑا پنجابی ناول
"نا توں نا توں تارا" شائع ہو چکیا اے۔ نشا یاد نے پنجابی کہانی وچ تویاں رقیاں تے رجھاناں توں متعارف کر لیا۔ اوہناں دے موضوع ساڑی
دیہاتی رہتل دے بڑے نیزے تے انسانی حیاتی دے مسلمان نال علق رکھ دے نیں۔ اوہ اک پختہ کہانی کار نیں۔ اوہناں دامتھان "کھوپڑیاں
تے آڑنے" ماہنامہ "لہراں" دے نشا یاد نمبر وچوں لیا گیا اے۔ ایہدے وچ پلاٹ، موضوع، زبان تے بیان، مظہرگاری تے اخلاقی قدر اس دی
سوئی وگی اے۔

کھوپڑیاں تے آڑنے

پچی سرک توں دلیر پور انھوں 8 میل ہی۔ دلیر پور جان لئی اک سو یار ہوئیں میل پتھر کوں ٹانگیاں داڈاںی، جیہوں اصرف ناں دا ای اڈاںی۔ اگا
ڈکا ڈنگل دی رجھان لئی انتھوں لجھ جائے اسی۔ ہوراؤے والی گل اوبدے وچ کوئی نہیں ہی۔ انچ شاموں پہلاں اتھے کجھ بساں تے لمبے چھوٹے والیاں
دی وجہ توں رائق ہو جائے اسی، پرشام دا ہمیرا کھنڈیاں ای ایہہ اڈا جاڑ جیہے دی اجاڑ دا اک حصہ بن جاندا اسی۔
اوہ نہوں ایہہ وی دستیا گیاں سی پچی اودھ شام توں پہلاں اتھے آڑنے جائے۔ نہیں تے دلیر پور دا کوئی بندہ جیہوں اوہ نہوں لین آیا ہو وے گا شاموں
چھوٹے اڈیک وچ بھیٹا نہیں رہوئے گا۔

اوہ نہیں شاموں پہلاں اپڑن اودھ کو شش تے کمپ پرس خراب ہو جان دی وجد توں چکلی بھلی کو میل ہو گئی تے اوہ گل ہوئی جیہد اڈری۔
بندوں اودھ دلیر پور جان والی پچی سرک دے کندھے اجاڑ اڈے تے اتریا، شام دا ہمیرا گور حاہو چکلیاں تے اوہ تھے بندوں بندے دی ذات
سی۔ اوہ نہیں تے ایہدہ راہدار دھیان ماریا تے ہر پاسے ہمیرا تھے چپ دارانج کی اوہ بڑا پریشان ہو یا۔ ہمیرے وچ لکھا ہو یا تے گھنے نال بھر یا ہو یا
انھوں 8 میل دا چند ہن اوہ نہوں پیدل طے کرنا پینا سی۔ خورے دلیر پور دے نمبر دار اس توں اوہدا خط نہیں سی ملیاں خورے اودھ لوک آئے ہوں تے
اڈیک کے پرت گئے ہوں۔

پیدل چلن تے سامان چکن دی اوہ نہیں سی، بچے را وچ لکھیاں جان دا ڈر رہ ہوندا۔ اوہ نہوں دستیا گیاں سی پچی اسکی علاقے وچ چوریاں
تے ڈاکے عام من تے راہیاں پانہ صیاں توں لٹک لیماں دی گلی راہیاں بساں تے سواریاں دے لکھیاں جان دیاں خبر اس اوہ اخبار وچ پڑھدا
رہندا ہی تے اوہدی بھج وچ کجھ نہیں سی آرہیا پچی اوہ کیہ کرے۔ اوہ نہیں اپنی کیس سرک دے اک پاسے رکھ دتا تے میل بر جی نال ڈھولا کے ڈرانٹر
توں خبر اس منگ پیا۔ خبر اس سند یاں اوہ نہوں شہر دیاں بیاں، جنگل جنگل کر دے بازار تے گاؤں نہیں یاں، گلٹیاں وندیاں تے وسدیاں

گھیاں یاد آئیا۔ اپنا گھر یاد آیا۔ گھر دے لوکیں یاد آئے۔ اپنے ہوڑیں شام وی تماز پڑھ کے آگئے ہوں گے۔ توی اور ہناء واسطے روٹیاں لیا رہی ہو ہوئے گی۔ حمید سکول دا کم کر رہیا ہوئے گا۔ فیر اونوں اودیا دا گھنی۔ آنکھن گلی: ”میں تیرے نال ہاں آں۔“

اوہنے آنکھیا: ”جاپت جا۔ میرا پینڈا اکھناد کر۔ تینوں نہیں پتا، میں اندروں ابے کچا پتا آں۔ مینوں آجے ہو راگ دی لوڑاے تے توں کیوں آنکھی ایس۔ پرت کیوں نہیں جاندی؟ فیر اونوں ہوٹل تے پیشے یار بیلی یاد آئے۔

محلس گلی ہو ہوئے گی۔ ہوٹل دی میز تے ملکے مارمار کے اودہ مزدواراں، کسماں تے محنت کشاں دے مکھیاں تے گرم گرم بحث کر رہے ہوں گے۔ کیہ پتا اونوں وی یاد کردے ہوں۔ شہر دی آرام والی زندگی یححمد کے اوہنے پنڈاے لوکاں دی خدمت دے کم دا جیہڑا عملی طور تے قدم چکا اے۔ کنڈاچھے اوبہدی تعریف کر دے ہوں گے۔ اونہاں داخلیاں آؤندیاں ای اوه خوشی تے وڈیائی دے جذبے نال بس پیا۔ فیر اوہنے سڑک دے کنڈھے دے رکھاں آتے لکھ دے ہوئے آپنے ویکھے تے اونوں انچ لگا جویں ایہہ چیاں دے آپنے نہیں بندیاں دیاں وڈیاں وڈیاں کھوپڑیاں لک رہیاں نیں۔ اوہنے اپنی کھوپڑی توں نوہ کے دیکھیا۔ اودہ اوہدے نال ایسی۔ وڈیائی دے احساس نال اوہدی دھون اپنی ہو گئی تے فیر اک سو یار ہوں 111 میل دی برجی دے آپے دوالے کھل رہا ہو یا ہمیراو کچھ کے آپوں آپ نہیں ہو گئی۔

پہنچوں 5 یا 6 چھبویں رات دا چن پچکا پچکا لہا ساہس رہیا سی۔ سڑک دے کنڈھیاں تے کالمی لکڑ، تالمیاں تے آپلداں والے رکھتے ہیں مخلوٹے سن۔ ڈاؤ آس، بینڈیاں تے ترڈیاں دیاں رلیاں ملیاں اوازن چپ دے عکھوچ پس سکھیاں سن۔ خورے کوئی بس آجائے دلیر پور جان دا کوئی ساتھ لجھ جائے۔ سدھرا اکٹوپیٹھا چک رہیا سی۔ سڑک اجڑا رات توں ڈری ماری وھری دے سینے نال چھڑی ہوئی سی۔ اکاؤ گاہیاں تے ڈرک گواچی ہوئی سڑک دا گھر اکنڈھدے نہ ہو دے سن۔ کے ڈرک یاں بس دیاں پیٹاں واچاٹن آٹھ بازی دے چان وانگوں آتے ٹر جاندا تے میل پھر دے اک سو یاراں دے بیتے 3 ہندے میل پتھروں وکھو کے سڑک دے کنڈھے تے کھلو جاندے تے دیکھدی یاں ای ویکھدی یاں تن نقاب پیش ڈاکوں جاندے، جیڑے کے بس توں لٹکن اپنی تھیار خون کے مخلوٹے ہوں۔ اک داری اوبہدی کھایاں کھایا اودہ کے وی پاسیوں آؤن تے کے وی پاسیے جاؤں والی بس یاں ڈرک ویق سوار ہو جائے تے سڑک دے نیڑے کے ویق یا پنڈ ویق رات گزار کے اگلے دن دلیر پور چلا جائے۔ پر ایہہ خیال آؤندیاں ای ہوٹل دی میز تے پیشے ملکے مارمار کے مختان کر دے ہوئے اودہ سارے یارتاوڑیاں مار کے مسن لگ چکے۔ اونہاں اونوں سمجھایا سی پیچا نہیاں سڑکاں یححمد کے ہمیر یاں سکھے بھریاں را ہوں تے ٹرہیاں بڑی اوکھی گل اے۔ اونہاں نے ہور وی کنی طرح اس دے اندریشیاں دا الٹھار کھا سی۔ پر اودہ گل تے آڑیا رہیا۔ اودہ بناوٹی، مشنی تے جھوٹی زندگی دی جھوٹی دچوں انکل کے کھیتاں تے پھیلیاں ویق پیچی تے اصلی زندگی دا موتہ ویکھنا چاہندا سی تے اپنی ایس سدھرنوں پورا کرن اپنی وڈی توں وڈی قربانی دے سکدا سی۔ اودہ چنڈاں دی توں رہت بہت تے ثافت توں نیڑیوں ویکھنا علم دے چان تے دکھ کھدی اکو چھبی وڈکرنا چاہندا سی ایسی لئی اونوں بالخاں دی تعلیم دے سلسلہ ویق دلیر پور جان دا موتق جھآیا تے اوہنے اونہاں دی خلافت دی پرواہ کیتیاں بغیر ہاں کر دتی۔ اودہ تے اینہاں خوشی پیچی اوہدابی کردا سی کہ سارے شہر واچاٹن لے کے اڈا لئے پنڈ پنچی جائے۔ اودہ چنڈاں بارے بڑیاں امیداں رکھدا سی تے کہانیاں قلمان رواجیاں تے لوک تماشیاں والا جالا ہتا کے پینڈ ورہنل دی پیچی تے پاک صاف تصویر اپنیاں اکھاں نال ویکھنا چاہندا سی۔ اودہ نہیں چاہندا سی شہر دے آرام تے آسائش دا کوئی خیال اودہ راہ ڈکے یا کے طرح اس دا خوف یاں ووس اوبدے دل یاں دماغ ویق سائے۔ پر خوف کپڑیاں اتے تھی ڈھونڈنیں ہوندا کہ اونوں چھاڑ دتا جائے۔ خوف دا جالا ہتھیں آؤندیاں اونوں لمحیت کے اک پاسے سٹ دتا جائے۔ خوف تے ڈر بندے دے اندر راگ دا لے تے فیر نلی وھار طرح اس پورے بیٹھنے توں

چکڑیں ہے۔

اک سو یار ہوئی 111 میل دی برجی کوں کھلو چیاں اوپنے اپنے بخوبی دے چار پھری کے کھلڑی ہوئی تملی و حمار نوں اپنے ارادے دی و اتری
تالہ ڈیاتے اپنی کیس چک کے دلیر پور جان لئی کچی سرگ تے چل پیا۔

سرگ دے دوہاں پاسے اپنے اپنے شاہ شاہ کردے رکھ، بندیاں دیاں کھوپڑیاں ہار کنہدے ہوئے آٹھنے تے ٹوکدیاں جھاڑیاں سن۔
جھیاں پانی بھریاں پھیلیاں سن۔ ہوادع گھٹتے تھی دی خوشبو تے پھلیاں وچ پانی دی ہواز رلی ہوئی ہی۔ کدی کدی پھری سے وچ ڈتے
ہوئے پنڈاں توں کھو چیاں دے لڑن، مجھاں دے ذکر ان تے کھو چیاں دے عکن دیاں اواز اس نیدیاں سن اورہ راہ دے گھنے اتے اپنے جیاں
دے گھنے لامدا ہویا اگاہند و دھرہ بیا ہی۔ خوف دے بھوتے اوہاے جیساں جھلک آکے مدھلے جا رہے سن۔ ہمیرے نال جان بچان ہو جان
پاروں اوہدے دیکھن دایت مظہر اہو گیا۔ جے ایس دیلے اجھن چیت اوہنوں شہرو یاں جملک کر دیاں ڈھیر ساریاں پھیلیاں دے سامنے لیا کے کھلار
دتا جاندا تے چانس نال شیت اوہدیاں اگھاں پاٹ جلا یاں۔ اوہنوں جھننوں تاریاں واگن تے تارے ہتھوچ پھریاں ہویاں مثلاں ہار معلوم
ہوندے۔

اچان چک اوہ فھرمر گیا۔ خوف دی اک لبر آئی تے اوہدا جھوٹھوٹ گئی۔ اوپنے دیکھیا پی کالا سیاہ اک سپ مچھلی کھلار کے کنڈل ماری بیٹھا
ہی۔ اُنچ تے اوپنے کنی واری سپ وکھے یاں محسوس کیئے سن۔ سپاہدیاں مداریاں تے آجھیاں دے سپ کنی واری اوہنوں ایہہ ونی جاپیاں کی پیٹی
سد اتوں کوئی نکوئی لکا موتا سپ ہردو میلے اوہدے آے دوالے پھر دار ہیا ہی تے کدی کدی اوہنوں اُن دی جاپیاں کی پیٹی اوپنے ہمیشہ توں اک
دو موئی کنی دیاں دنوؤں دھوناں دوہاں ہتھاں وچ پھیلیاں ہویاں نیں۔ پر ایسہ سارے کھوپڑیاں وچوں لٹکے ہوئے سپ تے سپنیاں سن۔ آجھیاں دی
جوہ دا چی پیچی دا کوڈیاں والا سپ دیکھ کے اوہدے لوں کنڈے کھلو گئے۔ اوہ دل ڈاڑھا کر کے اگانہ تھوڑی گیا۔ پر خوف اوہدے پچھے پچھے کالا سیاہ
تگ بن کے ٹردا آیا۔ اوپنے ہر کے تھیاتے اوہدے پچھے ہمیرے تے گھنے توں اوڈ کچھ نہیں ہی فیر وہی اوہنوں اُن جاپیاں کی کوئی گولی شے
ہنے بنتے اوہدیاں بیکاں نوں چھڑ جائے گی۔ ایس خوف دے عذاب توں پچن لئی اوپنے پرت کے اپنی ساری آکھیا۔

”میں تیرے کوںوں نہیں ڈردا۔“

اوہدی اواز دے نال ای اوہدے ذہن وچ ٹبڈل مار کے بینجا ہویا خوف کنچ لاد کے ہمیرے دی گھڑ وچ لک گیا تے اپنے اوہ خوٹی خوف
تے جست دے چندیاں دامر حکا دی نہیں پوچھ کیا کہ اوہدا کھرا اپد، کھٹا اُذ اذ نہ ماتے نہ اک گھوڑا اوہدے کوں آگیا۔

گھوڑ سوارنے اپنی ساری کھروی اواز نال پچھا:

”کھڑو ایس؟“

”میں دلیر پور جانا اس شہروں آیا ہاں۔“

”تیرے کوں کیہ کجھ اے؟“

خوف دیاں بھریاں اہر اس آئیاں تے کنی تر کھے تیر ونے تے اوہدا جھوٹھوٹ گئے۔ اوپنے دیکھیا سوار دا آڑھا چھرہ منڈا سے وچ لکیا ہویا ہی تے
اوہدے ہتھوچ بندوقی ہی۔ اوپنے بولن دی کوشش کمی پر اواز اوہدے ٹکھوچ پھس گئی۔ اوپنے جھنیتی نال گھڑی لاہتی تے بوچھے وچوں نوٹ کنڈھ
کے آکھیا:

”میرے کوں اکبھا اے یاں فیر ایسہ ٹرانسٹرے۔“

”اپنی کیس وچ کیڑاے؟“

”کپڑے تے کتاباں۔“ اوہنے موئی ہوئی اواز وحی جواب دتا۔

”کیدے ول جانا ایں؟“

”اصل وحی تعلیم بالغاء دے سلسلے وحی۔“

”چھاچھا..... میں سمجھ گیا ہاں۔“ ”فتاب پوش نے آکھیاتے فیر گھوڑے توں اُتر کے اوہدے ول ودھیا۔ بندوقی دی نالی اوہدے ول سدھی
تی۔ خوف نال اوہدیاں لایاں کھنگ لگ پیاں۔ فتاب پوش نے آگے دوہ کے اپنی کیس پھر لیاتے آکھن لگا:
”ٹسین سوار ہو جاؤ۔ ٹسین تے سائے مائی باپ او۔“

ارشد میر 6 جون 1932ء نوں لاہور وچ بیدا ہوئے۔ آپ دے والد میر عطا انگلہ متحکیداری کر دے سن۔ ارشد میر نے لاہور وچ تعلیم حاصل کیتی۔

1956ء وچ ایل۔ ایل۔ بی دا امتحان پاس کیا۔ فیر گوجرانوالہ وچ کالات شروع کر دی۔ کالات دے نال نال تصنیف تے تایف دا شغل دی جاری رکھیا۔ آپ نے اردو تے بخابی وچ مزاجی نظماء تے سمجھیدہ نشری لکھی۔ بخابی وچ آپ دے انشائیاں دی کتاب ”چنھوڑاں“ بہوت مشہور ہوئی۔ آپ دے کچھ سفر نامے مختلف رسالیاں وچ وی چھاپے چھے نیں۔ آپ دا اسلوب نویکھا تے قافت اے۔ آپ نے تحریر وچ اکھان، محادرے تے روزمرہ خوب درتے نیں۔ گل گل وچوں مزاج بیدا کر لیا ہے سن۔ تے ہر بندے نوں ہساوں دافن جاندے سن۔ آپ نے 1992ء نوں گوجرانوالہ وچ وفات پائی۔ ”لندن دے ثوب نیشن“۔ آپ دا دلچسپ سفر نامہ اے۔ جیسا ارسالہ ”بخابی ادب“ وچ چھپ چکیا اے۔

لندن دے ثوب نیشن

لندن دی انگریگراؤنڈریل نوں عام لوک ”ثوب“ آکھدے نیں۔ ثوب نوں اسماں ڈھانتے بھانوں بچھلے درجے ای اے پر اسیں ایہدے جانوڑیں پرانے ساں۔ دو جی وڈی جگ چجز ان توں کچھ چ پہلوں میراں کھجیاں والا ہت پڑھن لئی گیا۔ جدوں جگ دی انگری جمل پیٹا تے فیر ساڑے سارے الگاں ساکاں دی خانیوں گئی۔ اودوں حالی رت تے چینائی نہیں سی پھری تے خون دیاں رشیاں اتے جان وارن توں وی دریغی نہیں سی کیجا چاندا۔ ایس لئی میرے بھیوں یہ بارے برکوئی پر بیشان ہی۔ اوں زمانے وچ میلیفون رائی کیتاں دے وی گھر س نہیں ہوندا ہی۔ ایس لئی دکاںکے ذباشت خطاء تے ہاراں دی لام دوزی ضرور لائی گئی۔ مجیدے جواب وچ اک مزیاخو یا پوست کا رڈ رلدا گھلدہ آیا تے فیر جھیاں دے ساہ وچ ساہ آیا۔ میرے بھیوں یہ عامر نے لکھیا ہی:

”جس فل تیاریاں وچ نیں۔ جدوں دی لندن تے بمبیاں دا ہینہ سایا جاندا اے۔ اوں سے انچ گدا اے جوں جہاز اس نے بیوڑھا وگوں گوڑھی چھاں کروتی اے پر حالی تک جس من پورا ٹل لائے وی انگریز اں دا کچھ وگاڑ نہیں سکیا۔ کیوں جے لندن دے مستیک خطرے دا گھٹھو وجدیاں بیمارائی تیزے تیزے دے ثوب بیٹھاں تے جا بھجے نیں، ایہناں بیٹھاں تے ہر شل جاندی اے تے بھانوں کوئی کتاں چرکناں چاہے۔ محمدی بسترا وچھا کے ٹھلا مار کے نک وی سکد اے تے جدوں خطرہ کل جاندی اے تے فیر بہناں گھر نیاں وچوں پال رائیں بڑے ڈپن ہال نکل کاپنے کماں کا جاں وچ رجھ جاندے نیں۔“

اوں دیلے تے خرایہ گل بھنڈا آئی پر جدوں دو جی وڈی جگ دارو لا گولانگا تے اودوں ایہدے وی پڑھن شد وچ آیا کہ انگریز اں دے جگ بھن وچ لندن دے ثوب بیٹھاں داوی چنگا بھلا ہتھا۔

ایہہ تے ایزوں وچکار گل آئی اے۔ کہن دا مطلب ایہہ کی پئی جدوں بچھلے درجے رب نے لندن جان دا سر بندھ بنایا تے ثوب نیشن و پکھن دی سدھرنویں سریوں میں وچ جاگ پئی۔ میرا تی ہر دیلے ثوب بکھن تے اوہدے رائیں سر پاٹے ائی اڈا رہندا ہی، ایس لئی جدوں میں پہلی واری ثوب وکھی تے جیران رہ گیا۔ واقعی اک نواں بھوپتی۔ میرے بھیوں یہ عامر نے آکھیا ”ماے ہوریں جے کرفراں دی ریزو دے پئیے

والی تے امریکہ دی تویں ڈھنگ دی ثوب دیکھ لیئن تے فیر خورے مجھی بستر ای او تھے ڈاہ بہن گے۔“

جدوں مینوں ایس گل دا پانگا، میں عارنوں گوڑے پیٹھ بہا کے دتیا کہ جدوں میں نکا چیز ہوندا ساں تیرے داد کے پڑوڈا لے سندھوں توں اک منڈا جاناں گردے کم کا جانی مگھویا اسی۔ جیہڑا روز دیہارے ساڑے گھروں گذی پیکھن ائی سمجھ کر جاندی۔ اک دن میں اوہدا پچا کیجا۔ اوہریل دی پڑی توں پڑ پر ویکھدے اجرا ہیساں۔ فیر جدوں گذی آئی تے اوہ دیاں واچھاں وچوں ڈالھ ڈالھ باسایا وگدا۔ گذی سمجھنی تے اوہنوں خرچن ائی جیہڑا پیش ملیا ہویا اسی اوپنے اوہ مین توں چکیا۔ اوہ چنگا بھلا ٹھپا بن گیا ہویا اسی۔ اوہ پیسے تے جارچ ششم دی تصویر ہوندی اسی۔ میں جہانے دی تلاشی ائی تے اوہ دے بوجھے وچ ایہو ہیئے کئی ٹھپے سن، جیہڑے اوہ مینوں بڑے مان ہاں وکھار ہیساں۔ میں گھر آ کے دتیا تے اوہ غرب نوں چکنی بھلی پھیٹنی گی۔

پرائی میں جدوں کے ثوب نیشن تے آؤتا تے جاناں ہاں، میرا جی کردا۔ جہانا میرے کول ہو دے تے میں اوہ دے سامنے ایس جرم دا اقرار کردا جے واقعی لکھدی گذی توں پہلی وار ویکھ کے میرے جذبے دی اوہ دے نال تلدے ملدے نیں۔ تے پھر جھتوں تیک تھاڈیاں کاراں دا تعلق اے اوہ تے ساڑے کول دی ہر دیلے جھٹھوکے لئی ہے ای نیں۔ پاکستان وچ کاراں دی کوئی تھوڑی نیں۔

ہر مالدار سامی، فراؤ یا بلکیا، سکلر ایحتوں تیک کر کے دا پوتا زہ تازہ مویا ہو دے یاں انعامی پانڈکل آوے، اوہ سب توں پہلاں پرانے رسیساں و انگریختی دی تھاں بوبے اگے کاراں لیا کے کھلا ردا۔ پاکستان ہن مکروں ہبھاں مال اسماں کاراں دی خرید آتے بکریاں کیجا اے، جے کر کے ڈھنگ دے کم آتے خرچ کر دے تے ہن سانوں نئے خیراں۔

پر ایسیں ایہ کاروے جوانے ہاں کیہ ریکارڈ یاں گھاں چھوڑ دیئے آں۔ گل سمجھتے ثوب رانی دی ہو رہی اسی۔ جھیوں اپنے اڑے یعنی ثوب نیشن تے چلدیاں ویکھ کے انگریز اس دی مہا اسٹادی تے ہی کارگیری آتے دلوں ایمان لیا وہ تاپے جاندے اے۔ کیوں جے گندیاں تے ساڑیاں ریل کاراں نال ای رل، یا، ملدیاں نیں۔ ایویں دو 2 ترے 3 بے ووھیک لادیندے نیں یاں فیر لیہاں دے بوجے آٹوچک نیں جیہڑے سوار یاں لاہ کے اپنے آپ بند ہو جاندے نیں تے ہر نیشن تے خود بخونکھل کے اندر یاں سوار یاں توں بنے تو رکے باہر دیاں توں ”جی آیاں توں“ کہہ دے نیں۔ ایہناں نیہاں داسارا سمیم کپیوڑا ازڑا۔ پر جمال اے کدی بھیڑ آس و انگرآ منے سامنے کھرگی ہو دے۔ البتہ کدی کدھار سکلندا وہ سلیکھا کھا جان و چھوں بچھلی ثیوب اگلی جاندی ہوئی ثیوب نال گھیہ جاندی اے۔ پر ایتی قلطی توں دی اگلے نہیں عخدے تے اخبار توں لے کئی دی تیک کا کور دولا پے جاندے اے۔

ایہہ نبو باں بڑی شان ہاں بکلی راہیں چلدیاں نیں پر اصلی تے وچلی مان یوگ گل ایہہ نہیں اوہ تے ایہہ دے کر ایہناں توں بھیسری وانگوں چلا یا جاندے اے۔ ایس ایتھے کے سرکس یا نمائش وچ کے جوان توں موڑ سائکل موت دے کھوہ وچ چلاوڈنڈیاں ویکھ لیئے تے عش عش کرائٹنے آں۔ ایہہ مظہر ویکھ کے تے بالاں دے لوں کنڈے کھلو جاندے نیں پر دھن ایہناں والا تی صاحباں واجگرا اے جہناں کئی کئی موت دے کھواں جھی ڈوکھیائی وچ جا کے ایہہ نبو باں سکھل مار یاں نیں۔ مثال دے طور تے پکا ڈلی داشیش کوئی ساڑے کوچار سوفت یا خاں تکر پیٹا گیا ہو یا اے۔ فیر کچھ تھا تو اں توں دریائے نیمز توں دی جھیوں ثیوب توں لے جا کے اپنی ہی کارگیری دے جھنڈے گذرتے ہوئے نیں۔ ایہوای نہیں سکوں ثیوب نیھاں تے ذوقی آؤن جان والے سافراں ائی بکلی نال چلناں والیاں لوہے دیاں پڑھریاں (اکسلریٹر) پیاں پکر گذھیاں وسیلیاں نیں۔ لفڑاں وی بندے تے سامان ڈھون دا کم کر دیاں نیں۔ ایس توں آڈھا عام پوڑھریاں یاں لم سترے راہ (Sub Way) سافراں توں بنتے دارا و وکھوڈنے

نیں۔ کمال ایسہ دے پئی تھا توں ہر قہاں ٹھڈی تے نزوئی ہوادے بُکھتے نال نال بڑے بھردے، آؤندے جاندے ون سوتیاں لپٹاں تے طرخان طرخان دیاں خوشبوآں دالو رائی نہیں آؤندے اگوں کی واری کوئی زناںی اچھی چیت تکرا کے سوری (Sorry) وی آ کھ جاندی اے۔ فیر کئی تھا توں تے ہوادا لیتاں کو تو رتے تھجھے ہوندے اے کہ وال بھاتوں کھبڑے نوشن یا کرم نال قہاں سر لکائے پھبائے ہوں۔ ایوں کھل پلر جاندے نہیں۔ جیر اگنی وی گل ایسہ دے پئی لیتاں بیٹھاں تے پورا ملدا پیاس پھرتیاں دکھاوندا جاپے اے۔ ٹسک لے وی لوو، بھل بھلکھلے چینگنگ نہی کرن، آکے بکٹ بیر بھرتا توں ڈکا پالیں گے۔ بکٹ او تھے گئی میشن وچ پاؤ تے فیر قافت چان داراہ کھول دین گے۔ بکٹ وصولن والے وی بڑے کائے نہیں۔ چوکھے افریقی نہیں۔ ناؤیاں ناؤیاں زناںیاں وی نظریں پے جاندیاں نہیں۔ ٹکلاں دی اگر ای دا کیاں خاص خیال رکھا جاندے اے ایہدا تھوڑا بہت پتا تے ہے ای کی پر صحیح چاٹن اوس دیہاڑے ہو یا جدوں گرین وو میشن تے اگ لگ گئی۔ ویکھدے ای ویکھدے چلتی بھل بھوزی پے گئی۔ لوک و گاہنگ لگ پئے۔ تاں جے تھختی توں تھختی پا لیتاں پٹ کے ہئے نکلن، پر او تھے بکٹ ٹکڑاں تے اسکو اس اپنی آئی تے آکے ٹکلاں دی پچھے گھوڑوں کر دتی جیہدے پاروں بڑا احتیاج ہو یا۔ حکومت سیاںی اے۔ اوہنے نال ای تھیمارست ہوتے۔ کتنے گل دا گلا ہن ای نہ بن جائے۔

اگلیاں رسجھ لاد کے ٹوب میشن بنائے ہوئے نہیں۔ فیر ایتاں دے پلیٹ قارم دی دو تھہ (2) توں لے کے باراں (12) تک چیز۔ وگنی لئی یورپول میشن جیہو اللدن وچ اے، اوہدے درجن کو پلیٹ قارم نہیں۔ ایسہ اوہ پاسا اے جیہدی دو جی لام وچ بڑی چاہی تے بر بادی ہوئی ہی۔ حالی تکر اس تھے کی عمارتوں سریاں بکیاں تے نیاں بھجاں وکھالی دیدیاں نہیں۔ ایتاں پلیٹ قارماں تے گذیاں دے کر اس وی عام ہوندے نہیں۔ گذیاں آؤندیاں جاندیاں نہیں، پر جوال اے کوھرے تھا توں گندگی نال وی کوئی شے دکھالی دے جاوے۔ ایس لئی کہ ہر شے کھابی کے ڈیبے وچوں ہئے دگاہ نہیں مارو دے۔ سکوں رتی دی تو کری (Dust Bin) وچ سٹشن و آہر کر دے نہیں۔ قہاں تھاں بالاں لئی کھلکھلی میمیاں فٹ نہیں جیتاں وچ بال کچھ پیاسا پا کے اپنی پسند دیاں چیزاں گذھ کے کھان ول جٹ پہنچے نہیں۔

پلیٹ قارماں اتے ون سوتیاں کپیاں دے اشتہار وی کندھاں اتے لکھاں را ہیں یا سائن بورڈاں تے بڑے پھباویں سائل وچ نظریں پہنچے نہیں۔ وگنی لئی اک سیر پانے کران دا لئی کھنی دا اشتہاری۔ ”ایوار (چھٹی والا دیہاڑا)“ نوں گھر بیٹھے رہنا گناہ دے بر ابر اے۔ ایس لئی نئی نئی کے خداویاں قدر تھاں دا تھاشاویکھو۔“

اشتہاراں دا پرا گا گذی دے اندر وی مٹھو مفتی مل جاتا اے۔ او تھے لوکاںی دا سائزے والا حال تھوڑا اے۔ اوہ گھری پل وی ضائع نہیں کر دے سکوں ایتاں اشتہاراں نوں بڑی نیجیہ لاء کے پڑھدے نہیں یاں فیر گندی دے روت توں جیہو اہر دے وچ بڑے پچھے تے سوہنے انداز وچ لکھ بکے ظاہر کیجا گیا ہوندا اے بڑے گوداں پڑھدے نہیں۔

اک ہورنو بھکی گل اے پئی ہر روت تے کئی کئی قسم دیاں بُکھاں چلدیاں نہیں۔ ایتاں دی شناخت ڈیاں دے رنگاں تے ریکاں توں آسانی نال ہو جاندی اے۔ ایسہ گفتی وچ حابی فارمو لے مطابق اک اک تے دیا راں نہیں بلکہ پچی چھی دیاں یا راں نہیں۔ جیتاں دیاں بڑیاں بہاراں نہیں۔ ایتاں لا کتاں وچوں پکاڑی لائیں ملی رنگ، سترل لائیں لال رنگ۔ سر کلر لائیں پیلا۔ ڈسٹرکٹ لائیں سبز۔ وکوئیہ فیروزی رنگ دی اے۔ ایسہ شعباں تیزوی چلدیاں نہیں پر ڈھوڑ اس نہیں پکھ دیاں۔ پکاڑی نیل دیاں گذیاں اسی 80 کلو میٹر تے ڈسٹرکٹ واگھر دیاں گذھیاں دی کوئی

آنے سے چالیہ 40 کلو میٹر فی محض رفتار ہوندی اے۔ رفتار دی گل تے خیر کوئی اچھے نہیں، اصل مسئلہ تے اوس بخار ودا اے جیسا اچھی وار ایہدے ہونے لیندا تے بھوکسیں تھیں اتنی دنگھائی دفعہ ٹوب نوں چل دیاں ویکھ کے حیران راجاند پڑھا کیا کھیا بدھتے دفعے ایکے ہوئے نقصہ یاں ٹوب بارے چھاپے چڑھتے رکا بچ راہیں تھوہ لکاتے تے آپر جاندے اے۔ پر چپے ان پڑھوی دفعہ 2 چوتھے 4 جیسا یاں نال ای پچھے بھلے کاٹھے ہو جاندے نیں۔ ایہاں نڈبائی دفعہ ہر کوئی حال مت وکھائی دیدا اے حدایہ دے پئی اخبار یاں کتاب وی اپنی خرید کے پڑھن گے۔ جمال اے ساڑے والگر کوئی کے دوجے دا اخبار یا مانگوں کتاب پڑھے۔ فیر اخبار پڑھن والیاں دا وقت وی وکھراو کھر ہوندا اے تے ٹسیں ایوں اگوں ظرف نال ای جان لیہدے اے اوکر بندہ حکومتی پارٹی و احماقی اے یاں خالف دھڑے نال تعلق رکھدا اے۔

اگریز اس نوں ہساوٹا تے خیر بڑا اوكھا تے کولا اکم اے۔ اودھے اک دو بے نال کوئی گل وی نہیں کردے (خورے لکھ ہوندیاں ایہاں دے تندوے ای نہیں کٹوائے جاندے) یاں کچھ پڑھ دے ہوں گے یاں فیر چپ چاپ بیٹھے رہن گے۔ ایہاں نڈبائی دفعہ کوئی فرنٹ میٹ نہیں ہوندی تے نہ ای سامان رکھن لئی کوئی بندو بست کھج گیا ہوندا اے۔ لکھاں وی وی درجہ بندی نہیں کیتی گئی۔ اک مل دے ای ٹکٹ ملدے نیں۔ سویرے دس 10 وجے توں شام دے چار 4 وجے تکر چھٹی والے دیہاڑے لکھاں دفعہ چکلی بھلی چھوٹ دتی جاندی اے۔ ریڑن تے یئرل لکھاں داوی روان جائے۔

بڑھے خیرے تے مخدوار اس نوں "پارڈ" توں بناں تے نڈبائی دے مقفلکٹ ہوا کے دتے جاندے نیں۔ ایہدے "پارڈ" ساڑی میو چائی ورگا اوارہ اے۔ مخدوار، بیماراں تے وڈیری عورتے بندیاں لئی خاص بیٹھاں ہڑا بے دفعہ ہوندیاں نہیں تے جی کوئی زنانی یا مازکو سواری آجائے تے قافت اس نوں میٹ دے دتی جاندی اے۔

ٹوب عام طور تے خراب نہیں ہوئی تے جی ایہو جھاگیز چل جائے تے مخاں رکھناں دفعہ ووچی ٹوب آکے اوے لکٹ تے سواریاں پک لیہدی۔ اے۔ اے واری اک ٹوب میٹن تے ساڑی گڈی کھلوگی۔ اس کچھا پیچی بھانوں گذراں دا بخت ویلا آ گیا اے۔ بھانوں اس تھی ای کھلوتیاں ساری دیہاڑی گل ہو جائے۔ حالی ایہاں ولیاں دلے ای ساں جے دوچی ٹوب دے آؤں دا اعلان ہو گیا تے ایں کچھ چکروں اپنی منزل تے چاپڑے۔

لندن دے ٹوب لیٹھاں والیاں اچھے چوراں 84 ورہے پہلوں بھاسک۔ ادھ ملک و کنوری دا ووری۔ اوس کے ٹوب دے تیاراں نیش سن جیہڑے ہن دو خدے دو سو چھتھر 275 ہو گئے نیں۔ کچھ چ پہلاں "ایکھر وہوائی اڈے دا نیشن وی بن گیا اے۔ جیہدے نال دوچے مکاں دے مسافر اس نوں وی قا کدہ ہو گیا اے۔

ٹوب دا کرایہ، برٹش ریل، بیس اتے یکسیاں نا اون ڈیج گھٹ اے۔ ٹسیں جے دو چار بیٹھناں نوں ہتھلا آؤتے تاں 3 چوتھے 4 پاٹاں دا سکھنا ہو جاندی اے۔ کچھے نیں شروع شروع دفعہ تراپر ادو چینی دا لکٹ رکھا گیا ای جیہدے نال بھانوں اک تے بھانوں سارے بیٹھناں دا چھرا نورا لاؤ پر ہن گھر توں سیانیاں ہو کے کلریزراں دے حساب نال اگر ای کر دے نیں۔ ایہاں ٹوب بیٹھناں پاروں دیکھیا جائے تے سارا لندن ای رہت تو کل کھلوتا ہو یا اے، کیوں تے تھلوں پورا لندن ایہدے کنٹرول تے قبضے دفعے اے۔ اتنا حصہ تے ایویں مدھانی دا چھڑا ای رہ گیا اے پر اُن خیاں ایہر گراوڈ ٹوب تیری سو دے وی دنچارن اے، نہیں تے اُندر گراوڈ سرگرمیاں ساری دنیا دفعہ جیہڑے جن چاڑھ رہیاں نہیں اوہ کے کولوں لئی بھی گل تھوڑی اے۔

پروفیسر محمد اسلم

پروفیسر محمد اسلم 28 نومبر 1932ء کوں پھول خلیج جانشہر (بھارت) وچ پیدا ہوئے۔ ایم۔ اے (تاریخ) تک تحصیم لاہور وچ حاصل کیتی۔ ذریحہ یونیورسٹی ایگلینڈ توں علوم اسلامیہ تے عربی وچ بی۔ اے آر ز کھا۔ ماچھر یونیورسٹی توں ایم اے فارسی کھا۔ یکمیر یونیورسٹی توں مشرقی علوم وچ ایم اے دی ڈگری بی۔ 1967ء وچ پنجاب یونیورسٹی دے شعبہ تاریخ نام فنکر ہوئے۔ پر صخرہ ہندو پاکستان دی تاریخ بارے کئی کتابیں تے تحقیقی مقامے لکھے چکے نیں۔ پرانی تحریراں توں تاریخی کھوج لانا دے ماہر سن۔ پنجابی وچ بہت سچ لکھیا اے، پر جو لکھیا اے معیاری لکھیا اے۔ زبان وچ روانی تے رس اے تھوڑے لفاظاں وچ وڈی گل بڑے مژہ طریقے نال کرن والا جاندے سن، آپ نے لاہور وچ وفات پائی۔

رائے احمد خاں کھل شہید

اگریز اس نے 1849ء وچ پنجاب اتے قبضہ کیا۔ پنجاب اتے اگریز اس دا قبضہ ہوندیاں ای مسلمانوں اتے ظلم دے پہاڑن لگ پئے۔ بے گناہ لوکاں ٹوں ذرا ذرا بھی گل پاروں قیدے تے چھانی ورگیاں سزاواں ملن لگ پیاں۔ موقع توں فائدہ اٹھا کے اگریز پاکی لوکاں توں یعنی ہن ان لگ پئے۔ اگریز اس مقامی صحتاں توں تباہ کر کے سارا مال انگلستان دے کارخانیاں وچ گھلنا شروع کر دتا۔ ایہدے نتیجے وچ ایتحوں دے لوک محاذی پر بھالی واٹھکار ہو کر رہ گئے۔ اوہ دمیر ٹھہر چھاؤنی وچ مقامی سپاہیاں نوں گاں تے سوردی چبی والے کار توں چلان توں انکاری ہوں پاروں قید کر دتا گیا۔ ایہہ قیدی سپاہی اگریز دی تاریخ کر دیاں ہو یاں جنل دیاں دیواریاں توڑ کے وئی جا آپنے تے بہادر شاہ غفرنگ توں اپنا بادشاہ ہا کے جگب آزادی دا اعلان کر دتا۔ میر ٹھہر چھاؤنی دے حالات وکھے کے اگریز حکومت نے پنجاب وچ ایسا، فیروز پور، لہڈیانہ، سیالکوٹ، لاہور، ملتان تے گوکیرہ دیاں چھاؤنیاں وچ مقامی سپاہیاں کو لوں وی تھیمار رکھوانے تے کئی بے گناہ سادھوستاں نوں جنگ پاروں چھاہے لادتا گیا۔

اویس سے ہندوستان دا دارالحکومت کلکتی، جدوں کد وئی آگہ تے اوڈھ، آزادی دی جگل لڑان والیاں دے وڈے سرکز سن۔ ایس لئی گلکتی دا مپورے ملک نال رابطہ ثابت گیا۔ پنجاب تے سرحد وچ رہن والے اگریز اس دا گلکتی تے لندن نال رابطہ صرف کراچی دے ذریعے رہ گیا۔ اگریز اس دی کوشش ہی کہ پنجاب تے سندھ وچ آن رہوے۔ تاں جے جنلی سڑک رسدتے فوجاں دے آن جان لئی کھلی رہوے۔ ایہہ خدمت پیالہ نایک، فرید کوٹ تے کپور تھلے دے سکھ راجیاں نے اپنے ذستے لئی۔

لہنماں وناں وچ سماں وال دی بھائے گوکیرہ ضلعے دا صدر مقامی۔ ایس علاقے دے لوک اگریز دیاں پالیسیاں ہاں پہلے ای نفرت کر دے سن۔ جدوں اگریز حکومت نے گوکیرہ چھاؤنی دے مقامی سپاہیاں کو لوں تھیمار واپس لئے تے ایہدے نال اوہنماں دے دلاں وچ دی اگریز دے خلاف نفرت پیدا ہو گئی۔ ایہہ گرمیاں دا موسم ہی۔ کراچی توں چہاز فوج تے اسلحوں غیرہ لے کے دریاواں را ہیں پنجاب دے وڈے وڈے شہراں تک جاندے سن۔ اویس ویلے کچھ جہاز ملتان دے لائے موجود سن تے کچھ راوی دریا دے ذریعے چچوں ملی وی کھلے گئے۔

اوہنماں ای وہاں وچ علاقہ گوکیرہ وچ رائے احمد خاں کھل شہید ای تواریخ نیزہ چلانا سکھ لیا ہی۔ وہ صائل دے گھوڑے پالا اوہنماں واٹھلی ہی۔ اوہنماں دی اک گھوڑی دا نام ”مورنی“ سی جیہڑی اپنی دکھ، ڈیل ڈول تے پھرتی پاروں مشہوری۔ جدوں رائے احمد خاں کھل اونہوں ناہندے تے وہے توں وڈا اکھوڑا

سوارا وہ امتحانیں کر سکدے۔ رائے احمد خاں اک بہادر محبت وطن انسان سن۔ اوہناں والوں نے دیس و ایساں دی محیت نال دھڑکنے کی۔ اور انگریز نوں غاصب تے ظالم بحمدے سن۔ انگریز اس کی وارا پنے کارندیاں دے ذریعے اوہناں نوں اپنے نال ملان دی کوشش کیتی پر اونہوں نے خصیر و اسودا کرنے تے راضی نہ ہوئے۔

1857ء وچ انگریز اس دے خلاف جنگ واقارو وجدیاں ای احمد خاں کھرل دے دل وچ انگریز دے خلاف لیاں چنگاریاں لائیاں بن سکیاں۔ ایس عرصے وچ انگریز اس نے بغیر کے وجہ دے جوئیں قبیلے دے بوجہت سارے لوکاں نوں گوکیرہ جبل وچ ڈک دتا۔ زنانیاں تے بalaں آئے ظلم کیجا۔ رائے احمد خاں کھرل نوں خربلی تے اودہ ڈپی کمشنز کول گئے تے قیدیاں دی رہائی دامطالابہ کیجئا۔ اوس آکھیاں کی تو اونہاں مالیہ ادا نہیں کیجا ایس لئی اوہناں نوں پھریا گیا۔ رائے احمد خاں کھرل ہواں دو ٹوک لفظاں وچ آکھیاں کی تو اونہاں دے ذمے کوئی مالیہ نہیں تے نہ ای ہو رکھی سرکاری رقم اے۔ اوہناں نوں بمحض دیوں، نہیں تے حالات ہو رخاب ہو جان گے۔ ڈپی کمشنے حالات دا اندازہ والا کے کچھ قیدیاں نوں بمحض دتا۔ ابے وی کچھ قیدی جبل وچ سن۔ رائے احمد خاں کھرل جان تی اوتے دھر کے جبل دے اندر گئے۔ قیدیاں نوں کھان چین داسماں دیتا تے نالے اوہناں نوں مشورہ دتا پی اودہ موقع ملدیاں جبل توں باہر آؤں دی کوشش کرن۔ 26 جولائی 1857ء نوں قیدیاں نے جبل دی کندھ توڑ کے باہر نکلن دی کوشش کیتی تے جبل دے محافظاں نے اوہناں اوتے گوئی چلا دتی۔ قیدی پہلوں ای اجنبی صورت حال دامقابلہ کرن لئی تیار سن۔ ایس لئی اوہ وی محافظاں آتے ٹھٹ پئے۔ ایس موقع تے 51 بندے مرے یاں رُثی ہوئے۔ انگریز اس ایس واقعے دا ذمہ دار احمد خاں کھرل نوں قرار دتا تے اوہناں نوں گرفتار کرن دے بہانے لوکائی آتے ظلم توڑ نے شروع کر دتے۔ رائے احمد خاں کو لوکاں دی ایہہ حالت نہ سمجھی گئی۔ اودہ آپ ای ڈپی کمشنے سامنے پیش ہو گئے تے ایس طرح اسی طرح اسی طرح نوں جبل بھیج دتا گیا۔ لوکی اپنے محبوب لیڈر نوں بمحض اسی کفن سرتے بھٹکے سرکان آتے آگئے۔ لوکاں دا جوش و یکجھے ڈپی کمشنے رائے احمد ہواں نوں رہا کر دتا۔

16 ستمبر 1857ء نوں رائے احمد خاں ہواں گوکیرہ تے جنگ دے ضلعیاں وچ آپا دکھل، دلو، کاٹھی، ترہانے، ہرل، گھمیل، ھیانے، جنگوے، نول، لک تے جوئے قبیلیاں دے سردار توں کمالیہ وچ اکٹھا کیجا تے انگریز اس دی غلامی توں آزاد ہوں لئیں جبل کے کوشش کرن دا جھما دتا۔ سارے سرداراں رائے احمد خاں نوں اپنا سردار من کے انگریز اس دے خلاف جہاد و اعلان کر دتا۔ انگریز اس دا اک مختصر فراز خاں کھرل را توں رات گوکیرہ اپڑیا تے اوس نے سارا بھیت انگریز پکستان افغانستان نوں جاؤ سن۔ نتیجہ ایہہ ہو یا پی اک انگریز افسر برکلے رائے احمد خاں ہواں نوں گرفتار کرن لئی جھامرے اپڑیا۔ پر اودہ راویوں پار لکھ گئے۔ برکلے نے جہامرے دے کلی بندے قید کر لئے۔ چند توں اُگ لوادتی۔ ایہہ دے جواب وچ آزادی دے جہاداں نے رائے احمد خاں دی قیادت وچ موضع اکبر آتے قبضہ کر کے گوکیرہ آتے جمل کر دن دامضوبت ہالیا۔ پر تحری ہوں پاروں ایہہ منصوبہ توڑنے چڑھ کیا۔ جہاداں فتح پور جامور پچھے لائے تے 20 ستمبر 1857ء نوں اوتحے انگریز اس دے ہنگھے چڑھا دتے۔ اگلے دن 21 ستمبر نوں پنڈ گلکوری دے لائے گئے سر توڑ مقابلہ ہو یا۔ احمد خاں کھرل سرتے کفن بھٹکے میدان وچ آئے۔ جہاداں کوں تکواراں پر چھیاں توڑے دار بندوقاں تے لاصھیاں سن۔ پر انگریز اس کوں نوں توں توں اسلوی۔ ایس دے باو جودا وہ گھبراۓ ہوئے سن۔ جنگ جاری ہی کر عصر وی نماز دا اویا ہو گیا۔ رائے احمد خاں نماز پر ھسن گئے تے انگریز اس اوہناں اوتے گولیاں دا بینہ بر سادتا۔ اک گوئی سدمی سینے وچ لگی تے اوہ شہید ہو گئے۔

انگریز اس اوہناں دا سرکٹ کے گوکیرہ جبل دی کندھ اوتے لکا دتا۔ ڈھڑکنے اس دے ساتھی جہامرے لے گئے۔ راتوڑات اوہناں دا اک وقا دار ساتھی اپنی جان تی تے رکھ کے جبل دی کندھ تے چڑھا تے اوہناں دا سرکٹ کے جہامرے لے گیا جھنچتے اوہنوں دھڑکے نال جوڑ کے ہڑے

اعتراف نہیں کیا گیا۔

رائے احمد خاں دی شجاعت دے بعد میر بھاول قیا نے قیادت سنجا لی۔ اوہناں بر کلے تے اوہناں دے کمی ساتھی قتل کر کے اپنے بھادر مردار دی تحریک توں آگے ودھایا۔

"چخاب غدر پورٹ" ویچ اگریز اس نے اسیں گل دا اعتراف کیا اے پئی جے رائے احمد خاں کھرل کامیاب ہو جاندے تے گو گیرہ توں ملکان توڑی پورا علاقہ اگریز اس دے ہتھوں کل جانداتے کرائیں تال اوہناں دارا بیٹھنم ہو جانا ہی، تے ہنچ ہو جانداتے فیر اس پورے چخاب وچوں کل جاندے۔

بر کلے دی موت تے رائے احمد خاں کھرل دی بھادری دے ڈھونے آئی گو گیرہ دے علاقے ویچ گائے جاندے نہیں۔ رائے احمد خاں کھرل آپ تے شہید ہو گئے پر اپنے کچھے آن والیاں خلاں لئی بھادری تے دلیں بیار دنی روشن مثال تجھنے گئے۔ پئی گل تے ایسہ دے آن اسیں ایسا جیسے محبت وطن بھادر اس دیاں قربانیاں دے صدقے آزادی دی زندگی گزار رہے آں۔

عبدالجید سالک

عبدالجید سالک 13 دسمبر 1894ء توں ہالہ شلیع گوراپور (بھارت) وچ پیدا ہوئے۔ آپ دے والداناں غلام قادری۔ محدثی تعلیم ہالہ تے پنجابی عکوت وچ حاصل کیتیں۔ 1911ء وچ پنجابی عکوت توں رسالہ "قانون خیال" جاری کیجا۔ لاءہور وچوں نکلن والے رسالہ "محلواڑی" تے "تہذیب نسوان" دے ایڈٹر تے سب ایڈٹر رہے۔ 1927ء وچ "زمیندار" اخبار چھڈ کے مولانا غلام رسول ہر نال رل کے اخبار "انقلاب" کڈھیا۔ 1951ء وچ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر نالل کے رسالہ "پنجابی" شروع کیجا۔ غزاں، نظماء تے مضمون کئے، جیہڑے "پنجابی ادب تے سالک" دے نال کتابی صورت وچ چھپ چکے تھیں۔ "کپاہ وچ" انشائی وی ایسے کتاب وچوں لیا گیا اے۔ سالک صاحب دی وفات 1959ء وچ ہوئی۔ سالک صاحب داشتاراہنماں لکھاریاں وچ ہوندا اے جیہنماں دیاں کوششات نال پنجابی انج اپے درجے تے اپنی اے۔ آپ دی تحریر وچ فلکنگ تے روائی اے۔ آپ سادہ تے ڈچپ پنجابی زبان لکھدے سن۔

کپاہ وچ

پیاری دا کوئی آنت نہیں۔ رنگ رنگ دیاں پیاریاں ہندے نال لگیاں، ہویاں نہیں۔ آک بڑی عجیب پیاری اے پیچی آدمی رات دیلے نہتا ہویا انحصارے چلن پھرن لگدا اے۔ ڈاکٹر حکیم سارے ایس گل توں من دے نیں پیچی اوه گنجی نہتا ہویا ہوندا اے۔ اوہنون ہوش کوئی نہیں ہوندی۔ پر ایہ بڑی اپنی دی گل اے پیچی اوه آدمی نہ ڈگدا ڈھیندہ ائے نہ کے شے نال ٹھوکر کھاندا اے۔ کی داری لوکاں نے ویکھیا پیچی ایسی مرض دایہار کوئے دے ہیزے اتے سد خالا گا جاندا اے۔ بجال اے اوہا قدم وی آہرا باہر اپنے تے اوہ کوٹھدے اتے یاں اوں تھاں توں یہاں ڈھیندے۔ بچے اوه جا گدا ہوندا تے کدی اوں ہیزے اتے ایس طرح اس بے دھڑک نہ رکسد۔

والایت وچ ایسی مرض دے پیار بہت ہیگے نہیں۔ رسالیاں، اخباراں وچ اوہنماں دے قطفے چپ دے رہندے نہیں۔ آک آدمی نے دیساپنی کھج دن میرے کوٹ دی جیب وچوں روپے برابر پوری ہوندے رہے۔ رات توں میں کوٹ کلکی نال ٹنک کے سوں جاندا ساں۔ سو یلے انھوں کے دکھدہ آتے روپے کوئی نہیں سن ہوندے جیس ڈاچیران سال پنچی ایہہ گل کیاے؟ میں فلیٹ وچ ٹھکار ہنداس ساں۔ نہ یہ ہی نہ پیچ، نہ تو کرنا چاکر، نہ رات توں کیہڑا چور پیندا اے جیہڑا اروز میونوں لکھ کے لے جاندا اے؟ میں اک دو گواہنڑیاں نال گل کیتیں۔ اوہ بڑے جیران ہوئے۔ اخیر اک رات کیہ ہو یا فلیٹ دے پچھلے پا سے اک ٹنک جیسی پیچی تھی۔ اوہ بڑے وچ میونوں اک آدمی نے جگایا تے میں ویکھیا پنچی اک چھری میرے ہتھوں وچ اے تے میں پیچی دی اک ٹھوک وچ لو یا پیا کڈھن۔ جس آدمی نے میونوں جگایا، اوہ میرا گواہنڑی تے دوست سی۔ اوں نوں دیکھ کے تے اپنے آپ نوں پیچی وچ پا کے میری کجھوں وچ کجھ نہ آیا پنچی ایہہ گل کیتی۔ میں پیچی وچ کس طرح اس آگیاتے چھری نال ٹویا ہن دا کیہ مطلب؟

گواہنڑی نے میرے سامنے ٹوئے توں چلتی طرح جان پینیا، تے اوہ بڑے وچوں اوہ سارے رے روپنے مل گئے جیہڑے کئی دن توڑی چوری ہوندے رہے سن۔ دوست نے اوہ سارے روپنے میری جھوٹی وچ پائے تے میونوں ہال لے کے فلیٹ وچ آیا۔ اوں نے میونوں دسیا بھی میں ڈاکٹری وچ پڑھنالا واس۔ جس دیلے ایسی میونوں ایسی عجیب چوری دا حال دیانتے میونوں ٹنک پے گیا پنچی تھاںوں یعندر وچ پھرن دی پیاری اے تے ایسی پڑھنالا اے۔ میں صرف علم حاصل کرن دی خاطر تھاڑی دیکھے بھال شروع کر دی۔ اُن میں اپنے کرے وچ جارہیا کی۔ تھاڑے فلیٹ وچوں میونوں کھڑا کچھ جیہا آیا۔ میں جھٹ اٹھیا تے تھاڑے بوہے اگے جا کھلوتا۔ میں ویکھیا پنچی میں اک ہتھوں وچ چھری تے دو جے ہتھوں وچ روپے لے

کے باہر لگا۔ میں کھلواتا ہو یا سی پر ٹسیں مینوں ویکھیا ای نہیں۔ میں تھاڑے پچھے پچھے لگ گیا۔ ٹسیں بھی دی اک ٹھروچ اپڑے تے آرام نال بننے کے چھری نال اک تو یا پھیا۔ روپے ابھے ٹوٹے وچ نہیں سن رکھے۔ میں تھانوں ہلو نیاتے تھاڑا نال لے کے گلا یا۔ ٹسیں اکھیاں کھول دیتا تے مینوں کھن لگ۔ ”میں میں کھتے ساں میں بھی وچ کیکرا یا۔ ٹسیں استھنے کیہ کردے او؟“

دو بجے دن اودھ دوست مینوں اپنے کان ٹوڑے ڈوڑے ڈاکٹر کوں لے گیا تے اوہ نوں سارا قصہ سنایا۔ ڈاکٹر نے دیتا پی ایس یاری نوں ڈاکٹری وچ (SOMNAMBULISM) کہدا ہے نہیں۔ جیہد امطلب اے یونہ روچ پھرنا۔ فیر ڈاکٹر نے نسخہ لکھیا۔ میں کوئی چھ 6 سو (7) نشے توڑی دوپیندار ہیا۔ اندر مینوں آرم آگیں فیر ساری عمر مینوں ای ہو جھی ٹکا ریت نہیں ہوئی۔

اخباراں وچ ایہ قصہ پڑھ کے مینوں اپنے بچپن دی اک گل یاد آگئی۔ میں کوئی چھ 6 درہیاں دا ہواں گا۔ اک دن شام نوں بے بے جی (والدہ) نے گھر بنا پکیا۔ میں بڑی خند کھتی پیجی میں بے گھر بنا کھواں گا۔ بے بے جی کہن لگے:

”احقا کے تھاں دیا۔ گھر بنا خند اکر کے کھائی دا اے۔ جی گھر بنا کون کھاند اہوندا اے۔“ میں خند کر داتے روپا کر لد داسوں گیا۔

اوھی رات ویلے میری اگھ کھلی مینوں کچھ مجھیا۔ ہتھمار کے دیکھیا تے میں کپاہ دے اک توکرے وچ بیٹھا ہو یا۔ میں گھابر کے بے بے جی نوں اواز ماری ”بے بے جی بے جی“! اوہ ناں میری بھی تے ہتھ ماریا تے بھی ویکھی پیجی ای۔ اوہ ناں پچھیا۔ ”وے مجید توں کھتوں پیا بولنا ایں۔“ ”میں کہیا“ ایہہ گل تے میں تھانوں پچھناں چاہتاں پیجی میں کھتوں پیا بولنا؟“ بے بے جی ”س پے تے آکھن لگے“ آخرون بولدا کھتوں ایں؟“ میں آکھیا: ”بے بے جی کپاہ وچوں۔“ فیر بے بے جی نے آکے توکرے وچوں مینوں چکیا تے بھی تے تھاڑے کے سواں دتا۔

سو یلے جدوں سارا ٹھرجا گیا تے بے بے جی نے ایا جی نوں ایہہ قصہ سنایا۔ اودھ میں میں کے دو ہرے ہو گئے۔ کہن گئے ”چورتھ ہوے تے۔ رات نوں گھر بنا منگدا اسی ناں۔ ایسے سوچیا ہو دے گا، رات ویلایا اے۔ سارے نئے ہوئے نہیں ایس ویلے گھر میلے تے شیخوں مارنا چاہی دا اے۔“

ہمیرے وچ انھ کے جانا ہی باور پچی خانے تے ٹرگیا کپاہ دے توکرے وچ۔ پر انہی پھر یا گیا ناں۔“

میں شرم نال رون ہا کا ہو گیا۔ ایسے وچ بابا جی (دادا) نماز پڑھ کے سمجھوں واپس آگئے۔ اوہ نتے تے نہیں، کچھ مسکرا کے آکھیا: ”ایہہ باسے دی گل نہیں۔ بے مجید رات نوں خیند روچ انھ کے چل دا چھرو ۱۱۴ اے ایس داتے علاج کروانا چاہی دا اے۔“ اوس دن مینوں ایا جی ڈاکٹر عبدالرحمن کوں لے گئے۔ میں تھیک تے ہو گیا۔ پر گھر وچ ایس ٹوں نے کئی درہیاں تک میرا پچھان پھٹھیا۔ ”مجید کھتھے؟“ ”کپاہ وچ“ بھی پیجی ایہہ میری چھیڑا یا بن گئی ای۔

ڈاکٹر سید اختر جعفری

ڈاکٹر سید اختر جعفری ہو راں داخل ناں سید اختر امان اے۔ 20 دسمبر 1934ء توں کپور محلہ (بھارت) وچ پیدا ہوئے۔ والداناں سید غلام قادری۔

آپ نے مدخل تعلیم اسلامیہ مل سکول کپور محلہ وچ حاصل کیتی۔ پاکستان دے قیام گروں لاہور آگئے تے پنجاب یونیورسٹی توں میکر دا امتحان اول درجے وچ پاس کیجا۔ فیر اختر میڈیسٹ تے بی اے جیک تعلیم دیال سنگھ کالج لاہور توں حاصل کیتی تے سینے عابد علی عابدی شخصیت تے علیت توں فیض حاصل کیجا۔

1958ء وچ یونیورسٹی اور بینکل کالج لاہور توں ایم اے (اردو) اول درجے وچ پاس کر کے گورنمنٹ کالج ذریہ غازی خاں وچ پیچھارا ہو گئے۔ ملازمت دے دوران بی۔ ایم۔ اے (فارسی) ایم۔ اے (پنجابی گولڈ میڈیسٹ) تے پی۔ ایچ۔ ذی پنجابی دیاں ذگریاں حاصل کیتیاں۔ پنجاب یونیورسٹی دے شعبہ پنجابی وچ پڑھاندے رہے۔

فیصل آپ ووچ کچھ عرصہ پر ٹھل دے عبده تے فائز رہے اوس توں بعد گورنمنٹ کالج باغبان پورہ دے پر ٹھل رہے۔ تے ریٹائر ہو گئے۔ آپ نے اردو ووچ جیہے 30۔ فارسی ووچ دو 2 تے پنجابی ووچ ویہ 20 کتاباں لکھیاں نیں۔ اک عربی تے چار انگریزی کتاباں دے اردو ووچ ترجمے وی کیتے نیں۔

آپ دیاں کتاباں "حضور پر نور صلی اللہ علیہ وسلم"۔ "نویں زاویہ"۔ "چارا بیجاداں" تے "بایاۓ پنجابی" اتے حکومت پنجاب تے اولی اواریاں توں ایوارڈ مل چکے نیں۔

آپ دی تحریر سادہ، دلچسپ تے آسان ہوندی اے تحقیق تے تحقیق آپ دا خاص میدان اے۔ ذو تکھی کھوج تے پڑتاں بیاں کوئی گل نہیں کھدھے۔ "مضمون اوک گیت" آپ دی کتاب "نویں زاویہ" وچوں چون اے۔

لوک گیت

لوک گیت۔۔۔ یعنی لوکاں دے گیت: اُوہناں ون سوئے بھلاں و اڳوں ہوندے نیں جیہے مئی دی زرخیز پاروں دھرتی دی الکھ دچوں آپ مبارے بگل پیندے نیں۔ فطرت دی گودی ووچ پل کے جوان ہوندے نیں۔ فیر اپنے ذن سوئے رنگاں، دل تے دماغ ووچ اپہر جان و ای و اشنا نال دھرتی توں سکھن ہجھدے نیں۔

ایہہ لوک گیت کے قوم دا جیہا انہلا غمون ہوندے نیں جیہے دوچھے ووچ نہ صرف اوس قوم دی رہتل بھال تے دیسے دیاں من موہنیاں تصویر ایاں ہوندیاں نیں۔ سکوں ایہناں ووچ اوس قوم دے ووکیاں دے صد بیاں دے تحریر، مشاہدے، ملت دیاں گلاں، قوم دا سچما، اوہ بیاں رہتاں تے رہماں، اوہ بے مااضی دے جھلکارے دھرتی دار گنگ، فصلان، خاٹھاں مار دے دریا تے گیت گاؤندیاں ندیاں دا بیان ہوندا اے۔ ایسے پاروں سمندر اس تے دریاواں دے کنڈھے وسیں والیاں قوماں دے لوک گیتاں ووچ دریاواں دیاں کانگاں، بوقناں بیڑیاں تے چکھروں دا ذکر ملدا اے تے ریطھے علاقیاں دے لوک گیتاں ووچ حمراواں، چکھروں اس رہیت بریتے میلیاں تے ٹھلاتناں دا ذکر موجود اے۔ ہرے بھرے میدان اس دے لوک گیت اوچھوں دی دھرتی، فصلان لوکاں دے سچما۔ آل دوالے دیاں شھماں تے بھلاں تے بھلاں دیاں خوشبوؤں نال ہجھدے نیں۔

ایہ لوک گیت کے اک شاعری تحقیق نہیں ہوندے تے نایا کے دی شعوری کوشش دامتیج ہوندے نہیں۔ سگوں ایساہ اہ جذبے یاں خیال ہوندے نہیں۔ جیہڑے زنانیاں تے بھروسے موتھوں آپ مبارے نکل کے موزوں لفظاں داروپ دھار لیہے نہیں۔ ایسی لئی ایمان وچ خیال تے زبان دی سادگی ہوندی اے۔ ایہ لوک گیت دلاں دیاں ڈھنگھائیاں وچوں انہدے نہیں تے دلاں دیاں ڈھنگھائیاں تیک اثر کر دے نہیں۔

بخاراب دے مشہور لوک گیتاں وچوں ڈھولا، ماہیا، تھال، لوری، پٹا، بولیاں، جھلٹ، جلنی، گدا، گی، بھر، کلکی تے گھوڑیاں بہت مقبول نہیں۔ پر اتنے صرف ڈھولا، ماہیا، لوری، تھال تے بولیاں واذکر کیجا جاندا اے۔

ڈھولا

ڈھولا بہت پرانا لوک گیت اے۔ جیہڑا اصدیاں دے پہلے سے طے کرو اک بیڑھی توں ڈھونگی تائیں سیدھے پہنچنے لگا آؤندے اے۔ ڈھولے وچ خاص سوزتے ٹھلاوٹ ہوندی اے۔ جیہڑی سُن والیاں دے جذبے یاں نوں نہندی اے تے دلاں دچ جھرنا تھیں دیندی اے۔ کچھ لوکاں تے ڈھولے داطھن کی (ٹھر رانی) تے ڈھول بادشاہ نال جوڑیاں۔ کچھ لوکاں داخیال اے پئی ڈھول بخاراب دا پرانا ساز اے۔ بخاراب دے وسیک خوشی واظہ بھول وجہ کے کر دے نہیں۔ ڈھول دی آواز دلاں نوں اپنے ول کچھ دی اے تے یہاں نوں بھگڑا پاؤں تے مجبور کر دیندی اے۔ ایسی ڈھول توں ای ڈھولا۔ ڈھول جانی۔ ڈھولن۔ ڈھول پاہی۔ ڈھولو یار تے ڈھولی یار دے لفڑ بنے نہیں۔

ڈھولے دے ٹھجھ بول انچ نہیں

(۱) میں اتنے ماہی میر اسود رے (۲) میں اتنے تے ڈھول قصور دے

میر اسود پل پیا اور دے دل ڈھولا ہو یا بھج رے

وہن میرا جگرا جیوے ڈھولا مرد کے آؤتا جیوے ڈھولا

ڈھول ہن وے ڈھول ہنوا

روندی میںوں چھٹے کھتے کھیوں بایا لکھا اسماں متیاں توں اک من وے

ماہیا

پنجابی زبان دی شاعری وچ ماہی لفظ عام ورتیا جاندا اے۔ جیہڑا اماہ لجنی ہن توں نکلیا اے۔ ایسی لئی ماہی دامطلب اے جن ورگا۔ ماہی دے لفڑا گے جدوں الف لا دیتا جاندا اے تے اوہ ماہیا بن جاندا اے تے ماہیا اہ لوک گیت اے، جیہدے وچ اک جذبہ، اک خیال یاں اک مضمون ذریعہ مصرے وچ یہاں کیجا جاندا اے۔ پہلے اوہنے مصرے وچ سازدی وتوں دے جھلکارے ہوندے نہیں تاں ایہہ قافیہ دی خاص گونج پیدا کر دا اے۔ فیر ایہو گونج جدوں دوسرے مصرے دے مگن اتے سنائی ویدی اے تے موسمی پیدا کر دی اے۔ مائیے داؤ جا مصرع پوراتے تکمل ہوندے اے۔ جیہدے وچ مظہوم دی تکمل دے نال نال جذبیاں داہم ہو یہی موجود ہوندے اے۔ ماہیا صرف زنانیاں دا گیت نہیں، سگوں بھروسے دی ایہہ گیت گاؤندے نہیں۔ مائیے دا خاص موضوع بھرتے وچوڑا اے۔ ایسی لئی ماہیا جدوں و دھدر بھریا ہوندے اے۔ مائیے دے بولاں وچ نیکاں تے مت دیاں گلاں دی ہوندیاں نہیں۔ جویں:

دو پھر آثار اس دے۔

ساؤ اکھن سن کے، رومندے پھر پہاڑاں دے۔

آری تے آری اے۔

اک دھپسٹ دا، سارا مصري پاری اے۔

کوئی تے کاں بولے۔

بُلھی آئی ماپنے دی وچ میرادی ناں بولے۔

کوئی بُلگنی گول ہوی۔

الله دیاں اللہ جانے کیزے رنگ وچ ڈھول ہوی۔

سو نے دارکل ماہیا۔

لوکاں دیاں رون اکھیاں ساؤ اروندے دل ماہیا۔

مینہ دس گیا باراں تے

الله سائیں فعل کرے پر دلکی یاراں تے۔

اوری

سب توں پرانا لوک گیت اوری اے۔ ایہ گیت اڑی پیئے بال توں چپ کراؤن تے مو ان واسٹے گایا جاندا اے۔ سب توں پہلاں بال دے
کنائ وچ لوری دے بول ای پیندے نیں۔ اوہ بول تے نہیں، بحمد اصرف ماں دی مُھر دی اوڑکن کے چپ ہو جاندا اے۔ اس لئی اوری اوس لوک
گیت توں آکھیا جاندا اے جیہدے وچ ماں دی متنا، او لا دنا! محبت، پا کیزہ سدھراں، آنکاں، مستحب دے نئنے خوشیاں تے دکھاں فایاں۔
ڈعاواں تے نکھے چدیاں دے اظہار ہوندے نیں۔ اس پاروں لوری دے ساد مرادے لفظاں اوپر سدھراں تے چدیاں واہڑھ موجود ہوندے
اے۔ جیہدے یاں لہراں داشور ماں دی اوڑے لہاچے حاتوں ظاہر ہوندا اے۔

چخاپ دیاں اور یاں وچ دلکش پچخاپ دی یو ری وتوں تے معاشرہ مسدا کھالی دیندا اے۔ چخاپ دی یو ہتی آپادی چند اس دی وسیک
اے اس لئی ساؤ یاں اور یاں وچ داعی تیگی فصلان، پہنچاں، مال ڈنگراں تے انکاں سا کاں دا ذکر لمحہ دا۔

جویں:

المر بھر باؤ دے دا

ہاؤ اکنک لیاوے گا

ماں پہ نیاں وئے گی

باوی من پکاؤ دے گی

باوا بیٹھا کھاوے گا

کا کا کھو، کھو ہتے گا

سونے دا پنگھوڑا ت
 تے سونے دی کٹوری
 تینوں بھیجن دیجے لوری
 تینوں ماں دیجے لوری
 اللہ توں، والی توں
 دتا ای تے پالیں توں

تحال

تحال گویاں دی کھیدا۔ ایہ کھیدا گینداں کھیدی جاندی اے تے نال گیت گایا جاندی اے۔ ایس گیت وچ عام طور تے انگان
 ساکان تے آں دوالے دے حالات واذر کر کجا جاندی اے۔ نال گویاں دے اوہناں چندیاں، سدھراں تے خیالاں دی ترجمانی ہوندی اے
 چدوں اوہ دھیاں، بھیجاں تے ناناں ہوندیاں نیں۔ ایس گیت دے ہر بند دا آخری بول ایہہ ہوندی اے۔

آل مال پورا ہو یا تحال

اک مشہور تحال اے:

کھوہ دھ پانی

ماں میری رانی

پنچ میرارجہ

پنچ گھوڑا تازہ

چاندی دیاں پورے دھیاں

سوئے دا رووازہ

آل مال پورا ہو یا تحال

دیر آیا نہا کے

روٹی دیتی پا کے

کھانی اے تے کھا

نیں تے تو کری نوں جا

آل مال پورا ہو یا تحال

بولیاں

ہنخاب دی سرز مین اک سدا سہاگن دھرتی اے تے لوک گیت ایس سہاگن دیاں اوہ رنگ برلنگیاں تے ون سوچیاں تو میاں نیں جیجنہاں دی

چک دک تے اشکارے صدیاں ہیں مگر وہ آج وہی ہالیاں دے بکل ڈک لیندے نہیں۔ ایہناں لوک گیتاں اوپلے ٹھیک ہوئے چند یا ان دا کھما ملھا سیک آج وہی پنجاب دے گھر توں دے دلاں توں گرمادیندا اے۔

بولیاں ایہناں لوک گیتاں وچوں اک اجیہا لوک گیت اے جسراً صدیاں توں پنجابیاں دے دلاں دیاں وھر کنایاں وچ گونجدا گا آریا اے۔ ایہہ بولیاں اوہناں دے لہو وچ رچیاں مجیاں ہویاں نہیں تے اوہناں دے انگ امگ وچ بولیاں دا سرو جھومر پاؤ نہیا تے چھلکائیں ماردا اے۔ قواعد دے اعتبار نال بولیاں جمع دا سیخاے تے ایہدا واحد بولی اے، جس دے مختی بول، قول، زبان، آکھی ہوئی گل، طعن یا مہنادے نہیں۔ پرشا عربی وچ بولی اوس اک مصرے نوں آکھدے نہیں جیہدے وچ کوئی خیال، کوئی مضمون، کوئی واش یا ان تجزیے یاں مشاہدے دی گل یاں کے چند بے دا ذکلوں اظہار ہوندا اے جویں۔

۱: کئے بھریں تے حال سُناواں ، ذکھاں وچ جنڈل گئی۔

۲: تیری ہاڑی توں وکیلاں کھادا ، ساؤنی تیری شاپاں لٹکئی۔

۳: اودہ میر اویر گڑیوں کئیں خیاں ، سندھوری سر صافا۔

۴: سستے ویتوں مددانہ بولیں ، بھائوں میری جنڈکڑھے

۵: ترن رنگ نہیں بخلدے، حسن، جوانی، ماپے

۶: وچ سکھاں دے یا زھیرے ، ذکھاں وچ کون دردی۔

۷: جنت پہلیاں دے بئے بئے گاوے

۸: بئے بئے اوہناں دے ڈھیر لگے

۹: ساؤ اولیں سہا کن سارا،

جسے ۷۷ چھے کھوہ و گدے

۱۰: اوتحے بہر کے میں چرخی لاہوں

جھنے تیرے مل و گدے

۱۱: اوتحے گلدے گلکاراں توں موئی

جھوٹ میر اویر کھدا

ڈاکٹر ناصر بلوچ

ہل نال ڈاکٹر ناصر عباس بلوچ اے۔ پردازی دنیاچ ڈاکٹر ناصر بلوچ دنے نال مشہور نیں۔ نلام عبدالخالد گھر کمفروری 1952ء توں مخصوص تیری تحصیل فور پر تعلیم خوشاب و حج پیدا ہوئے، پنجاب یونیورسٹی توں ایم۔ اے اردو ایم۔ اے پنجابی کر کے کورس و مدرس و اپیشہ اپنایا۔ پنجابی تے اردو دے مشہور کتابی کار۔ شاعر تے ذرا مددگار نیں۔ پنجابی شاعری دامجموعہ ”پشاں تے سد“ 1977ء، وہ تے پنجابی کہایاں دا بگوئے ”ریتیاں اکھاں والے“۔ 1981ء وہ چھاپے چڑھا۔ اردو شاعری دامجموعہ ”دشت رائیگان“ دے سرنا نویں یونھ 1996ء وہ چھپ چکا۔

کہانی و حکایتے دیسیے دے ملیاں، معاشرتی تے ثقافتی موضوعات بارے بہت سوہننا لکھدے نیں۔ ٹیلوچن دے مشہور ذرا مددگاروی نیں۔ لہذاں دا افسانہ ”ان ڈیٹھے روگ“ ما جول دی آ لوگی نال پیدا ہوں والیاں بیماریاں دی تشنندھی کروالے۔

آن ڈیٹھے روگ

سیال دی ڈیپنے، گلی وہ چھنی اتے پیار جاتا پ نال کھنی جاندی۔ گھر و ح صرف دو لیف تے دو طلاں یاں سن جھبڑے یاں بھلی رات دے مینے و ح محسب نال گلی سکیاں سن جیماں توں رجت دی گھر والی بختان نے کچی کندھا تے ٹکنے پیا ہوای۔ اک پانی پرانی لوئی رجت اتے لئی ہوئی سی۔ گلی دے وچکاروں لکھدی ہاتی وچوں ہو دے ہنے پے آنحدے سن۔ ترکھاناں دامئڑ اوادھ۔ مجھ دا سانگل پھری گلی وچوں لکھا۔ ڈھنی دے کولوں لکھدیاں مجھ دا گلگھر نالی دے وہ قیا۔ گندیاں پھناؤ کے رجت دی لوئی اتے ڈیگیاں تے چارچو غیرے بدبو کھڑگی۔

فیر بختان نے سوچیا۔ ایسہ شہرے، کتووال نہیں۔ چند وہ سب دے دکھنے کھنے ہوندے ہوئے سن۔ شہروچ کے توں کے داویدہ لکھا گئیں۔ رجت نوں ڈھنی تے پیاں آنچ باجوس 22 دیہاڑی سی۔ وقتی والیاں وچوں کے آکے ڈھنی سی پھیا ”رمیا جیوندا ایں یاں گورگیاں“۔ بختان رجت نوں نیزے تھیزے دے سارے ڈاکٹر اس توں وکھا ڈیٹھی سی۔ رجھا دنیاں وہ ای ہڈیاں دی ٹھنکن کے رہ گیاں۔

ڈیٹھیاں ڈیٹھیاں بختان توں اپنائیں والا کچی کو خاتے گھلا و سیرہ چھیتے آیا۔ چند دی کھلی ہواتے روشنی واخیال آگیا۔ تازیاں تے صاف سحریاں سبزیاں دی داشنا اوہدی زوح تکدر اتر گئی تے دکھنے کھنے دانے عزیز رشتہ دار تے گواٹھی یاد آگئے۔ تے رجت دے پار بیلی خوشیاں سردار تھنڈتے علیا وی جھبڑے نہاشاں تکبر ڈیٹھے اک دو بچے نال دکھنے کھنکھو پھولدے رہ ہندے سن۔

رجتے دیاں دو 2 دھیاں تے دو 2 پھر سن۔ دو ڈی ویسی ویاہی ہوئی سی۔ باقی دے ایا نے دی ہن وہ اوایا نے ہو گئے سن۔ رجتے نے کچھ بھوگیں ڈیکھی اتے لئی ہوئی سی۔ دو نویں پھر رجتے نال دا ہی تیکی دا کم کر دے سن۔ اک مجھ دی کئے اتے بھنھی ہوئی سی۔ تی تے گھبھے دی تھوڑی نہیں سی۔ رجھاتے بختان اوس سکنی سنتے وہی رب دا لکھنگر کر دے سن۔

پر خوشیاتے سردار مجھد رجتے توں ہر دیلے بیرون کڈھی رکھدے۔ جدوں رجتے کوں یہندے اکو گل کر دے ”رجمیا او لا دوا آون والا ویلا دیکھ۔“ مرکے روئی گھر پورا ہوندا اے۔ کل کلاں توں او لا دیا ہتھی اے۔ ہنچے توں کچھ تھہ پلے مار، چند وہ کیمپیا اے شہر جا کے مقہ راز ما۔

ایہو جھیاں گلاں سن کے پہلاں پہلاں تے رجھاں چیندا۔ فیر ہوئی ہوئی ایہو گلاں اوہمے من توں چیلیاں گلن گلچیاں۔ اک دن اوہنے نصل چک کے زمیندار دا لیکھا پورا کھاتے بال پچ لے کے کتووال توں لا ہور آگیا۔ لئھنے کچی وقت خوشیے دا اک جاؤں ہندی اسی۔

پنجاہ 50 روپے میں تے رجے نوں اک ہمیر کو خنزی پچھر کرائے تے لے گیا۔ اوہدے پھر بالاتے شاہوں والے مکمل نوں تے نوکر ہو گئے تے رجہ رنگ روغن ہاں والی اک درکشان وچ کم لگ گیا۔ جنماس تے اوہدی دھی پوچھتا لے پراندے بنائے بنائے میاری دی دکان تے وچ آندیاں۔ سارے جی اپنے اپنے کم وحدتے توں خوش سن۔ ورہے گروں اورہاں پیو داویاہ وی کردا۔ پر فیر پاٹھیں اورہاں نوں کیہ ہویا، ہوی ہوی جویں اورہاں دے سارے اندرونی آئی جیسی لگ لگی۔

جنماں نوں وہاں تے دلیاں نے گھیر لیا۔ پڑھوچ بالاتے شاہوںے چہریاں آتے کئی رونقی۔ شہر آکے دو 2 ورہیاں گروں ای اوہ پہلے بلدی کیوں ہو گئے نہیں۔ ایہہ گل بختاں دی سمجھ توں باہری۔ دوچھے پا سے اوہ رجے نوں دیکھ کیہ کے گلحدی۔ رجماں ابجے پنجاہ 50 ورہیاں دا ہو گے گا۔ پڑھوچ کی تے جوان پھر ا توں دوھے کے کم کردا۔ پر شہر آکے اوہ دو ورہیاں وچ آذھاوی نہیں رہ گیا۔

رجے واپس نجھاتے بالاتے شاہوں پیو نوں وڈے ہپتال لے گئے۔ رجے نوں مریضاں دی قطار وچ بھٹاکے اوہ اپنے کم تے فرگے۔ ڈاکٹر نے رجے دی حالت دیکھ کے اوہ نوں دوچھے ڈاکٹر ول گھل دتا۔ ایہہ ہپتال دا دوا ڈاکٹری۔ اوہ بچے رجے دے سارے میثت کرائے۔ تے پیوں دیہاڑے آؤں دا آکھیا۔ پیوں دن بالاتے شاہوں رجے دے نال ہپتال گئے۔ ڈاکٹر نے رجے دیاں روپوں والیں دیکھ کے اوہ نوں وارڈ وچ داخل کر لیا۔ بالا کہن لگا۔ ”ڈاکٹر صاحب فیکٹری دا کیہڑا امزود رواے جیہوں کھنگ بخاریں ہونا۔ ٹسیں ہر کے نوں ہپتال تے داخل نہیں کر دے۔“ ڈاکٹر نے بالاتے شاہوںے پیلے چہریاں دل غوریاں دیکھایا۔ فیر پچھا۔ اوہ کون نہیں، کھوس آئے نہیں، کچھ کم کر دے نہیں؟ بالے حمارے حالات کھول کے دستے۔ ڈاکٹر نے سوچیں پے گیا۔ فیر بولیا ”رجماں جاندیاں نہیں جیہریاں وھاتاں ورہیاں جاندیاں نہیں جیہریاں ہوںی ہوںی بندے دے چھے وچ حصتی بڑا ای خطرہ کے۔“ ہر قم دے رنگ روغن وچ کچھ ایہہ جیہیاں وھاتاں ورہیاں جاندیاں نہیں جیہریاں ہوںی ہوںی بندے دے چھے وچ داخل ہو کے پڑیاں دے گودے وچ بہر جاندیاں نہیں۔ ایہہ نے نال جوڑاں دا درود، گردیاں دی خرابی، پڑیاں دے کیسر و اخطرہ ہوندا۔“ ”شاہو کہن لگا۔“ ڈاکٹر صاحب جوڑاں دا درود میرے اپنے نوں شہر آکے ہو یا اے۔ پڑھوچ تے لاؤحائی میں دی بوری ہس کے کنڈا تے نٹ لیندی اسی۔“ بالے گھبرا کے پچھا۔ ڈاکٹر جی ساڑا لایا تھے جائے گا؟ آ ہو، بس دعا کرو۔

”ڈاکٹر جی پر دلیں وچ رب تے تباوے توں وکھ ساڑی باہمہ پھریاں والا کوئی نہیں جے۔ ساڑے ابے دا حیان رکھنا۔“ ایہہ آکھ کے بالے نے شاہو دی باہمہ پھریا تے کم تے فرگیا۔

کول بیٹھے ڈاکٹر دے اس سعف بیشتر نے رجے دی روپڑ پڑھی تے کہیا۔ ”ڈاکٹر صاحب ٹسیں اوہنماں نوں دیسا کیوں نہیں جے رجہ کیسٹر دی اخیری منزل آتے وے۔“ ڈاکٹر بڑی حرست نال کہن لگا۔ ”بیشتر ادن واقا کندہ؟“ ڈاکٹر نوں کچھ چلئی چپ لگ گئی۔ فیر بولیا۔ ”بیشتر امینوں ڈاؤھی چلکی طرحیاں پا اے۔ پڑھاں وچوں وگ تیک لوکیں وڈے شہریاں دل آئی کیوں جاندے نہیں۔ میں آپ اک چھوٹے جیسے پڑھوچوں شہر آیا سا۔ مینوں ایہہ دی پا اے اتھے آکے لوکاں نوں کیہڑے کیہڑے آن ڈھنے روگ لگ جاندے نہیں۔ پڑھاں وچ خوارک بے تیک بوجھی چلکی دل بھائی روشنی ہواتے خالص لہجے جاندے نہیں۔ میں وڈے شہریاں وچ تازہ ہواتے صاف ماحدی دامانا بڑا ای اوکھا ہو گیا۔“ بیشتر نے پریشان ہو کے پچھا۔ ”ڈاکٹر صاحب ایہہ کی کہہ رہے او؟ اسکی تازہ ہو اوج ساڑہ نہیں لیندے ہے؟ ڈاکٹر کہن لگا ”شہریاں دی آبادی وچ کلکتے وڈے ایہہ جیسے سینکڑے کارخانے لگے ہوئے نہیں جہیاں وچوں زہریاں گیاں تے ڈھوکاں نکل کے ہو اوج رلدار ہندا۔“ رنگ روغن دے کارخانیاں وچ کم کرن والے نہیں جاندے ہے اوہ ہر ساڑہ نال سیئے، کرو میم تے کیہہ۔ میں جہیاں زہریاں گیاں دے چکے گلے کئے ہزار دتے اپنے بچھے وچ جذب

گردے رہنے میں۔"

بیشتر کہن لگا۔ "ماحوں دی آلوگی دامسکتے یورپ دامسک اے، ساڑے کول تے اجے کارخانے ای بہت گھٹ نیں۔" ڈاکٹر نے جواب دتا۔ "ماحویاں آلوگی صرف کارخانیاں سمجھوں ای نہیں ہوندی۔ ایہہ ہور وی بہت ساریاں چیز اس پاروں ہوندی اے۔ شہراں دیاں سعیدیاں آبادیاں، صفائی تے سیورج دلخیک بندوبست نہ ہونا، فیر شہراں دی لمحے واہڑیک توں پیدا ہوں والا پڑوں تے ڈیزل والا ہواں تے شور۔ ایہہ سے نال بہت ساریاں بیکاریاں لگ سکدیاں نیں۔ فضائی آلوگی تے شور نے شہراں وچ عام بندیاں دیاں حکایات نوں اندروں گھن لامحمدیا اے۔"

رات توں ڈاکٹر وارڈ وچ راؤنڈ تے آیا۔ اک مریض نوں چیک کر دیاں اوہدی نظر دو وارڈ دے بوجے کول پئی۔ اک بدھی جھیڑتائی جائے نماز اتے ڈھیاں ڈھالنی تھی چلے ہوئے سن۔ اوہدیاں اکھاں وچ اخرو تے چھرے اتے نوری۔ ڈاکٹر نے اوہنوں غور تال بھکاتے اوہنوں لگا جویں اوہدی موئی ماں فیر توں زندہ ہو گئی اے۔ نال والے بستر تے رحم المپیاس۔ ڈاکٹر گویہ لایا۔ ایہہ ضرورتے دی گھروالی ہو گئی۔ اوے سے ڈاکٹر دیاں نظر اس آگے بالے تے شاہو دیاں نہوں جہان خلاں پھر لگ پھیاں۔ بالے دی واج اوہدے نہیں پئی۔ "ڈاکٹر جی، پرنسیس وچ رب تے تھاڑے توں ڈکھ ساڑی بانہ پھرلن والا کوئی نہیں بے، ساڑے آئیے داھیاں رکھنا۔"

کم چھڈ کے کھم کھا ڈاکٹر وارڈ دی باری کول آن کھلوتا۔ اوہدیاں اکھاں باہر لگیاں ہویاں سن۔ اوہنوں ان لگا جویں وارڈ دے پاہر کھل ریا ٹھپ؟ بخیر اہوی ہوئی سارے شہروں اپنے کلاوے وچ گئی جا رہیا۔

نظم
حصة

مأخذات

میاں محمد بخش رحمۃ اللہ	تحقیق رسولیہ
مرتبہ ذاکر نور حمد	کلام شاہ حسین رحمۃ اللہ
شاہ مراد	کلام شاہ مراد
مرتبہ ذاکر نور حمد	کلام بخش شاہ رحمۃ اللہ
مرتبہ ذاکر فتحی محمد فتحی	لکارے ہاشم شاہ [ؒ]
مولوی غلام رسول عالپوری رحمۃ اللہ	حسن القصص
مرتبہ افضل پروین	کہند اساکس
ڈاکٹر فتحی محمد فتحی	ستاراں دن
واعظ اقبال واعظ	شاہناہ کربلا
احمدادی	ترجمن
مشیر نیازی	رست دن والے تارے
مشیر نیازی	چار بخوبی جیزاں
مرجب محمد اصف خاں	آکھیا بابا فرید نے
سلطان الطاف علی	ایيات سلطان باہوا [ؒ]
ڈاکٹر فتحی محمد فتحی	کلیات علی حیدر
مرتبہ عبدالعزیز ایڈوکیٹ	ہیر وارث شاہ [ؒ]
مرجبہ نور حمد فریدی	دیوان فرید رحمۃ اللہ
استاد عشق ابہر	کلام عشق ابہر
بیرونی فضل گجراتی	ڈو سخنے چینڈے
حکیم شیر محمد ناصر	بھرا سورج
عارف عبدالحسین	اکاپے داسافر
باتی صدیقی	کچے گھرے
انور مسعود	میلا آکھیاں دا

میاں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ

ہنچانی دے عظیم صوفی شاعر میاں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ 1830ء نوں علاقہ کھڑی دے اک پنڈ پکشا کرا کرو وچ میاں شش اللہ دین دے گھر پیدا ہوئے۔ میاں شش اللہ دین حضرت جیر اشادہ غازی قلندر دے گھر دی نشین سن۔

میاں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ نے مذکولی تعلیم اپنے والد کو لوں حاصل کیتی۔ فیر سوال شریف دے کتب وچ حافظ محمد علی تے حافظنا صردے شاگرد ہو گئے۔ اوپنیاں کو لوں فارسی، عربی، ادب دے نال ہال تفسیر، فقہ حدیث دی تعلیم حاصل کیتی۔ میاں شش اللہ دین دی وفات مگردوں اوپنیاں دے دوڑے پھر بہاول بخش سدی نشین ہوئے تے حضرت میاں محمد بخش رحمۃ اللہ علیہ کشیم دی سیر نوں نکل گئے۔ ایں سفر دے دوران آپ نے بزرگاں دے مزاراں آتے حاضری وقیت تے کئی عالماء کو لوں فیض حاصل کیجا۔ جدوں میاں بہاول بخش دا انتقال ہو یاتے آپ سجادہ نشین ہوئے۔ آپ نے ساری حیاتی ویاہ نہیں کیجا۔ آپ ہر دی میلے رب دی یاد وچ ذبے رہندے سن آپ نے جنوری 1907ء نوں کھڑی شریف وچ وفات پائی آپ نے کل ستاراں کتاب لکھیاں جیہنماں وچوں سیف الملوك۔ قصہ جنی خواص خاں۔ قصہ شاہ منصور شیریں فرہاد۔ مرزا صاحب اس تے سونتی ہمیزوں مال مشہور نہیں۔ پر آپ دے قصہ سیف الملوك توں شہرت، عام تے بھائے دوام حاصل ہوئی۔ آپ نے ایں قصے وچ تصوف دے مضامین بیان کیتے نہیں، نالے اخلاقی درس دتا اے۔ آپ نے ایں مشتوی وچ عشق دا سفر مثال، بنا کے پیش کیجا اے نالے زمانے دے ذکر دردا پئے ذاتی ذکر درد بنا کے بیان کیتے نہیں۔ ایں توں اُذایس کوشش تے عمل دی اپنی تے بھی مثال اے۔ ایہم تحداد وہناں دی کتاب تجدید نویں وچوں لئی گئی اے۔

حمد

اول حمد خدا وند تائیں، جو خلقت دا سائیں
نا نودوں جس بود بنايا ہر آک صورت تائیں

صنعت اُسری تھیں بھے کجھ ہوایا کیا کیڑے کیا ہاتھی
آپ آپ کرے کم سارے کوئی ہتھیار نہ ساختی

دو حرفان تھیں پیدا کیئے لوح قلم جگ سارے
گن نکون مخد بخشا واد قدرت دے کارے

آپ کریگر خواہش کر کے اربع عاصر گوئی ا
ثرے قسمان پیدا ش اوں تھیں رنگ برگی ہوئی

پک بخاد ہوئے اوں دیجن نہ اودہ پلڈے خلدے
ہور جات حیات نہ مردے پھلدے پھلدے محمدے

حیوانات کیئے پھر تریجے صاحب جسمان جاناں
تم ہزار انماراں کمی دینا تے حیواناں

صورت بخدا بخدا ہر آک دی علم اوہدے دفع آئی
رنگ بناۓ کھانے دیندا ہر ہر جائی

اے کریما اے رحیما اے سعید غفارا
میں نہ رے دا مخلیاں مجھے، ہر جا کر بخونکارا

حفیظ تائب

پروفیسر حفیظ تائب شمع گورانوالہ دے اک پنڈ احمد گر وچ 14 فروری 1931ء توں پیدا ہوئے۔ آپ دے والد حاجی چراندین مدرس سن۔ بال پن وچ عباد الحفیظ نے مذکولی تعلیم دلار چیس وچ حاصل کیتی۔ مذکول احمد گر وچ ڈسٹرکٹ بورڈ مل سکول توں کیجا۔ میزک زمیندار ہائی سکول سمجھرات توں کیجا۔ فیروز زمیندار کالج سمجھرات وچ ایف۔ ایس۔ سی دے طالب علم رہے پر ایف ایس سی اور جوں کامیاب نہ ہوئے تے محکم و اپڈی اوچ ملازم ہو گئے۔ ملازمت دے دوران آپ نے تعلیم دا سلسلہ چاری رکھیا۔ اردو فاصل توں بعد بی۔ اے تے ایم۔ اے پنجابی دے امتحانات پاس کیتے۔ واپس آتوں ریٹائرمنٹ لے کے پنجاب یونیورسٹی دے شعبہ پنجابی وچ اسٹاد مقرر ہو گئے 1977ء وچ جج کیتا۔ روضہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اتے حاضری دتی، پنجاب یونیورسٹی توں 1991ء وچ ریٹائر ہوئے پر ایس شبھنار رسیدم تکریل قائم رہیا۔ حفیظ تائب اردو تے پنجابی دے مُظہم نعمت گوں۔ اوہناں دیاں پنجابی نحشاں والاک جمیعہ ”سِکْ متراس دی“۔ دے عنوان نال 1978ء وچ شائع ہو یا۔ پچھل پنجابی شاعری دا جمیعہ ”یکھو دے ناں“ نال 2000ء وچ تھیا۔

اردو نحشاں دے تین جمیعہ ”صلوا علیہ والہ“، ”رسووا تیلما“ تے وہی شیئن وہی طخ“ دے ناں نال چھپ چکے نیں۔ اردو متحفیاں دا جمیعہ ”مناقب“ دے ناں نال تھیا اے۔ رسول مقبول صلی اللہ علیہ والہ وسلم دی نعمت گوئی حفیظ تائب دی پچھان اے۔ آپ نے اپنے ذاتی ذکر درو تے سماجی کرب نوں رسول کریم صلی اللہ علیہ والہ وسلم دی ذات مبارک دے ویلے نال پیش کر کے پنجابی نعمت وچ اک وکھرے تے تو کیلے روپ نوں نہیاں کیجا۔ پہلی وار پنجابی نعمت وچ گھرو کے تے سماجی سلے نبی پاک صلی اللہ علیہ والہ وسلم دے واسطے نال حل کرن دے جتن کیتے نیں۔ آپ پنجابی دے مشہور نقاودوی سن۔ آپ دے تھیڈی مضموناں دا جمیعہ ”پنچھان“ 1978ء وچ چھاپے چڑھیا۔ ایس توں آڑ آپ نے پرفضل سمجھائی دیاں نحشاں دا جمیعہ ”لطیٰ تارا“ مرتب کر کے شائع کیجا۔ پنجابی نعمت دے ناں تھلے پنجابی نعمت دا انتخاب تے جائزہ وہی تھیا اے۔ آپ 13 جون 2004ء نوں خالق حقیقی نال جاٹے۔

نعمت

ہادی	سامیں	سوہنا	ہادی	ہادی
نور	لیاون	والا	مرسل	رحمت
ہادی		وہن	والا	
اوہدیاں	خراں	دیدا	آیا	آیا
ہادی			جھیڑا	جھیڑا
نوں	نظام	انسان	نوں	دے کے
ہادی			عالم	نوں
پلش	گیا	منشور	اسانوں	خطبہ
ہادی				دیدا
رتب	نے	نعمت	پوری	کیتی
ہادی			قدراں	نوں
اوہدے	ہتھ	ولیے	واگاں	چکایا
ہادی				لارا
حشر	دے	روز	شفاعت	کری
ہادی			خے	رب
تائب	مکنی	گل	مکا	یئے
				کوئی نہیں
				اوہدے ورگا ہادی

بابا فرید گنج شکر رحمۃ اللہ

بابا فرید الدین مسعود گنج شکر رحمۃ اللہ ملتان دے موضع کوئی بیوال وچ جمال الدین سلیمان دے گھر 1188ء توں پیدا ہوئے۔

دادا قاضی شعیب بوجہت وڈے عالم سن۔ تے آپ دی والدہ قسم بی بی نیک تے پر بیزگار خاتون سی۔ بابا جی نے مذکولی تعلیم اپنی والدہ کو لوں حاصل کیتی تے بچپن وچ اسی زاہد تے عابد مشہور ہو گئے۔

آپ نے مولانا منہاج الدین ترمذی کو لوں قرآن، تفسیر، فقہ، حدیث تے منطق دی تعلیم پائی۔ اک دیہاڑے تفسیر نافع پڑھ رہے سن پئی حضرت بختیار کاکی رحمۃ اللہ ملاقات ہو گئی۔ آپ نے اوہناں دے بحثاتے بیعت کرنی تے اوہناں توں روحانی فیض حاصل کیا۔

بابا جی نے بغداد، بخارا، سیستان، خراسان، قندھار تے غزنی دا سفر اختیار کیا۔ بعد وچ ولی چلے گئے تے اپنے مرشد دی خدمت وچ رُجھ گئے۔ فیر مرشد دے حکم ہال ہائی جا کے دین اسلام دی تبلیغ کر دے رہے۔ مرشد دے وصال مگروں ولی آئے تے کچھ چراحتے قیام کرن دے بعد آبودھن (موجودہ پاکستان) آگئے تے انتہے بوجہت سارے لوکاں نوں مسلمان کیا۔ بابا جی نے پاکستان وچ اسی 1265ء توں انتقال فرمایا۔ آپ دے مزار اتے ہر سال 5 گھنٹوں عرس ہوندا تے میلا الگدا۔

بابا جی چنابی زبان دے موزوؒی شاعر نیں۔ آپ اُج پھر دے عالم عظیم صوفی تے مبلغ سن۔ آپ نے بکے بکے بول لکھے، جیہناں نوں شلوک دی آکھیا جاندے۔ ایہناں دے گنجہ بول قرآن پاک دیاں آہیاں دیاں عملی تفسیراں تے حدیثاں دے ترجیھ نیں۔ آپ دی شاعری وچ دنیادی بے ثباتی، بھرتے فراق دی کیفیت، قرآن دی پچی تعلیم تے اخلاقی قدر اس دی پچھان دے اپنے شمعوںے موجود نیں۔ سوز، گداز تے سادگی آپ دی شاعری دیاں خوبیاں نیں۔

شلوک

انھ فریدا وضو ساج، صح نماز گزار
جو سر سائیں نہ جویں سو سر کپ آتا را

فریدا کالے مینڈے کپڑے، کالا مینڈا دلیں
جنایں بھریا میں پھرال لوک آکھنا درویش

رکھی شلی کھاء کے خشدا پانی پی
فریدا دیکھ پرائی چوپڑی نہ ترسائیں جی

فریدا خاک نہ بدیئے، خاکو جید نہ کوہ
جیوندیاں جواں تلتے، موبیاں اپر ہوو

فریدا بے ٹوں عقل لطیف، کالے لکھ نہ لیکھ
اپنے گریوان میں، بر بیوان کر دیکھ

فریدا کوٹھے منڈپ مازیاں ایت نہ لائیے چت
مٹی پئی آتو لویں کوئی نہ ہوی بت

شاہ حسین رحمۃ اللہ

شاہ حسین رحمۃ اللہ 1539ء نوں مکالی دروازہ لاہور وچ شیخ حنفیان دے گھر بیدا ہوئے۔ آپ دے دادا بھیجی رائے ہندوؤں مسلمان ہوئے سن۔ آپ دے والد شیخ حنفیان کھنڈی دا کم کر دے سن۔

شاہ حسین رحمۃ اللہ نے مذہلی تعلیم گھر وچ ای حاصل کیتی۔ فیر مولوی ابو بکر دے کتب وچ داخل ہو کے بارہ 12 درجیاں دی عمر وچ قرآن پاک حفظ کیجا۔ دنیادی علوم حاصل کرن گردوں حضرت بہلوں دریائی کولوں زوحانی فیض حاصل کیجا۔ آپ ساری رات راوی کندھے کام پاک دی خلاوت کر دے، سویرے داتا صاحب دے مزارتے حاضری دیدے تے ڈھنڈتے عہادت وچ مصروف رہندرے۔

اک دیہاڑے تیسرا دراک پڑھ دیاں ہو یاں آپ اُنستے سرستی تے بے خودی طاری ہو گئی۔ سرستی دا ایہہ عرصہ چینی 25 درجے رہا۔ ایس دو ران آپ دی طاقت مادھوالاں حسین نال ہوئی۔ جیسا آپ دیاں کرامات ویکھ کے مرید ہو گیاتے اسلام قبول کریا۔ شاہ حسین رحمۃ اللہ نے 1599ء نوں انتقال فرمایا تے اونہاں گروں مادھوالاں گردی نشین ہو یاں۔

شاہ حسین رحمۃ اللہ نے بخاطبی وچ صرف کافیاں لکھیاں۔

آپ دیاں کافیاں وچ تصوف دے بوجہت سارے مسلمان داؤ کرائے۔ آپ موسیقی دے ماہر سن، ایس پاروں آپ دیاں کافیاں وچ موسیقی گٹ کے بھری ہوئی اے۔ آپ نے چئے نوں علمات بنا کے چئے دے سارے انگاں دے خواں نال بندیاں توں یک عمل کرن دی تلقین کیتی اے۔ آپ دیاں کافیاں وچ علمات داخو بصورت استعمال اے۔ ایس توں اُوسوز تے گداز، بھرتے فراق تے مت دیاں گلاں آپ دے کلام دے خاص موضوعات نیں۔

کافیاں

(1)

زبان میرے حال دا ہرم ٹوں

اندر ٹوں نہیں باہر ٹوں نہیں رزمِ روم وچ توں
ٹوں نہیں تانا، ٹوں نہیں بانا، سمجھ کچھ میرا توں
کہے حسین فقیر نہان، میں ناہیں سمجھ ٹوں

(2)

نی تیوں رب نہ بھلے، دعا نتیراں دی ایسا
رب نہ بھلی ہو رہے کچھ بھلی، رب نہ بھلن جیسا
سو نکار و پا، سمجھ بھل و لیکی نعشق نہ لگدا ایسا
ہور ناں نال ہسیدی کٹھ بیدری بخوہ نال گھوٹھ کیا

چارے نہیں گذرو ہوئے، ورق و چولا کیا
مشت چوبارے پائیو جھاتی ہم تینوں فلم کیا
آئیے دی سوہنہ، باہل دی سوہنہ، گل پتگیر ری اسیا
جس جوہن داتوں مان کر یادی سو جمل مل حصی کھیا
کہے حسین فقیر سائیں دا، مرناں تاں مانا کیا

حضرت سلطان باہو رحمۃ اللہ

سلطان العارفین حضرت سلطان باہو رحمۃ اللہ 1631ء نوں شور کوت دے نیزے اک پنڈ قہرگاہ وچ اک درویش بازی محمد دے گھر بیدا ہوئے۔ سلطان باہو رحمۃ اللہ دی والدہ داناں بی بی راستی ہی، جس نے سلطان باہو رحمۃ اللہ دی تعلیم تے تربیت سونے ڈھنگ نال ایں طرحان کئی پنج اورہناں نوں تعلیم حاصل کرن لئی کے لکھب وچ داخل ہوں دی لوڑ نہ رہی۔ صرف ووہ حادی فیض حاصل کرن واسطے پہلے صیب اللہ قادری دے مرید ہوئے، فیر وہی جا کے ہیر عبدالطن وہلوی دی صحبت وچ رہ کرو حادی مزلاں طے کیتیاں۔

اوہناں نے وادی شہیک دا پیش اپنایا۔ آپ فارسی تے عربی دے دی اپنے عالم سن۔ پنجابی وچ آپ دے ایمات ملہے نیں۔ جیہڑے ہی رعنی دی تربیت وچ لکھے گئے نیں۔ ایہ ایمات آپ دی شہرت تے مقبولیت دا سبب نیں۔

آپ نے دین اسلام دی تبلیغ نوں جیاتی داشن بنایا تے ہزاراں غیر مسلمان نوں مسلمان کیجا۔ آپ نے 1697ء نوں وفات پائی۔ تحصیل شور کوت دی پڑھنے اک روح ہمارا ہج دیج آپ دا مزار درود حافظت دا مرکز اے۔

"ایمات سلطان باہو رحمۃ اللہ" 1891ء پہلی واری 1891ء وچ شائع ہوئے۔ ایہدے وچ ہر ہند دے چار چار مصرے نیں۔ ہر ہند حروف ابجہ دے تریہ 30 حرفاں وچوں کے نہ کے حرفاں شروع ہوندا اے۔ ایں لئی اوہناں نوں سی رعنی آکھی جاندا اے۔ آپ دے کلام وچ سوز، سرمحتی معرفت تے موبقی موجوداے۔ آپ نے پنجابی شاعری وچ مرشد دے تصور نوں سونے اندازوں وچ پیش کیجا۔ انسان نال محبت تے خدا نال عشق آپ دے کلام دا انتیازی نکان اے۔ ایں توں اڑا آپ دا کلام بلند بھتی دیتا توں نفرت تے صوفیار مسائل نال بھرا ہویا اے۔ آپ دیاں فارسی کتاباں دی تعداد 140 دے لگ بھنگ دتی جاندی اے۔

ایمات

الف: اللہ چنے دی بوئی میرے من وچ مرشد لائی ہو
نگی ایثاث دا پانی ملیں ہر رے ہر جانی ہو
اندر بوئی نھک چایا جاں بھلن پر آئی ہو
جوئے مرشد کامل ہاہو خیں ایہہ بوئی لائی ہو

.....

ج: جو دم غافل سو دم کافر سانوں مرشد ایہہ پڑھایا ہو
سیدنا خن کھیاں عمل اکھیں، آسان چٹ مولا ول لایا ہو
کھجتی جان حوالے رب دے، اسماں ایسا عشق کلایا ہو
مرن تھیں اُنھے مر گئے پاؤ تاں مطلب نوں پایا ہو

و دل دریا سندروں ڈونگھے کون دلاں دیاں جانے ہو
و پتے بیڑے و پتے تھیڑے و پتے ونچھے نہانے ہو
چوداں طبق دلے دے امر تھیں والگوں تاتے ہو
جو دل دا حرم ہووے ہاتھو سوئی رب پکھانے ہو

.....O.....

ن: نال گنگی سنگ نہ کریے، گل نوں لاج نہ لائیے ہو
خی تراوڑ مول نہ ہوندے توڑے توڑے ملکے لے جائیے ہو
کاؤال دے خی نس نہ تھجدے توڑے مولی چوگ پنگایے ہو
کوڑے کھوہ نہ بٹھے ہوندے ہاتھو توڑے مناں گلو پائیے ہو

.....O.....

شاہ مراد

شاہ مرادی حیاتی دے حالات تے واقعات آتے دیلے دی گھر کھلڑی ہوئی اے۔ مولا بخش سعیدہ ہوراں نے اپنے "چنجابی شاعرائیں" مذکورہ وچ اینہاں نوں بارہویں صدی ہجری دا اک صوفی طبع بزرگ آکھیا۔ آپ خانپور تحریصیل ضلع چکوال وچ پیدا ہوئے۔ آپ دے والد کرم علی شاہ صدیقی خاندان نال تعلق رکھدے سن۔ حضرت میاں محمد بخش رخواں دے بقول مولوی محمد بن نجاش شاکن گوڑہ اتم سلیمان (جبل) آپ دی اولاد وچوں ان۔

آپ دا کلام پہلی واری 1908ء وچ شائع ہویا۔ آپ فارسی، اردو تے چنجابی دے شاعر سن۔

آپ دا کلام بزم ثقافت چکوال نے "گلزار شاہ مراد" دے نال شائع کیا۔ جیبدے وچ انہو 8 غزلاء تے اک مشنوی شامل اے۔ آپ دے کلام دارنگ ڈھنگ چنجابی دی شعری روایت یعنی صوفیانہ سوق نال بھریا ہویا۔ جس وچ سوتے مستی جوش تے ولول موجود اے۔ ایس توں وکھا بیات شاہ مراد چھپ دتے نور نامہ وی آپ دے کلام دے مجموعے نیں۔ جیہنہاں وچ تھوفت تے معرفت دے مضمون بیان ہوئے نیں۔

چار بیتے ادوہڑے

کدی نہ کیتو غافل ہندے دل اپنے نوں سائیں ول
بے خبرا تھیوں خبر نہ کائی آج کل پرسوں ویسیں پل
عمر پھاس دینا پانی گھری وچ قبیدی ساری گل
پل پل دے وچ بچ پ صاحب نوں کیا کریں نہیں آس خوف اجل

○

الف: آرام یتوئی احمد پل پل بل بل تھیوں!
ج: حیات کیتوئی دل نوں آپ حیاتی وچوں!
م: نہماز تساوے ہتھ وچ پچھے لائے تریوں
ذ: دیدار وکھائے پیارے تاں شاہ مراد سدیوں!

○

ب: بہان میتوں بھوں کھاتے دلبر خبر نہ کائی
جل بل ہوئی ساہو دی ڈھیری واو سمجھ اڈائی
من انکار چراغ جیوں روشن ویکھے سمجھ لوکائی
شاہ مراد جل دیوا ہوویں تاں دیوے یار وکھائی

علی حیدر ملتانی

علی حیدر ملتانی ستارہوں تے اٹھارہویں صدی عیسوی دے اپچے تے پچھے صوفی شاعر نیں۔ آپ پہلی شعبان 1101ھ دے مطابق 1690ءوں موضع پورنہ، ضلع نوبہ بیک شہزادی پیدا ہوئے۔ آپ دے والد واناں شیخ محمد امین ہی۔ آپ نے مذکول تعلیم اپنے والد کو لوں حاصل کیتی تے بعد وچ اپنے عہد دے مر رجہ طوم اتے عبور حاصل کیجا۔ آپ دے مرشد واناں خواجہ فخر الدین دہلوی ہی۔ آپ اک عرصے تک ملکان شہزادی رہنڈے رہے۔ آئے دوالے دے علاقے وچ آپ دے علم، فضل، زہد و محادثت تے ولایت دیاں دھماں پے گلیاں سن تے بہت سارے لوگ آپ کو لوں ظاہری تے باطنی فیض حاصل کرن آؤندے سن۔ آپ 1196ھ دے مطابق 1777ءوں فوت ہوئے پورنہ وچ آپ دامزدار بنا لیا گیا۔

آپ مقالاں دے اخیر لے دور دے شاعر نیں، وارث شاہ زینۃ اللہ تے بھنے شاہ زینۃ اللہ یہیں حوالے نال آپ دے ہم عشرہن دے نیں، پنجاب وچ ظلم و تشدد دیساں بے چنی تے اکر بھڑا معاشری بدحالی تے قتل و غارت دا ورسی، ایسیں عہد دے ڈکھر دنوں آپ نے جھوس کیجا تے لوکاں اندر اپنی شاعری دا ایں اسکن بھائی چارے، پیارہ محبت تے انسان دوستی دے چار غردون کیتے آپ دی شاعری رسیدی اے کہ علی حیدر ملتانی اک درویش صفت تے زبی معرفت وچ ڈبے ہوئے اپچے انسان تے پچھے صوفی شاعر ن، آپ دا کلام پہلی واری 1889ء وچ شائع ہویا، جس وچ سی حرفاں تے قصہ ہیر شاہل اے، علی حیدر نے مجاز تے حقیقت توں اک سانچہ وچ پروردہتا اے۔

ابیات

(سی جتنی)

الف: اونچے اوتحے اسماں آس تینڈی اتے آسرا تینڈڑے زوردا ای
نمہیں سمجھو حالڑے تینڈڑے نیں اسماں خوف نہ کھنڈڑے چوردا ای
ٹوں ای جان سوال جواب سکھو سانوں ہوں نہ اوکھڑی گوردا ای
علی حیدر توں سک تینڈڑی اے تینڈڑے باجھ نہ ساکن ہور دا ای

○

صل: ضرورت اسماں کسی سکھاں تھنِ الاون ٹوں
بسترگی دل وچ مینوں پرم دی حرفاں لکھاون توں
رگ رگ تار خبر دے والی ناخن ہاں وجاؤں ٹوں
راغ دی ملا گل وچ حیدر روپ بجن دا گاؤں ٹوں

○

ش: شوق ہیماں تن یار دا سی سوئی جان دے راہ جبیب دے توں
ہیماں وچ تاں ورد نہ اک رتی کیہ جان قدر طبیب دے توں
ہیماں عشق دی لذات نہ چکھی سوئی رونڈے وقت نصیب دے توں
اوتحے میں ہیماں کئی لکھ دے حیدر کون پیغمدا نام غریب دے توں

بیان شاہ زین الدین اللہ

بیان شاہ زین الدین اللہ اصل ناس سینے عہد اللہ شاہی۔ پر لوگاں وچ تکھے شاہ زین الدین اللہ نے نال مشہور ہوئے۔ آپ پنڈاں گیلانیاں دی 1680ء میں تھی شاہ زین الدین دی روایت دے گھر پیدا ہوئے جسٹرے امام مجدد۔ اور روزگار دے سلسلے وچ ملک وال آئے تے فیر پنڈاں دو کے بھیاں وچ آیا ہو گئے۔

تکھے شاہ زین الدین نے قرآن پاک اپنے والد کو لوں پڑھا۔ فیر قصور دے عالم مولوی قلام مرتفع دے درسے وچ داخل ہو گئے۔ اوہناں کو لوں تفسیر حدیث نقش منطق تے قلخ پڑھا۔ روحانی تربیت دا سلسلہ اوہناں نے لایا ہوا کے شاہ عذایت قادری زین الدین دے تھائے تیجت کر لئی۔ تکھے شاہ زین الدین اپنے مرشد نال آئتاں دی محبت سی جس دا انہمار تکھے شاہ زین الدین دے کام درج لیا۔

تکھے شاہ زین الدین نے حیاتی دا اک وڈا حصہ قصور وچ لکھایا تے کچھ عرصاں ہور دی رہے، بیان تکھے شاہ زین الدین ہرو ملیدی یا ویج ذمیت رہندے سن۔ آپ 1757ء وچ اپنے خانی حقیقی نال جاتے تے صور وچ ای دفن ہوئے۔

سید تکھے شاہ زین الدین عظیم آفی صوفی شاعر سن۔ اوہناں نے اپنے وچاراں دا انہمار کافی وچ کیا تے کافی دی صفت نوں بھی اتے اپنے ادا۔ کافی توں دکھا وہناں نے باراں ماہ۔ انہوں نے ستوارے۔ سی حرفاں تے دو ہزارے وی تخلیق کیتے تیس پر اوہناں دیاں کافیاں نوں عالمگیر شہرت حاصل ہوئی۔ جیہناں وچ وحدت الوجود انظریہ بیان کیجا گیا۔ اوہناں کوں جذبے دی شدت بیوی ترکی تے لیجھ دی ندھر کی اے۔ ایہدے نال اک نظری جوش تے جذبہ دی نظر آؤندے اے۔ اورہ ظاہرداری تے مناقبت توں سخت غفرت کر دے سن پر اللہ تے اورہ دے آخري رسول صلی اللہ علیہ وسلم نال پیار کر دے سن۔ اوہناں دی زبان ملکی رسم بھری تے موسيقی وچ ذہبی ہوئی اے۔

کافی

اُنھوں جاگ گمراہے مار نہیں
 ایہ سون تیرے درکار نہیں
 بخچے ہے سلطان سکدر
 کچے بحمد بحمد گئے الہبر
 موت نہ بحمد دی پھر پیغمبر
 کوئی انتھے پائیدار نہیں
 جو کچھ کرسیں سو کچھ پائیں
 نہیں تے اوڑک مجھوں تائیں
 سُنجی ٹوچ وانگوں ٹرلا سیں
 کھنڈپاں باجھ اوڑار نہیں
 بچھا شوہ بن کوئی ناہیں
 اسچے اوتحے دوئیں سرائیں
 سنجل سنجل قدم لکائیں
 پیغمبر آؤں ڈوپی وار نہیں
 اُنھوں جاگ گمراہے مار نہیں
 ایہ سون تیرے درکار نہیں

سیدوارث شاہ رحمۃ اللہ

دیں پنجاب والا عظیم شاعر ضلع شخو پورہ دے اک پنڈ جنڈیال شیر خاں وچ 1722 ودے قریب پیدا ہویا۔ آپ دے والداناں سید گل شیری۔ وارث شاہ نے پہلاں اپنے پنڈ دی میست دے امام کولوں تعلیم حاصل کیتی فیض صور جا کے اوں و میلے دے عالم مندوں حافظ خلام مرتفعی صوری کولوں دری نظایر دی تعلیم حاصل کیتی ایس دوران آپ نے قرآن، حدیث، تفسیر، فقہ، طب، نجوم تے ہورندہ بھی علم حاصل کیتے۔ روحانی تربیت واسطے سیدوارث شاہ رحمۃ اللہ پاکپتن چلے گئے تے ہا فرید گنج شکر رحمۃ اللہ ہوراں دی درسگاہ دے تجادہ نشین دے مرید ہو گئے۔ تے فیض مرشد دی اجازت نال لکھ بائس پنڈ وچ چلے گئے تے میست تے امام ہن گئے۔ امامت دے نال نال شعر آکھن دا خل ولی جاری رکھیا تے ”ہیر راجحا“ درگاشاہ کا تحقیق کیا۔

جدول ایہ علاقہ سکھاں دے جملیاں پاروں بدامنی دا فکار ہو گیا تے آپ اپنے آبائی پنڈ جنڈیال شیر خاں پہت آئے تے اس تھے 1798، وچ وقت پائی۔ آپ دا مزار جنڈیال شیر خاں وچ اے جنتے ہر سال ساؤن دے مہینے عرس منایا جاتا ہے۔

سیدوارث شاہ رحمۃ اللہ نے اپنے لالی شاہ کا تقصیہ ہیر راجحا توں اٹا معرجان نام، اشترا نام پورچھیلی نام، دو ہرڑے، باراں ملکھے تے قصیدہ دہ شریف دا ترجیح کیا۔

وارث شاہ رحمۃ اللہ نے تقصیہ ہیر راجحا 11 مطابق 1801 وچ تحقیق کیا۔ ایس رومنی قصے وچ اوہناں جیوں دے جا گدے، ہسدے دے ہسدے، دو کھاں درواں وچ ڈبے ہوئے پنجاب دی سیاہی، سماجی، معاشری، مذہبی تے تعلیمی صورت حال دے پورے نقش اکھارے نیں۔ شاعری دے انتہا تالیق قصہ ہیر راجحا سب توں اچا تھا اے، وارث شاہ رحمۃ اللہ دے طم تے فضل دے چنان ہیر و سدرے وہ قاتے روشن نیں تے ایہد اشمار دنیا دے بہترین ادب وچ ہوندا ہے۔

مشت وزاری کردن برادران

آکھ راجحا بھا کیہ بنی تیرے، دلیں اپنا چند سدھار ناہیں
ویرا اہڑی جایا جا نا گیں، سانوں نال فراق دے مارنا ہیں

ایہہ باندیاں تے اسکی ویر تیرے، کوئی ہور وچار وچار ناہیں
بکش ایہہ گناہ توں بھائیاں نوں کون تھیا جو گناہ گار ناہیں

بھائیاں باجھ نہ مجلساں سوہندياں نی، ائے بھائیاں باجھ بھارنا ہیں
بھائی مرن تے پوندیاں بکھ باتھاں ہناں بھائیاں پر ھے چوڑانا ہیں

لکھ اوٹ ہے کول ویسندیاں دی بھائیاں گھیاں جیڈی کوئی ہارنا ہیں
بھائی ڈھاؤ ندے بھائی اسار دے نیں بھائیاں باجھ باتھاں بیلی یارنا ہیں

ہاشم شاہ رحمۃ اللہ

ہاشم شاہ رحمۃ اللہ 1166ء مطابق 1752ء نوں قصیل اجتال ضلع امر ترہ دے اک پنڈ جگد بیکال وچ حاجی محمد شریف دے

گھر بیدا ہوئے۔ روایت اے پئی آپ دے والد نے کئی تحقیق کیئے سن۔ ہاشم شاہ رحمۃ اللہ علی تعلیم اپنے والد کو لوں حاصل کیتی۔

پندرہاں 15 ورہ یاں دی عمر وچ تعلیم ہو گئے۔ اوس دیلے تکراوہ کئی زباناں تے علوم سکھے گئے سن۔ آپ نے طب تے علم نجوم وچ دی مہارت حاصل کیتی۔ رمل تے نجوم امر اللہ بیالوی کو لوں سکھیا تے طب دی تعلیم اپنے والد تے چاچے کو لوں حاصل کیتی۔

روحانی تعلیم واسطے آپ نے پیر بخت جمال نوں مرشد بنایا۔ آپ معرفت دے اپنے درجے اتے فائز سن۔ درویش تے فقیری سجادوں گلٹ گلٹ کے بھری ہوئی ہی۔

آپ دی غہرت چہار بجہ رنجیت سنگھ دے دربار تک اپنی۔ اوس نے آپ دی بڑی آ در بھاء کیتی تے سیالکوٹ دے علاقہ تھرپال وچ اک جا گیردی۔ ہاشم شاہ رحمۃ اللہ ہوریں جگد بیتوں بھرت کر کے تھرپال آگے تے اسنتھے ای 1821ء نوں رب نوں پیار ہو گئے ہاشم شاہ رحمۃ اللہ نے اک بھروسیں عملی، ادبی، علمی تے صوفیانہ حیاتی گزاری اے۔ آپ نے پنجابی، قاری، عربی تے ہندی وچ شادماں تخلیقی ورش تھمدہ یا اے۔ پنجابی زبان وچ سُنی ہوں، پیر انجھا، سوچی ہینووال، شیریں فرماد، قصہ مجدد شاہ غزنوی، دوہڑے، ڈیوڑھے، لیلی مجتوں تے ہی حرمنی لکھی اے۔

آپ نوں شہرت قند سُنی ہوں پاروں حاصل ہوئی۔ ایس قصے وچ فطری سوز، درد تے پیڑ دا بھروال بیان اے۔ ایس توں آڈ مرقع نگاری، منظر نگاری، کردار نگاری تے جذبات نگاری دے اعلیٰ نمونے موجود نیں۔ ایس قصے وچ زبان تے بیان، فکری بصیرت تے قتنی عظمت موجوداے، نالے پنجاب و اسیاں دے دلائ دیاں دھڑکناں نیں۔

دو ہرے

بکھے شاہ سکندر دار آتے چام گیا کت جم وا
تمور کن دیجے جیہاں دی تیخوں آتے دھول پیا نت کم وا
ڈھونڈیاں خاک تھاں نہیں لمحدی ایہہ بجت نہ اگھر غم وا
ہاگم جان نیست دم نوں بھلا کیہ بھروسا دم وا

☆☆☆

اکے تھاں نہ وگدیاں نمیاں نہیں اکے طور لوکائی
اے دل پکڑ دلیری دل دی کر سوچ دچار نہ کائی
زل مل بھین بھیش نہ رہدا آتے کیوں بت ریک جدائی
ہاگم فتح آسان بھاں نوں جیہاں ہمت یار بھاں
☆☆☆

اک بہہ کول خوشاد کردئے پر غرضی ہون کینے
اک بے پروادہ نہ یاں کھڑوون پر ہوون یار گھنیے
کونجاں والنگ ہزار کوہاں تے اوہناں شوق وکھو وکھے سینے
ہاگم ساجن کول بھیش بھانویں وچھرے ہون مینے

☆☆☆

بے بھیاد کریں بھیاداں توں کھول عشق دی طاقی
جس دن خرچ لہیں گا سارے ایہہ خرچی ریک نہ باقی
سو سماں کریں کھڑ فوجاں آتے ذرا نہ رسیں عاتی
ہاگم سمجھ بہبود پیارے توں خاکی ہیں بن خاکی

خواجہ غلام فرید رحمہ اللہ

خواجہ غلام فرید رحمہ اللہ قاروئی خانوادے نال تعلق رکھدے سن۔ آپ دے وڈوڈیرے جاڑ مقدس توں بھرت کر کے پہلاں سندھ تے فیر ملائی وچ آباد ہوئے۔ بعد وچ ڈیرہ غازیخاں دے اک پنڈ مٹھن کوت وچ آن وسے۔ کجھ چاہیہ خاندان بہاولپور دے اک پنڈ چاچیاں وچ وی رہیا۔

خواجہ غلام فرید رحمہ اللہ 1845ء نوں خواجہ خدا بخش دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ داتاریخی نام خورشید عالمی۔ آپ نے انماراں 18 ورہیاں دی عمر وچ قرآن پاک بحظ کیا۔ فیر بہاولپور دے نواب محمد صادق دی درخواست آتے آپ احمد پور شریف دے محل وچ چلے گئے اور تھے مولا ناقائم الدین تے ملک غلام محمد کو اون وئی تے دنیاوی علوم حاصل کیتے۔ آپ تاریخ، جغرافی، تقویم، طب تے فلسفہ دے دی ماہر سن تے کئی زباناں آتے عبور رکھدے سن۔ آپ نے اپنے وڈے بھرا خواجہ فرید الدین فر جہاں کو لوں روحاںی تعلیم تے تربیت پائی تے وڈے بھرا دی وفات مگروں گزری لشیں ہوئے۔ آپ عبادت گزار، غلوت پسند تے قدرتی لکھاریاں دے بڑے ولدادہ سن۔ آپ نے 1275ھ نوں حج دی سعادت حاصل کیتی۔ اخیر 24 جولائی 1901ء نوں ایس فانی دنیا توں کوچ کر گئے۔ آپ دامزد مٹھن کوت وچ اے جنتے ہر سال عرس ہوندا ہے۔
خواجہ صاحب رحمہ اللہ اُچ پھر دے صوفی شاعر سن۔ آپ نے اپنے خیالاں، سدھراں تے جذیاں والا تھار کافی دی صرف وچ کیا اے۔ آپ نے کافی توں سُسی آتے آپزادا ہے۔ آپ دیاں کافیاں وچ مسئلہ وحدت الوجود، روتی دے مظہر، حیاتی والقفسہ، مرشد و اتصور، نظرت پسندی، عبادت تے ریاضت تے ربویت دے سو ہنپے ضمون موجود نہیں۔ آپ نے خوبصورت تے مُتحری زبان ورثی اے جیہدے وچ موسقی دا عصر اگھڑواں اے۔

کافی

عن دلبر فکل جہان آیا
 کچھ آدم تے کچھ شیٹ نہیں عین عیان آیا
 کچھ کچھ نوح سکھاں طوفان آیا
 کچھ ابراہیم خلیل نہیں کچھ پیغم وحی سکھاں آیا
 کچھ زکریا کچھ مخلیل ہے کچھ موسی بن عمران آیا
 ابوکبڑا عمرہ مہمان سکھاں کچھ اسد اللہ ذیشان آیا
 کچھ حسن حسین شہید ہے کچھ مرشد فخر جہان آیا
 کچھ احمد شاہ رسولان دا مجوب سکھے محبولان دا
 اُستاد نووس عقولان دا سلطاناں بزر سلطان آیا
 خاموش فریدا اسرار کنوں
 چپ بے ہودہ گلزار کنوں
 پر غافل نہ تھی یار کنوں
 ایسو لاریں فرمان آیا

مولوی غلام رسول رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَرَحْمَةُ الرَّبِّ

مولوی خلام رسول رحمة الله 1849ء وچ پند عالم پور تھیں دسوہرے ضلع ہوشیار پور وچ پیدا ہوئے۔ آپ دے والداتاں میاں مراد بخشی جیہے قوم دے گھر سن۔ مولوی خلام رسول نے مذکولی تعلیم مولوی حامد کلوں حاصل کیتی۔ فیر پند خازیاں دے مولوی محمد عثمان کلوں اردو، فارسی تے عربی پڑھی۔

جدوں سلوک دیاں منزلاں ملے کرنا دخیال آیا تے درگاہ حضرت نظام الدین اولیاء جو آئی دے سجادہ نشین دے مرید ہو گئے تے اوہناں کو لوں روحانی فیض حاصل کیجا۔

کچھ عرصہ پڑی میر پوروج مدرس دی رہے۔ فیر ملازمت بحد کے میست دی امامت تے حکمت اختیار کرنی۔ 1873ء وچ احسن اقصص درگا شاہ کو تخلیق کیا۔ ائم توں آؤ دا سناں امیر حمزہ، سُنی پُتوں، تے دردھریاں وچھیاں لکھیاں۔ آپ دے کام وچ بھرتے فراق دے باہمز مچ دے نیں۔ آپ نوں عربی تے فارسی زباناں آتے عبور حاصل ہی۔ ائم ائمی آپ پنجابی قصیاں وچ رکھتے موزوں بحمدے سن عربی تے فارسی دے لفظ استعمال کر دے سن۔ ای پروجے ای چیز آپ دے کام وچ عربی تے فارسی لفظاں دی ورتوں بوجہت زیادہ اے۔

آپ دے کلام وچ فصاحت، بلاغت، اُج خیالی تے روائی سب کجھ موجوداے۔ آپ نے 1892ء وچ وفات پائی تے اپنے چند غالپور وچ ای دفن ہوئے۔ آپ دے کلام وچ مظہر نگاری 'جنہ بات نگاری' تے کردار نگاری توں او جزئیات لگاری دے چے نہ نہ مل دے نیں۔ آپ قادر اک لام شاعر سن۔ زبان تے بیان اُتے عبور رکھدے سن۔

حضرت یوسف طیب اللہ اعلیٰ اپنی ماں دی قبرتے

قبر یوسف دی مادر سندی را وچ ظاہر ہوئی
 اچھلیا دل رویا یوسف دا وکھے میرا ذکھ مائی
 دل کھدیوں جے درد میرے توں محل نہ سکدی غم ٹوں
 دل پتھر بخٹ پڑے ہووے میرے وکھے الہم ٹوں
 ذکھ میرے دے لئے پینڈے دور ڈراؤیاں والائیں
 دل پہ غم تن ذکھیں بھریا چکر بلندیاں لایاں
 اے مادر فرزند تیرا میں جو نازاں وچ پلیا
 پر دیاں دے پنڈھ دور اڑے ظلموں بدھا چلیا
 میں وچ گود تیری سکھ پائے ذکھ پئے آج بھارے
 دید پدر تھیں طالع ٹھیں دچھر گئے پیارے
 پر دیاں وچ بجھ لے ٹھیے مینوں لوک پائے

ہو پردیسی میں ٹر چلیا درد بھر نوں کھائے
 اے مادر میں ٹریا چاندا میریاں خلد تھاراں
 ہاتھ بھرے قدم دل ڈکھیں بھری غلاں دیاں بھاراں
 وکھے میرا دکھ بھیکھو واری میں مڑ ملنا ناہیں
 خاک قدم تھیں گئی نصیبوں زار رویاں آہیں
 ایہاں مکاہاں تے مڑ میری بھیر نہ ہونی بھیری
 نہن نہیں مڑ وسے میرے خاک قدم پر تیری
 تربت پاک تیری دی دیدن میتھیں پنچ پرے
 کیہ جاناں میں ہوں میرے کس دھرتی وچ ڈیرے
 واہ دردا میں چھوڑ سدھاہاں توڑ اجزا صبر دے
 ایہہ گل بول خڑ تھیں جھڑیا قدماں وچ قبردے
 وکھے مائی میں سنگل گل وچ ہتھ پیاں جھڑیاں
 بخھ سخایا پکڑ خڑ تے کھٹھ جیاں وچ ہڑیاں
 ہال فریب پدر تھیں میتوں جنگل دیر لیاے
 ذیر کمائے ڈکھ مچائے قبر غصب سر چائے
 باریا میتوں دیریاں وگنوں تے دیتاں ایڈائیاں
 کچھ جنگل وچ کندیاں اندر پکڑ جھوڑاں لا یاں
 کر ٹھلا وچ کھوہے سلیا اتوں سنگ چلائے
 کرداہاں پردیاں تائیں ہوندے مل سدھائے
 وکھے مقصیت جو میں ٹھوری میں چلیا کھاناں
 آج وداع ہن خر نہ آئے کیہ بیر پوے چھاناں

استاد عشق لہر

استاد عشق لہر دنیا اس پنجابی شاعر اس دی اوس محترمے تان جوگ بیڑھی دے شاعر اس وچ سر کڈھوں نہیں اے، جیہاں ظیمِ اسلام ملکت پاکستان حاصل کرن دی چدھو جھدو دے دوران اپنیاں ساریاں قلائقی قوتاں ایس آپے مقصد واسطے وقف کر رکھدے یاں سن۔ آپ لاہور وچ میاں خوبیہ دے گھر 1869ء نوں پیدا ہوئے۔ حاصل ناں چائغ دین تی آپ چوہنڈ مفتی باقر لاہور وچ رہندے سن۔

1857ء دی آزادی دی جنگ گروں تحریک خلافت، غازی علم الدین شہید رحمۃ اللہ علیہ، مسجد شید گنج تے جیلانوالہ باعث دے سانچے دے حوالے ناں پنجابی مسلمانوں وچ اک توںیں لہر پیدا ہوئی۔ فیر چدوں قائدِ اعظم رحمۃ اللہ علیہ وی رہنمائی وچ علام اقبال رحمۃ اللہ علیہ دے سنبھلے دی تجیر پاکستان دے روپ وچ اک حقیقت بن کے سامنے آؤں لگ پئی تے لاہور دے تاریخی اقبال پارک وچ 1940ء نوں پاکستان دے قیام دی قرار داد منظور ہو گئی۔ اوس سے توں پنجابی شاعر اس ادبیاں تے دانشور اس دیاں سوچاں تے تلماں دے رخ پاکستان نوں قائم کرن ول مزگے۔ اوہناں شاعر اس وچ استاد عشق لہر دنیا سب توں اچاۓ۔

ڈاکٹر شہباز ملک دے مطابق ملک لال دین قیصر، کرم امرتسری، ڈاکٹر فتح محمد فقیر، محمد دین میر، ظہیر نیاز بیگ، دامت اقبال دامت، محمد بخش مسلم، امام دین مجید، صحرائی گورا سپوری، طالب جالندھری، ملک عطاء اندر لاهوری، حافظ امرتسری، جوگی جھلی، حکیم ناصر، چاندیں جوئیکے، میر اس بخش واقف، فیر ورز دین شرف، عبدالغفور انہر، اطہر نظامی، موسیٰ امرتسری، لشناشی تے اسٹھل متوالادے ناں ایس سلطے وچ ذکر دے قابل نیں۔ استاد عشق لہر ہوراں نے بھاتوںیں ظاہری علوم حاصل نہیں کیئے سن پر اللہ تعالیٰ نے اوہناں نوں روشن دماغ ہتھی، آپ میاں فضل دین دے شاگرد سن۔ کجھ چر میلوے کیرن شاپ وچ طازست کیتی۔ فیر ورزگار دے سلطے وچ بصرہ چلے گئے۔ 1939ء وچ ریٹائر ہوئے تے 26 نومبر 1948ء نوں وفات پائی۔

آپ بر صغیر دے مسلمانوں واسطے آزادی دی ترپ دل وچ رکھدے سن۔ زبان ساف ستری تے شہری پنجابی شعر اس وچ درتمدے سن۔ اوہناں دیاں کتابیں بر طابوی اقبال، بگل تے عاشق، دامن حضرت یوسف علیہ اسلام، پنجابی نظم، تحریرت دا جھگڑا بخشنہ پاکستان، عشق دی لہر بہتیاں مشہور نہیں۔

کلام عشق اہر

مولانا کرم کرہندے حال آتے مسلمان ایہدا مسلمان ہووے
دلوں گلڈھ کہ درتاں ساریاں توں اک دوسرے توں قربان ہووے
سارے فیضے ہون قرآن آئے اگے وائگ اسلام دی شان ہووے
عشق لہر کہہ نبی دا واسطہ ای ایس ملک اندر پاکستان ہووے،

دل دریا سی دولتاں روزہحدے رہے ایہہ نہ سوچیا کجھ بچالیے
پانی وائگ جیناں ساڑا مال روپیتا ہن اوہ کہن غلام بنا لیے
ئٹی چنگ حریغان نے وچ لکھاں بچانیز بھڑکیا کیوں بچالیے
چڑھا بھر نفاق دا مار تھا تھاں لاوے ڈھا نہ بخھ بنا لیے
ہزاری قوم دی تھسن کھیر اندر پتھ وچ نہانیوں لایے
غیراں نال نہ بحمدی اے بھائی والی حصہ اپنا ونڈ ونڈا لیے
ذلکے ہرال دا وگزیا کجھ ناہیں پن پن جے جھوپی پالیے
عشق لہر سب مشکلاں حل ہووں پاکستان ہے کدے بنا لیے

احمد علی سائیں

احمد علی سائیں 1859ء نوں پشاور وچ پیدا ہوئے آپ دا اصل نام احمد علی سی۔ تے ماں بولی پشتو سی۔ اوہناں دا جبی تعلیم حاصل کیتی۔ طبیعت وچ لا ابالي پین ہی۔ 1918ء وچ راولپنڈی آگئے تے فیر ساری حیاتی ایسے شہر وچ گزار دتی۔ شاعری وچ استادِ مشہودے شاگرد ہو گئے۔ طبعِ موزوں سی ایسی ای جھیٹی شعر آکھن لگ پئے۔

پشتو ہار وچ خاص طور تے سارے پنجاب وچ عام طور تے اوہ بیت بازی تے چوبر گیاں پاروں بوجت مشہور سن۔ سائیں ہوئی اخیر عمر تے اوتھے ای 1937ء نوں وفات پائی۔

احمد علی سائیں ہوئی اک فطری تے پیدائشی شاعر سن۔ اوہناں نے پہلاں فارسی تے پشتو وچ شاعری کیتی، راولپنڈی آکے پنجابی زبان دا رس تے مٹھاس اوہناں دی تخلیقی قوت اتے کھلر گیا۔ اوہ اپنا کلام زبانی یا درکھدے سن تے شائع کراؤ ان دے خلاف سن۔ چلی واری اوہناں دا کلام 1921ء وچ "سائیں دی بستت" دے نال شائع ہو یا۔ بعد وچ "ایات سائیں احمد علی مرحوم" دے عنوان نال اک کتاب 1949ء نوں گمراوں چھپی۔ اوہناں دی اک ہو رکتاب "تحفہ کمال" دی چھپ چکی اے۔

سائیں ہو راں دے شاگرد اون وچوں پھر فضل گمراہی، جو گیجھی، مرزا عبدالکریم تے غلام نجی کامل دے نال مشہور نیں۔ آپ دے کلام وچ سادگی، رس، سوز، رندی تے مستی پوری طرح اس رچی ہوئی اے۔ ایس توں وکھ تصور تے اخلاقی مضمون سائیں دی شاعری دے خاص موضوعات نیں کلام وچ چنگی، تشبیہاں تے استعارے تے روزمرہ محاورے دی بندش کمال دی اے۔

سی حرفی / اہمیات

الف: اڑی خودی سکھر نہ کر ہندے، وس توں تے سیرا مکان کچھے
اوہ دارا سکندر غررود مٹ گئے دس اوہناں دا نام نشان کچھے
جس دے تخت نوں پر بیان اڈا نہیاں سن وڈی شان والا سلیمان کچھے
سامیاں موت نے مار فنا کیجا مالک حکمت دا شاہ قلمان کچھے

○

ل: لک کیا کچھ عشق دے بول دی اے ایہہ تاں دار جانے یا منصور جانے
بن چھائی کچھ "نظر نہیں آسکدا حال زگس دا چشم رنجور جانے
کیسی پیش ہے حسن دے جلویاں دی اس توں جانے کلیم یا طور جانے
سامیاں پاروے کنڈھے دی یا اس حرست گھر یا شوہ و حق بیڑی دا پور جانے

○

و: ذکھ جتنے اوتحے سکھ ہوندا، جنھے سکھ اوتحے ذکھ ہزار نالے
جنھے غم اوتحے شاد مانیاں بھی، جنھے شادی اوتحے غم اغیر نالے
جنھے دل ہوندا سارا جسم اوتحے جنھے عشق اوتحے شور شار نالے
سامیاں ایہہ بھی رسم قدیم دی اے جنھے گل ہوندے اوتحے خار نالے

○

پیرفضل گجراتی

اصل ہاں فضل حسین سی، گجرات دے وستیک سن۔ ایں اپنی علم تے ادب دی و نیا وچ فضل گجراتی دے نال مشہور ہوئے۔ 1897ء توں پیر محبول شاہ دے گھر بیدا ہوئے۔ جیہرے صوفی بزرگ شاہ ڈولہ دریائی دے سجادہ شیخ سن۔ فضل نے مذہلی تعلیم جس وچ قرآن پاک توں وکھ عربی تے فارسی دیاں کتابیں اپنے والدکو لوں حاصل کیتی۔ بعد وچ میئر 1917ء وچ پاس کیجا تے اسلامیہ کالج لاہور وچ داخل ہو گئے۔ فیر گھر دی مجبوریاں پاروں سیوچل کمٹی گجرات وچ طازم ہو گئے۔ ایکھوں ای چرند نہ نہ دے چہدے توں رہیا رہوئے تے 22 اگسٹ 1972ء توں انقال کر گئے۔

پیرفضل گجراتی توں مرزا شاہر حسین مفتر نے اردو تے احمد علی سائیں نے پنجابی وچ شعر لکھنے سکھائے۔ تحوزے ای عرصے وچ آپ پنجابی غزل دی لکھری تے فتحی اختبار نال شناخت بن گئے۔ آپ دے کلام وچ بے پناہ روانی۔ تخلیل دی اپنی آڑاری تے سوچ دی ڈوگھائی موجوداے۔ تو یکلے استخارے، سوبنیاں تشبیہاں تے معنی خیز رہاں آپ دی غزل دیاں اٹومبیاں نیں۔

آپ نے غزل توں وکھ عقیدت تے محبت بھریاں نھاں وی لکھیاں نیں۔ آپ دیاں نھاں دا مجموعہ "قطبی تارا" دے نال نال چھاپے چڑھا کیا۔ آپ دیاں غزل اس دے دیجھوئے "ڈونگھے پینڈے" تے تکوراں نیں۔

پیرفضل گجراتی پنجابی دی شعری ریت وچ اک عظیم غزل گودے حوالے نال سدا بجودے رہن گے۔

غزل

کیہ ہو یا جسند نجھ گیا یا جگر اسادا جیر گیا
ایہ خوشی اسانوں تھوڑی اے نہیں خالی تیرا تیر گیا

گل میری نسبت کیتی اے اک نوں لباساں والے نے
ایہ لیراں لخنا کدھرے وا کیہ محبر وانگوں لیر گیا

جد و پکھن میرے سوہنے نوں سوہنے شرمندہ ہون پئے
گئی وجدی بخوب چ اخاں نوں اوہ جدھر میر منیر گیا

اگھاں وچ ڈورے مستی وے خوشیاں وچ اورے آؤں پئے
اک جھٹ کھلوتا کول چدھے اوہ بدل اوہ بھی تقدیر گیا

بس اوہ دنیا تے دین دیاں قیداں توں ہو آزاد گئے
پا اپنی زلیب مسلل دی اوہ جیہاں نوں رنجھر گیا

رل سوہا مٹی نال گیا چد سونے نوں بھے پایا میں
اوہ بھے وچ لے کے مٹی نوں مٹی نوں کراکسیر گیا

کے کول بھاکے فضل کدی میرے دل دیاں گلاں سیاں نہ
میں ما ریا ہو یا درداں دا راہواں وچ گھٹ دیسیر گیا

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر گوجرانوالہ شہر دے اک کشمیری خاندان وچ 5 جون 1900ء نوں پیدا ہوئے۔ آپ دے والد حکیم لال دین سن، جنہوںے گوجرانوالہ دے مشہور حکیم سن۔

فقیر محمد فقیر نے مولوی رمضان کو لوں قرآن پاک پڑھا۔ فیر قاضی نذری حسین کو لوں عربی فارسی تے منطق دی تعلیم حاصل کیتی۔ طب آپ دا جدی پشتی پیشہ 1915ء وچ میڈیکل کالج لاہور دی لیہاری وچ ملازم ہو گئے۔ کچھ عرصہ مگروں گوجرانوالہ چلے گئے تے حکمت شروع کر دئی۔ تے ڈاکٹر مشہور ہو گئے۔

حکمت بھند کے لاہور آگئے تے تھکیداری شروع کر دئی۔ پاکستان دی تحریک وچ حصہ لیا تے پنجابی زبان تے ادب دی خدمت نوں اپنا مشن، ہالیا۔ سب توں پہلاں اک رسالہ ”پنجابی“ دے ناں ہال جاری کیا۔ فیر پاکستان پنجابی ادبی اکیڈمی لاہور نال بخوبی گئے تے دن رات اکیڈمی دی ترقی خاطر کم کر دے رہے۔ آپ نے نہ صرف پنجابی وچ مضمون، شاعری تے کتاباں لکھیاں گئے وہی عالمان تے فاضلاں کو لوں دی پنجابی وچ لکھوا یا۔ آپ نے بھرنوںیں علمی تے ادبی حیاتی گزاری۔ اخیر آپ نے 1974ء نوں وفات پائی۔

غازی تے شہید

اللہ دے قلعے فولادی نیں دل چکرے پاک جواناں دے
ایہہ مان نہاتے لوگاں وا دردی ذکھار انساناں دے
راکھے رب آپ بنائے نیں ایہہ دوویں ملاں چاناں دے
وارث نیں غازی وہرتنی دے تے مرد شہید اسماناں دے

○

گل کنگی قول سر وارن دی لیہناں دی ریت قدیمی اے
ضرب ایہناں دی فرعوناں لئی موٹلی دی ضرب کلیمی اے
ایہہ چاناں وار بمحاذے نیں کیتے ہوئے قول زباناں دے
وارث نیں غازی وہرتنی دے تے مرد شہید اسماناں دے

○

بھوتے ہوئے خونی خالم وا ایہہ نام ونشان مٹاندے نیں
ایہہ راکھے نیں مظلوماں دے طلاق دیاں الکھاں لاہندے نیں
بن یہندے علی ساتھی نیں ایہہ بخوبی شان گزناں دے
وارث نیں غازی وہرتنی دے تے مرد شہید اسماناں دے

○

ایہہ چڑھ کے چڑھے طوفاناں دے واگر چڑھے جاندے نیں
لڑ چین ہے نال پیازاں دے مڑ آودے آودے جاندے نیں
چانپاڑ وحشی گواراں دے ایہہ مرد جری میداناں دے
وارث نیں غازی وہرتنی دے تے مرد شہید اسماناں دے

○

حکیم شیر محمد ناصر

حکیم ناصر ہو اس دا اصلی نام شیر محمدی۔ ناصر تخلص کر دے سن۔ پیشہ حکمت ہی 1908ء توں حکیم الدین سندھو دے گھر لا ہو رہا وچ پیدا ہوئے۔ باراں سالاں دی عمر وچ قرآن مجید حظٹ کیجاتے تال نال اپنے والد کو لوں حکمت وی سکھدے رہے۔ بعد وچ طبیس کانج لا ہو رہ توں حکیم حاذق دی سندھا صل کیتی مزگ لاء ہو رہ اپنا مطلب کھولیا تے آخری سا و تک انسانیت دی خدمت کر دے رہے۔ حکمت دے تال نال شعرو شاعری دا مشغله چاری رکھیا۔ استاد فیروز ہو اس کو لوں اصلاح لئی تے بڑی حصتی حکیم ناصر لا ہو رہ دیاں علمی ادبی مختلافاں تے مشاعریاں دی جند جان بن گئے۔

4 جون 1972ء توں دل دادورہ جان لیوا تابت ہو یا تے غالق حقیقی ہال جامے۔ حکیم شیر محمد ناصر پنجابی شعری ریت وچ توں خیالاں تو پیاس سوچاں تے توے مہماز اس دے نمایمدو شاعر سن۔ اُس توں اڈ پنجابی زبان تے ادب دی خدمت آپ دامشن ہی۔ آپ دیاں غزلاءں تے نظماءں دا پسلہ جمود "بھر اسونج"۔ "اپنی بولی تے اپنا اصل" دو جا جمود عادے۔

اپنی سہاں

توں مسلم ہیں دنیا دے وچ توں اللہ دا جانی ہن
 نبی توحید دا بانی تیرا، توں وی توحید دا بانی ہن
 دین تیرے دی ریکس نہ بجک تے توں وی تے لاٹانی ہن
 بندہ رب دا نبی دی امت تے عال قرآنی ہن
 جدہ تیری دُنیا دی آگو توں وی امام زمانی ہن
 نہ پنجابی، نہ سرحدی، نہ سندھی مکرانی ہن
 سب کچھ ہوندیاں سب توں پہلاں توں اک پاکستانی ہن

دنیا مادے تے پئی مردی، تیرے ہتھ روحانی جیتاں .
 چن دے اندر جا کے دی تے لوکاں ہونا اے تیرا ہنیاں
 تیوں کھا کرنا پیتاں اے ، لوکی جو پੇ ڈوھن چڈیاں
 سکاں وچ سکھر مری، آب جیاب حضر ہے پیتاں
 ہتھیں وی کچھ کر اوئے شیرا نہ توں شیر زبانی ہن
 نہ پنجابی، نہ سرحدی، نہ سندھی مکرانی ہن
 سب کچھ ہوندیاں سب توں پہلاں توں اک پاکستانی ہن

چن سورج توں پہلاں ہالی کر لے توں دھرتی وی سیوا
 دنیا دی ایبہ ریت ای پئی سیوا دا ملدا ائے سیوا
 قوماں دی مندری دا بیڑا توہیں اک اخلاقاً تھیوا
 نک خال اپنے ڈیاں وتنے کیہ ہے سی اوہتاں داشیوا
 اپنا اپ سہان کے ناصر توں جوہیں اوہ جانی ہن
 نہ پنجابی، نہ سرحدی، نہ سندھی مکرانی ہن
 سب کچھ ہوندیاں سب توں پہلاں توں اک پاکستانی ہن

دائم اقبال دائم

دائم اقبال دائم 1909ءوں صلح گھر دے شہر منڈی بہاء الدین دے نیڑے موجود واسودھ پیدا ہوئے۔ آپ دے والد واتاں خلام محمد سی۔ دائم نے پر انگریزی اپنے پڑھوچ تے دسویں جماعت تیک تعلیم منڈی بہاء الدین دے اسلامیہ ہائی سکول وچ حاصل کیتی۔ پر گھروکی مجبوریاں پاروں میزکر دامتحان ندوے کے تے اپنے والد دے نال رل کے اپنا آبائی پیشہ گھوہ کنہسن دائم شروع کر دتا۔ شاعری وچ آپ دا کوئی اسٹادنیس کی۔ پر روحانی طور تے مولانا روم رحمۃ اللہ توں بوجہت ممتاز سن۔ آپ نے علام اقبال رحمۃ اللہ نال ملاقات دا شرف وی حاصل کیا۔

دائم اقبال دائم عوای شاعر سن۔ آپ دے من وچ آزادی دی ترپ موجودی۔ ایسی لہجی تحریک پاکستان وچ عملی تے قلمی حصہ لیا۔ اخیر 13 اکتوبر 1983ءوں وفات پائی۔ دائم اقبال دائم نے مذہبی، اخلاقی، سماجی، سیاسی تے رومانی موضوعاں اتے 77 دے لگ بھک کتاباں لکھیاں جیہاں وچوں کبل پوش، شاہنامہ کربلا، ابراہیم احمد، پاک شہیر، آئینہ معرفت، سکندر تے فائدہ، دل دریا دیاں موجود، سونی سرکار، تقصص الحسن، بیتلیں بھنوں، بھکو پاکستانی و جواب آسامی ذکر دے قابل نیں۔

دائم اقبال دائم اک درویش تے سیانی شاعر سن۔ آپ دے کلام وچ عشق حقیقی تے مجازی اک دوستے نال رلے ملے وکھاں دیندے نیں۔ آپ نے شاعری راجیں لوکائی اندرا خلائقی تے مذہبی قدر اس نوں کھلا ریا۔ ایسیں توں اؤ لوگاں دے ذکھر دوتے مسائل نوں شاعری واموضوع بنایا۔ آپ نے احکام پاکستان دے حوالے نال وی نظماء تخلیق کیتیاں۔ آپ نے نظم توں اؤ نعروچ وی لکھیا۔

تو قیر حسین

تر جان اسان الفرآن جس دا شان آئیے تطہیر حسین دی اے
 زندہ پادتے ابد الہا بار روشن لا زوال تو قیر حسین دی اے
 غوث قطب قلندر ایمیر جس وچ اوہ زلف زنجیر حسین دی اے
 علم عشق خیا صفا چوت مبر فقر جاکیر حسین دی اے

ہر ذرہ کائنات دے وچ سینے بھری ہوئی تائیر حسین دی اے
 زمین، چرخ، ابر، پاراں، قمر، اثام روز و شب تغیر حسین دی اے

خون بر سدا وچ تاریخ آدم سرخ پوش تحریر حسین دی اے
 عشق دی مستی دی ویکھ تدبیر سازی دلگیر ایمیر حسین دی اے

جانے مُہر نبوت تو قیر جس دی اوہ تو قیر تو قیر حسین دی اے
 بوسہ گاہ بشیر الدین یو دامِ حکم اوہ تصویر تصویر حسین دی اے

شریف گنجائی

شریف گنجائی دا اصل نام محمد شریف سی 13 آکتوبر 1915ء نوں گجرات دے شہر تھے گنجاء وچ مولانا غلام علی الدین دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ نے مذکور تھم اپنے والد کو لوں حاصل کیتی۔ فیر گنجاء دے ای ساتھ درس ہائی سکول توں میسر ک دا امتحان پاس کیجا۔ گورنمنٹ کالج گجرات توں انتظامیہ رت دی سند حاصل کیتی تے گنجاء دے اسلامیہ ہائی سکول وچ درس ہو گئے۔ ملازمت دے نال نال پڑھائی دا سلسہ جاری رکھیا۔ پہلاں بی اے کیجا۔ فیر 1941ء وچ بی اے دا امتحان پاس کیجا۔ ملازمت دے دوران مختلف شہروں وچ ہبہ ما سفر ہے نال نال ایم اے فارسی تے ایم اے اردو دے امتحان پاس کیتے تے فارسی دے پچھوڑا ہو گئے۔ گورنمنٹ کالج ایمک، راولپنڈی، گوجرانوالہ، جhelum، تلہنگ تے لاہور موسی وچ پڑھانے رہے۔ 1947ء وچ ریاضت ہو کے پنجاب یونیورسٹی دے شعبہ پنجابی وچ پڑھنے دے رہے پڑھانے دے رہے۔ فیر اسلام آباد پڑھنے گئے تے مقتدرہ قومی زبان دے علمی تے ادبی جریدے دے مدیر مقرر ہو گئے۔ آخری دم تک گجرات وچ علمی ادبی تحریکی تے تحقیقی کم وچ رکھے رہے۔ 21 جنوری 2007ء نوں خاتم حقیقی نال جا ملے۔

شریف گنجائی اک عہد ساز شخصیت تے اپنی ذات وچ ابھسن سن۔ آپ پنجابی دی جدید لفظ دے مودہ ہی شاعر سن۔ ”جگرات“ آپ دیاں پنجابی نظمیں دا پہلا مجموعہ اے۔ وجہہ مجموعہ ”اوڑک ہوندی لو“ اے۔ آپ نے تحریکی مضموناں دا مجموعہ ”جماتیاں“ دے نال چھایا ایس توں اُڑ خطبات اقبال رحمۃ اللہ۔ ”جو دینا مردِ عالمِ الاقتصادِ نی پاک دے خطبے تے پنجورہ دا پنجابی ترجمہ کیجا۔ آپ نے پنجاب یونیورسٹی پنجابی لغت وی تیار کیتی۔ آپ دے کام وچ پڑھاں دیاں ریاستیں، ایک ساک، عالمی جگہ دی تباہی۔ پنجابی میں دی خوشبو و چھوڑے دا ذکر، مت دیاں گاں تے ذو گنگے چند دیاں دی تکملہ تباہی موجودا۔

اوڑک ہوندی لو

انج دلانہ پختھیاں نہ
انج شہرات غماں دی مکندی
انج سہوندی لو
انج ہوا اس وچ نے گھلڈی پھراں دی خوشبو
نھیں دے وچ ملکن تارے
نور دے کھوچی میرے تیرے واگوں سارے
اپنے آپ توں ڈوب کے اوہناں
لُبے ہوئے سورج تارے
جان تے اپنی نیل کے جنے، جو نزل تے جنے
جیہڑا اپنی رست دے قطرے راہ وچ دیوے گو
انج دلانہ پختھیاں پا
اوڑک ہوندی لو

عارف عبدالستین

عارف عبدالستین کم مارچ 1923ء توں امر تر دے اک کشیری خاندان وچ پیدا ہوئے۔ آپ دے والداناں خواجہ عبدالحمیدی۔ عارف ہوراں دا بچپن تے جوانی دا مدد حلاحتہ امر تر وچ لکھیا تے اوتحاہی تھیم حاصل کیتی۔

بھرت کر کے پاکستان آئے تے چشتیہ ہائی سکول لاہور درج مدرس ہو گئے۔ مازمت دے نال نال علمی تے ادبی رسالیاں وچ لکھم تے شر لکھدے رہے۔ کلی رسالیاں دے مدیری رہے۔ فیر ایم۔ اے۔ اداکان لاہور وچ اسلامیات اے پنجابی لکھنگے۔ انہوں ریاضہ ہو کے پر ایک بند کالجیاں وچ پڑھاندے رہے۔ آپ اک پچھرے انسان، اونچ پڑھر دے شاعر، بزرگ پھر قادتے ادیب سن۔

عارف عبدالستین ہوراں پہلاں اردو وچ شاعری شروع کیتی، فیر پنجابی ول پر تے۔ آپ دیاں پنجابی غزلیاں تے نظمیں دا "مجموعہ" اکاپے دا مسافر، عموم وچ مقبول ہو یا۔ آپ نے اپنی شاعری راہیں، ملھیاں، کوڑیاں، بھکیاں تے کھیاں ہیئتھاں نوں ظاہر کیا اے۔ ایسیں توں آڈ آج دے دور دے انسان دے ڈکھ درد تے تھائی توں اگھن والے کرب نوں پیش کیا اے۔ آپ دیاں نحاس دا "مجموعہ" امیر ہری تھاں، 1990 وچ شائع ہو یا۔ پنجابی غزلیاں دا اس ہو "مجموعہ" خوبصوراً سفر" شائع ہو یا۔ تھیڈی مضموناں دا "مجموعہ" پر کھو پڑھوں "پر کھو پڑھوں" پنجابی دے تھیڈی ادب وچ اچامقاں کر کھدا اے۔

عارف عبدالستین نے پنجابی لکھم را ہیں گھرو کے رشتیاں دے جواںے نال موجودہ دور دے بندے دے احساس نوں حقیقی سطح اتے پیش کیا اے۔ آپ دی زبان سادہ تے خالص شہری پنجابی اے جیہدے وچ ترجمے فنکی کھل درجے تک موجوداے۔ 30 جنوری 2001 موالی علم دادب دایہہ چاغہ بیٹھ لئی بخوبی گیا۔

غزل

میرے تن تے داغ نہ دھبہ الیں میں شرمانوں کیوں
ون سوئے کپڑے پا کے اپنا آپ لکھاؤں کیوں

اپنے بھنسی سختی توڑی، پنچ سخے مرضی ہاں
ہن جد ڈین دیلا آیا دس خان میں بھجھاؤں کیوں

میں عاشق سورج دا جن دا، کرناں دا، رشائی دا
پھردا میرے اگے پچھے میرا ای پچھاؤں کیوں

میرا ای کوٹھا کچھی نہیں اے بھ دے گھر بیٹھے کچھی نہیں
کالے بدل چڑھے دیکھ کے میں ایہاں گھبراوں کیوں

شیراں والگ میں ہک وچ نیزہ کھا کے مرنا سکھا اے
بُول بن کے کند کھا کے اپنی جان بچاؤں کیوں

وچھرے بھاں دا غم عارف میں کیوں بھل سکدا ہاں
جس نے مینوں ملنداں کیجا میں اوہ اگ بھجھاؤں کیوں

احمدادی

احمدادی ہوئے 12 نومبر 1923ء توں امرتسر وچ پیدا ہوئے۔ اوہناں دے والد صاحب داتاں خوبی عبد العزیز سی تے اوہ شلاں دا کاروبار کر دے سن۔ احمد راہی داتاں پہلاں خلام احمد رکھیا گیا بعد وچ خورشید احمد رکھ دتا گیا۔ پر علم تے ادب دے میدان وچ اوہ احمد راہی دے ناں نال مشہور ہوئے۔ 1942ء وچ میٹرک دا میٹھان پاس کیجا۔ ایم۔ اے اوکانج امرتسر وچ بارہویں کلاس وچ سن کر آزادی دیاں تحریکاں وچ حصہ لین پاروں کائیں وچوں کندھ دتے گئے۔ شلاں دے کاروبار دے سلسلے وچ کلکتہ چلے گئے۔ قیام پاکستان دے دیلے امرتسر توں لا ہو آگئے۔ کچھ عرصہ "سویرا" دے مدیر ہے۔ فری 1954ء وچ قلمی دنیا دارخ کیجا تے فلم ان دیاں کہانیاں تے گیت لکھ دے رہے۔

احمدادی دے سکتے مائے صادر امرتسری اک چلے شاعر سن۔ اوہناں دی محبت وچ رو کے راہی صاحب دی شعر آکھن لگ پئے تے میٹرک دے دوران اڑو شاعری دے حوالے نال پچھانے جان لگ پئے۔ قیام پاکستان دے نیزے تیزے پنجابی شاعری دی شروع کروتی۔ اوہ پنجابی دی جدید علم دے بانیاں وچ شمار کیتے جاندے نیں۔ اوہناں دیاں پنجابی نظماءں دا مجموعہ "ترجمن" کئی واری پاکستان تے بھارت وچ شائع ہو چکیا اے۔ ایسی مجموعے وچ نظماءں کجھ گیت تے بولیاں شامل نیں۔ "ترجمن" دے دو حصے نیں پر ایہناں وچ اک ارتقائی وحدت موجوداے۔ پہلا حصہ وچ اک اپنی اخوان اے جس وچ اُنھر تے ملک چند بے نیں، پر اخلاقی ذمہ داری والا حساس دی موجوداے۔ دوچھے حصے وچ اُنھر وچ چھوڑے دے گیت نیں۔ ایسی وچ چھوڑے وچ اوس کڑی دے وین دی شامل نیں جیہی ماپیاں دے گھروں دور سوہرے گھر فرجاندی اے تے 1947ء دے غداں دے دوران ماپیاں توں وچ ہزن والیاں دھیاں دے نوئے دی شامل نیں۔ احمد راہی دیاں نظماءں تے گیتاں وچ وچ چھوڑے دے درد دا بڑا ذمکھاتے سوز بھریا اظہار لمحہ اے۔ احمد راہی نے اپنیاں نظماءں وچ پنجابی لوک گیتاں دے انداز نوں سامنے رکھیا اے۔ زبان شہری پنجابی ورنی اے۔ تے اوہناں دا اپنا اک سلیس سعدھا تے اُنکر ان والا بیان دا ذمکھ لے سے احمد راہی 2 ستمبر 2002ء توں اپنے رب نوں چاٹے۔

ਨੋਵਾਂ ਨੋਵਾਂ ਨੂਰ

ਅੰਜੇ ਨੋਵਾਂ ਨੋਵਾਂ ਅਮੀਅਨ ਨੂੰ ਨੂਰ

ਅੰਜੇ ਹੋਨਿਆਂ ਵੱਚ ਆਨ ਚੜ੍ਹਿਆਂ ਕਲੀਆਂ ਦੇ ਰਸ
 ਅੰਜੇ ਪਾਹਿਆਂ ਵੱਚ ਸ਼ਗਰਿਆਂ ਥਾਨਿਆਂ ਦੀ ਹੂਰ
 ਅੰਜੇ ਆਨ ਕੁਝੇ ਮੁਖਲਾਂ ਜਿਹੀ ਹਾਸਿਆਂ ਦੀ ਢਕ੍ਹ
 ਅੰਜੇ ਨੂਰਾਂ ਵੱਚ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਪੈਂਨਗਾਂ ਵਾਲਾ ਰੂਰ
 ਅੰਜੇ ਮਾਈਣੇ, ਪੈਂਪੇ ਤੁਹਲਿਆਂ ਦੇ ਟੈਂਟੈ ਰੁਗ
 ਅੰਜੇ ਬਲਾਂ ਵੱਚ ਸਦਹਰਾਂ ਵਾਂ ਖਾਂਖਾ - ਥੁਰ
 ਅੰਜੇ ਤੱਖਿਆਂ ਵੱਚ ਕੁਕਲਿਆਂ ਗੁਦਿਆਂ ਦੇ ਚਾਹ
 ਅੰਜੇ ਪੱਖਿਆਂ ਵੱਚ ਪੱਖਿਆਂ ਪੈਂਨ ਸਕਣੇ ਨਹਿਂ ਸੂਰ
 ਅੰਜੇ ਸਾਹਿਆਂ ਵੱਚ ਸ਼ਹਿਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਆਂ ਦੀ ਹਾਵਾਰ
 ਅੰਜੇ ਸ਼ਹਿਲਿਆਂ ਏਹੀ ਜੰਨ ਤੇ ਸ਼ਹਿਲਿਆਂ ਪਕੂਰ
 ਅੰਜੇ ਕਨੜਿਆਂ ਦੇ ਹਾਲ ਹਾਲ ਕੁਫ਼ਿਆਂ ਨਿੰਹੀਂ ਪੱਖਿਆਂ
 ਅੰਜੇ ਨੂਰ ਪੱਖਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁਖਲਾਂ ਦੂਰ
 ਅੰਜੇ ਨੋਵਾਂ ਨੋਵਾਂ ਅਮੀਅਨ ਨੂੰ ਨੂਰ

باقی صدیقی

باقی صدیقی داصل ناں سائیں محمد افضل اے۔ آپ بیکسلاڈے اک پنڈ سام وچ 1909ء نوں پیدا ہوئے۔ تھی عمرے بیشم ہو گئے تے دسویں جماعت پاس کرن گروں اک پر اندری سکول وچ مدرس ہو گئے۔ فیر بھی جا کے قومی کہانیاں تے گستاخ گھدے رہے۔ کچھ چرخوج دے محلہ ایم۔ ای۔ ایس وچ کفر کی کیتی۔ جدوں راولپنڈی پرتے تے اک ہفت روزہ رسالہ ”راہ و منزل“ دے ادارتی عمل وچ شامل ہو گئے۔ ریٹ یو پاکستان راولپنڈی لئی گستاخ ہجتے ڈرامے وی لکھے۔ بیمار ہوئے تے اپنے پنڈ سام پڑھے گئے جتنے 8 جنوری 1972ء نوں وفات پائی۔

”نجابی وچ اوہناں دی شاعری دے دو مجموعے“زخمی پیار“ تے ”کچے گھرے“ شائع ہو چکے نیں۔ ”کچے گھرے“ بکیاں بکیاں نظماء دا اک خوبصورت مجموعہ اے جس وچ باقی صدیقی نے روایت تے جدیدیت نوں اک ملک کر دتا اے۔ پوشہاری لیجھ وچ پوشہاری علاقت دے لوک گیت، نظماء، انتھے دے وسیکاں دے معاشرتی تے سماجی روگ، ہجرتے فراق دی کیفیت تے اپنے عہد دا شعور پوری طرح موجوداے۔

کپ بوٹا

کپ بوٹا کھل مکھا
سرنے لئے رایاں
پڑاں نی پکھی جھولے
کہتے چڑے، کہتے صافے

ہڑے صیخے نی دھپاں وچ
ڈینائی نظر ا توں اوہلے
اس بوٹے نی چھانویں بہہ کے
دلاں نی بولی بولے

آن سافر جان سافر
ایہہ پڑاں نی وتحاص دچوں
ہر راہی آں وہ دلتے
کوئی اس ناراز نہ کچے
کوئی ندل پھر دلے

ایہہ بونا پونگاں ناخونا
کوئی اس نے پڑا حصے
کوئی اس نیاں ناہیاں کے

فرودی ایہہ املا تکی
ساریاں تے ترت ڈوہلے
کپ بونا کھل مکھا
پڑاں نی پکھی جھولے

مُنیر نیازی

منیر نیازی 19 اپریل 1928ء کو ہوشیار پورے اک پڑھان پور وچ فتح محمد خاں دے گھر بیدا ہوئے۔ پرانہ تک تعلیم اپنے پڑھوچ حاصل کئی۔ میٹرک والی میکھان ہوشیار پورے ہائی سکول توں پاس کیجا۔ فیر بی۔ اے تیک تعلیم جالندھر، سری نگر، بہاول پورتے لا ہور دے کالج اس وچ حاصل کئی۔ پاکستان دے قیام گروں سا ہیوال آگئے ہے ایخوں دے علمی ادبی حلقوں دی جان تے پچان بن گئے۔ لا ہور آکے اک اشاعتی ادارہ قائم کیا اعلیٰ تعلیم دیاں کتاباں شائع کیتیاں۔ آزاد منش تے سیلانی طبیعت دے ماکن منیر نیازی نے ساری حیاتی تحقیق دی دنیا آباد گئی تے ایہہ دنیا مردے دم تکر قائم رہی۔

منیر نیازی دی چنابی شاعری دے تن بھوئے شائع ہو چکے نیں۔ "سفری رات" "چار چپ چیزیں" تے "رسہ دن والے تارے"۔ بعد وچ ایہہ تے مجتوئے تے بکھو ہور کلام تھیں کر کے کلیات دی ٹکل وچ "کل کلام" دے عنوان ہال شائع کیا گیا۔ منیر نیازی بیداری طورتے گئی لکھ دے شاعریں۔

منیر نیازی ٹکل توں ٹکل لکھن تے اوہہ م موضوع توں مکمل طورتے بیان کرن وچ اپنا ہائی ٹکل رکھدے۔ اوہناں دیاں بعض نظماء اک اک مصرے دیاں نظماء نیں۔ منیر نیازی نے حیاتی دے ذکھاں درواں تے سماجی برائیاں توں بھوت جن تے چڈیل دی علامت ہا کے پیش کیجا اے۔ 26 دسمبر 2007 توں ادبی دنیا "کل کلام" والیہہ روشن ہارہ بیکھ لی ڈب گیا۔

ترن نظماء

اللہ توں گن دی حفاظت

بوجہت اوس چدوں میں ہواں سکھ دا سندیس آوے
مشکالاں وچ چدوں تھک جاؤں کجھ غیب ڈاؤں ہو جاندا
چدھروں مینوں خبر نہیں ہوندی او دھروں حوصلہ آندما
ہمیراں پنگھماں سامنے پھرداری پورا بان ڈاؤں لائی
آس نہیں میری نہیں دیکھا ایک جہاں جہاں دا والی
میریاں مددوں کرداری رہندی اک خلوق خیالی

میں تے ایہہ شہر

محل گئے میوں طور طریقے کوں میں اتھے رہنا
کوں میں اتھے دن کثا اے کوں میں اٹھنا بہنا
کس دیلے کیہ کم کرنا اے کد میں جائنا سونا
کس موقعے میں خوش لگناں اے کد میں خوش نہیں ہونا

اصل کولوں خوف

ایدھر او دھر و سدے پھردے
اصل دے کولوں ندے
جس نوں گل اسی ڈسی ہوندی
اوے توں نہیں ڈسے

انور مسعود

انور مسعود 8 نومبر 1935ء کیں گھرات وچ پیدا ہوئے۔ والد اناش محمد عظیم اے۔ آپ نے پنجاب یونیورسٹی توں ایم اے فارسی والی تھان پاس کیا تے پھر امرتسر ہو گئے۔ مختلف کالجیں اے۔ گورنمنٹ کالج راولپنڈی وچ فارسی دے اسٹادر ہے۔

انور مسعود ایسے دکھاں درداں دی ماری دنیا واسطے ہے تے خلیق کروالا ہے تے لوکائی توں غماں توں نجات دیواندا ہے۔ اوس دے شعر پڑھن دا انداز ایڈا لکھن تے اٹھا گئیز اے کہ اوس دا کلام لوکاں دے ذہناں اوتے لکھن ہو جاندا ہے تے دلاں وچ اتر جاندا ہے۔ اوس نے پنجابی توں اؤ فارسی تے اردو وچ دی شعر لکھنے نیں۔ پنجابی زبان وچ اودھا اک مجموعہ "میلہ اکھیاں دا" دے سرنا تویں نال چھپ چکیا اے، جس نے لوکائی توں مقبولیت دی سند حاصل کیتی اے۔

اک تے اودھا کلام گلاب دیاں پھگڑیاں ہار کھڑیا ہوندا ہے تے سونے آتے سہاگہ اودھا دل موہلین والا پڑھن دا انداز اے۔ اودھی پنجابی شاعری وچ جتنے مراوح اے اوتحے نال ای طرودے ڈوٹھنے تے ترکے نثر دی موجود نیں، جسہوے ذہن دے اندر کھب چاندے نیں۔ آکھیا جاندا ہے کہ طرودی اک طرح اس دا قنیت تشدیداے، پرانور مسعود دے طرودی تشدیدی تھاں اصلاح دا پکھڑایاں اے۔ اودھے خول پچھے کوئی نہ کوئی سبق ضرور ہوندا ہے۔ نظماء توں اؤ انور مسعود نے کچھ پنجابی قطعات تے زبانیاں دی لکھیاں نیں۔

جحد بزار

بزری مرچ مسالے سارے جمع بزارے دیکھے
کیسے کیسے عجب نثارے جمع بزارے دیکھے
سارے بند بزار تے ٹھکھا ایسہ بزار مزالا
مسجد دا ہمسایہ میلا چوکھی رونق والا
ہم ہما کے آیا اتھے سارا آل دوالا
آپا، چاچا، تایا، بھٹا، آپی، باتی، خالہ
لوک دیکھی دیکھی سارے جمع بزارے دیکھے

رگ برگی کاراں والیاں لگیاں ہویاں پالاں
ہر کوئی اتھے میرے والگوں ڈپا وچ خیالاں
کبڑی چیز خریداں اتھوں کبڑا سودا ٹالاں
اوتحے چوکھا بھیڑ بھر کا تیڑی تھانوں دالاں
مئی ڈھوز غبار غبارے جمع بزارے دیکھے

کبڑی شے نہیں دیکھی اتھے دیکھے نیں ہڈوانے
ایس بزارے وکدے دیکھے آسائیں مکنی دے دانے

وں سوئے دیکھے ابھی کمبل لیف سربانے
کاراں دے وچ ڈھنے ہوئے ڈھنے ہال ایانے
ہندے روندے تے گراندے ہال وچارے دیکھے
کیسے کیسے عجب نثارے جھوہڑا رے دیکھے

لندے دا سامان خریدن لوکی ڈرودے ڈرودے
ہندے درتے کوٹ، سویٹر چکدے ڈھنے ڈھنے
فیشن نویں بھاون دے پئے سے چارے کردے
گھر دا پرده رکھن نوں پئے لین پہانے پردوے
اوور کوٹ، جراباں، شلالاں، سوئے سارے دیکھے
کیسے کیسے عجب نثارے جھوہڑا رے دیکھے

نویں زانی جانی جس نے جو اواز لگائی
کہے ملوکاں والا بھائی کشش وکنے آئی
موگ پھلی نوں آکھے کوئی پتے دی بھر جائی
مئے وچن والا کوکے لئی گئی مخیاں
برنی دی اواز سنی تے شتر پارے دیکھے
کیسے کیسے عجب نثارے جھوہڑا رے دیکھے

کوئی خوس اتاراں والا نوش بیا فرمادا اے
کوئی مرغی ڈنگ کرکے تھیلے وچ بیا پانداۓ
کوئی گاہک ہزاراں دا قائم خریدی جانداۓ
خالی کھیسے والا کوئی اکھیاں نوں ترسانداۓ
مہارت ساتھی کئی وچارے جھوہڑا رے دیکھے
کیسے کیسے عجب نثارے جھوہڑا رے دیکھے

شامیں سے وچن لگ پئے سوئے وچن والے
ایہ موقع دیکھے ربے سن کئی خریدن والے
ایدوں بعد ملنجاں وانگوں بیٹھنے یعنیں والے
سوئے والی خانی پہنی ہال کے سکن والے
رات بھیرا بھانجیز تارے جھوہڑا رے دیکھے
کیسے کیسے عجب نثارے جھوہڑا رے دیکھے

فرہنگ

۶

بکریاں ہونا۔ ضائع ہونا	انگل سا کاں۔ رشتے دار ان	آپ مبارے۔ آپ نے آپ
بلے۔ شاوٹ	اگرایی۔ وصول کرنا	آگو۔ راہنمای
بئے۔ اک پاسے۔ باہر	اگنگ۔ اتھا	آل ڈالا۔ ارڈر گرو
بھندڑی۔ بدناہی	آلانی۔ خالی	امان صدۃ قا۔ میں جی کر منیا
بود۔ بستی۔ موجود	الم۔ ذکر	آواگت۔ آجھن چیت
بُول۔ بدھوں	المک۔ ہولے جیہے	آئیے۔ ماں
بوڑسائ۔ ڈوب دیساں	انگ۔ حصہ	ابدا آلا باد۔ قیامت تیک
بھیوو۔ بھتر بھلانی	اندر گراوٹ۔ زمین تھلے	رہمن والا
بھیز۔ جووم مصیبت	امشکار۔ کھلننا ٹھرنا	اتلویں۔ بے حساب
پ		انے کے۔ اندازے
پاروں۔ وجہ۔ سبیوں	انت۔ حد	
پارٹیشن۔ وظف۔ تقسیم	آن پھونیاں۔ جھنیاں اول	آچن۔ انوکھی
پاندھیاں۔ راہیاں	ہتھنہ لایا ہووے	آچن۔ خاص
پالاں۔ قطاراں	انجم۔ تارے	اچھے۔ ملکی سطح
بنجے۔ آپڑے	اندیشے۔ ٹکران	اڈبر۔ حکاہ
پدار۔ خاندان	اور انکھڑا۔ جیدا اگے پچھے	ارجع عناصر۔ چار عناصر
پریرے۔ ترخیب دتی	کوئی نہ ہووے ابے اولاد	اگ ہوا پانی مٹی
پسریا۔ کھل ریا	اوڑ۔ آخ کار	ازی۔ خرد
پانگھاں۔ چھالاں	ایال۔ گھوڑے دی دھون دے وال	اسارے۔ تغیر کیتے
مگریا۔ پچٹیا	ب	
پورباں۔ مشرقی	بھاء۔ قسم انصیب	اسرار۔ بھیت
بیڑھی۔ نسل	بست۔ وجود	اعتراف۔ قبول کرنا
پینڈا۔ سڑ	بٹ۔ بٹ۔ جھرائی نال و یکھنا	اکسیر۔ موڑ دووا
پینچی۔ انگستان دانگا سکن	بیشیر۔ خوشخبری دین والا	اکھوڑتی گل۔ قاتوگل

ت

سندی۔ دی اولی	چنگ۔ چکاری۔ چوائی	ناگھ۔ آس
سندی۔ سنبھا۔ پیغام	چوواں بیق۔ ست زیناں	چلخی۔ چان
سگلی۔ ساتھی	ست آسان	ترہت۔ قبر
سوائیاں۔ زنا نیاں	چیناں۔ دانے	تریواں۔ ٹری جاواں
سنجی۔ کلم کھنی۔ دریانی	چلیے۔ مرید	تلکھر۔ پاکیزگی
سوہنڈیاں۔ چنگیاں لکھدیاں	محکمودواری۔ اخیرداری	توڑے۔ بھانویں
سیڑل۔ موکی	ح	تو قیر۔ عزت
سوئے۔ وڈے کھال	حکمت۔ دادائی	تیخوں۔ گواروں
ش	خ	تینڈڑے۔ تیرے
ختر۔ اونٹ	خاک۔ منی	ث
شاد مانیاں۔ خوشیاں	د	ٹاپریاں۔ قبیلے
شورکار۔ آچیاں اوازاں	دراؤی۔ دور روی	ٹوہ۔ بھال
ض	درکار۔ چاہیدا، ضرورت	صلحمر۔ سم
ضرب۔ سفت۔ چوت	ڈھنی۔ ماہر	ح
ط	دیس واسی۔ ڈھنی	چاپی۔ لکنی
طالب۔ چاہیوان	دیدن۔ دیکھنا، زیارت کرنا	بچپ۔ ذکر
خالع۔ قست	ر	جھٹ۔ ٹلکم وال
طاقی۔ کھڑکی	راٹی کیناں۔ امیراں، شوقیناں	حمد۔ جمیشید بادشاہ
طیب۔ حکیم	راشن۔ کھان چین داسماں	جاو۔ جمادات پھر و غیرہ
ع	رزشائی۔ چان	ححب۔ واچھر
عظیم۔ دوا	س	جزنا۔ برداشت کرنا
غیان۔ ظاہر	ساج۔ ساز	چ
غ	سائل۔ سوالی	چت۔ دل
غاصب۔ ناجائز قبض کرن والا	سپاہدے۔ سپ پالن والے	بحبیباں۔ کاہلیاں
ف	سدھارتا۔ راونہ ہونا	بحکھلی۔ پھن
فرغت۔ محاذ	سک۔ چاہت	چپل دیکی۔ دھوکہ دے گا

م	محل۔ عمل تیکون۔ ہو گیا۔ کائنات ہن گئی
مانا۔ غرور	ق
واضح۔ وچار و نامدراء۔ خیال اس دا تبادلہ	ٹھیکاراں۔ جوان گزیاں
مشجر۔ جاسوی کرن والا	قابلیت۔ بیانات
وسوس۔ وہ تم گمان	قول۔ سکل
وسوں۔ رہائش، آبادی	ک
مزمل۔ دو مزملے مکان	کھاگیں۔ خطایاں
مرسل۔ گھلیاں کیا رسول	کدو رہاں۔ فرقہاں
وسیب۔ معاشرہ	ٹسکنی۔ بھیڑ ادوسٹ
(ویسے)۔ سماج	گلن۔ ہوجا
سلطان۔ پیانہ کبیر اس والا کا تنہ	گزدن۔ سونا
مطہرہ۔ موکلا۔ وسیع	کنوں۔ کلوں
وہی کاں۔ باشندیاں	کھنڈنا۔ کھلننا
وہی بدی۔ شرپنیدی	کاکو رو لا۔ شور
وہیں۔ لباس	گھنانا۔ ذبح کرنا
۵	گ
مهانے۔ ملاح	گھب۔ گزٹ
ہبہ کار۔ رولا چین پکار	گرانیاں۔ پنڈ والے
مہبا۔ دہی	گھلم مصالا۔ کلا۔ تبا
مکڑہ۔ ترم نازک	گوہ گوچی۔ غور دے قابل
ہمہ والا۔ ضدی	گہنکدے۔ اس دے
ہمہ کے۔ خوشی ہاں اکھنے ہو کے	ل
ہنڑے ہرتے۔ استعمال کیتے ہوئے	لاٹانی۔ بے مثال
ہنل کے۔ برداشت کر کے	لام۔ جگ
ناہری۔ بخاوت	لازوں۔ ہمیشہ رہن والا
ناقد۔ اوثقی	لسان القرآن۔ قرآن دی زیان
نباتات۔ گھاہ وغیرہ	لیہا۔ آن دا کئڑا
نگستان۔ صحراء حز کھاں دا جھنڈ	
نفاق۔ نااتفاقی۔ پھٹ	
لغی۔ نہ۔ اپنی ذات دا انکار	
نقارہ۔ وہ اذھول	
نماشان۔ شام ویلے	
نمازناں۔ عاجز۔ غریب و چارا	
نموججان۔ شرمندہ۔ ٹکنیں	
ندیے۔ جرا کیسے	
نیلی دہار۔ اکاس بتل	

پنجابی وچ لفظ سازی دے طریقے

پنجابی وچ لفظ سازی دے کئی طریقے نیں جہاں تال اک لفظ توں اگے کئی لفظ بنائے جاسکدے نیں۔ اسی طریقے میں اسی طریقے میں۔

لفظ بنان دے طریقے

۱۔ کے لفظ وچ لفظ دے معنے پیدا کرن لئی اوس دے شروع وچ "الف" دا واحد حاکر دتا جاندا ہے۔ مثال دے طور تے۔

مث۔ اسٹ۔ موڑ۔ امور۔ جوڑ۔ اجڑ۔ ہر۔ امر۔ بونا۔ اونا۔

۲۔ لفظ وچ لفظ دے معنے پیدا کرن لئی اوس دے شروع وچ "ک" دا واحد حاکر دتا جاندا ہے۔ مثال دے طور تے:

راہ۔ کراہ۔ بھی۔ بھت۔ کپت۔ ذہب۔ کڈھب، ویلا۔ کویا، ذات۔ کذات۔

۳۔ کچھ لفظاں دے شروع وچ "الف" فون "لگا دا جائے۔ مثال دے طور تے:

پڑھ۔ آن پڑھ، جان۔ آنجان، تھک۔ آن تھک، جک۔ آنجک

۴۔ "بے" دا شروع وچ واحد حاکر دتا کچھ لفظاں دے معنے لفظی بن جاندے نیں جوں ایہہ لفظ:

سواد۔ بے سوا، ہوش۔ بے ہوش، سمجھ۔ بے سمجھ، غش۔ بے غش۔

خرب "ب" دا واحد حاکر دین تال وی بعض لفظ لفظی دے معنے دین لگ

پیٹے نیں۔ جوں ایہہ لفظ: شرم۔ بے شرم، ہوش۔ بے ہوش۔

۵۔ "ن" دا واحد حاکر دین تال وی لفظی بن جاندی اے۔ مثال دے طور تے:

ڈر۔ ڈر، کھٹو۔ کھٹو، مرد۔ مرد، دیدہ۔ دیدہ۔

۶۔ کچھ لفظاں دے شروع وچ قاری طریقے مطابق سابق لایکے دی لفظی دے معنے پیدا کیتے جاسکدے نیں جوں ایہہ لفظ:

حاضر۔ غیر حاضر زور۔ کمزور، سمجھ۔ نا سمجھ، بھتی۔ کم بھتی

تفصیل بنان دے طریقے

پنجابی وچ بعض دیے گئے تھے ایسے لفظ دی بولے جاندے نیں جسے زیادہ لفظاں دا مفہوم ادا کر دے نیں۔ مثال دے طور تے:

۱۔ ملکھے: میں آ کھیا، دا تھف اے۔

۲۔ آکھے: اوس آ کھیا، دا تھف اے۔

۳۔ پن پھیری یا پھیری: پن پھیری، دا تھف اے۔

۴۔ پن پانی دا تھف اے۔ ایہہ دے توں اگے لفظ پن پکھی، پن پکھی تے پکھت بنائے جاسکدے نیں۔

۵۔ وچ، وا، "او" دا دین تال خالی "چ" رہ جاندی اے پر منے پورے نکلدے نیں۔

جوں گھرچ، بزرارچ، سکولچ، کامنچ، دفترچ۔

۶۔ شیش دا تھف، شیش۔ مٹا شیش محل

۷۔ ٹھا دا تھف۔ مکل، مکل جک۔ مکل منہاں۔ مکل جھا

امتحانی پر چیاں دی تدوین لئی سفارشات

۱۔ گیارہویں جماعت لئی

نمر۔ ۲۰ نمبر (سیاق و سبق دے نال مطبوم اتھریج	۳۰ نمبر
خلاصہ امرکزی خیال۔	۱۰ نمبر
نظم۔ (شعراء دی اتھریج مع شاعرداہاں)	۳۰ نمبر
لوک اصناف۔ (آکھاں، لوک شاعری و اصناف)	۵ نمبر
شاعرائی حیاتی تئیں۔	۱۵ نمبر
کل نمبر۔ ۱۰۰	

مطالعی کتابیں

مرتبہ سلطان الطاف علی	ایجاد سلطان باہو رحمۃ اللہ
مولوی غلام رسول رحمۃ اللہ عالپوری	احسن اقصص
عارف عبدالحسین	اکاپے داسافر
مرتبہ محمد آصف خان	آکھیا بابا فرید نے
مرتبہ حظیفہ تائب	بخاری انت
مرتبہ مقصود ناصر چودھری	ہنخاب دے لوک گیت
عبد الغفور قریشی	بخاری ادب دی کہانی
مرتبہ ڈاکٹر شہباز ملک	پئی روٹی
احمر راهی	ترجمج
میراں بخش مہماں	جث دی کروت (ناول)
مرتبہ محمد آصف خان	جگ ہند بخاب
شریف کنجی	چراتے
عمر فضل گبرائی	ڈو ٹکھے پینڈے
نواز	ڈو ٹکھیاں شام
ڈاکٹر اسلم رانا	ریک سنگ
عبد الکریم شر	خی سرکار
ہاشم شاہ رحمۃ اللہ	ستی
میراں بخش رحمۃ اللہ	سیف الملوك
مسیر نیازی	سفر دی رات
فضل شاہ نواں کوٹی	سوئی میتوال
مرتبہ ڈاکٹر نزدی رامح	کلام بلیسے شاہ رحمۃ اللہ
مرتبہ ڈاکٹر نزدی رامح	کلام شاہ حسین رحمۃ اللہ
نجابت	ناور شاہ دی وار
ڈاکٹر سید اختر جعفری	نویں زادیے
حافظ برخوردار	مرزا صاحب اس
ڈاکٹر شیدا نور	منزلہ

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر	مہندس پھل
ڈاکٹر سید اختر جعفری	دیوے
مرجیہ عبد العزیز ایڈ و کیٹ امرتپور شریف صابر	ہیروارث شاہ رحمۃ اللہ
ڈاکٹر محمد باقر	بنحو (ناول)
ڈاکٹر اسلم رانا	حرف حقیقت
ڈاکٹر اسلم رانا	مزرواہیت
ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد	ادب سندھ
ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد	آگئے نوش قاری

نمونہ ماؤل پیپر "پنجابی"

بماۓ ائمۂ میڈیسٹ پارٹ - ۱

کل نمبر: 60

(حصہ اٹھاپی)

(حشادل)

(حصہ اٹھائی) وقت: 15:2 گھنٹے

سوال 1: تحمل دتے گئے سوالاں دے مختصر جوابات دینو۔

(i) ڈرامہ "نایابی تحملے" توں کیہے اخلاقی سبق ملا دا اے؟

(ii) پاپا فرید حنفی شکر دے شلوکاں تو کیہے پیغام ملدا اے؟

(iii) کے پنج مشہور لوک گیتاں دے نام دسو؟

(iv) شاہ عبداللطیف بھانگی دی شاعری دیاں خوبیاں بیان کرو۔

(v) "آن ڈھنے روگ" وچ کبھیزے دروغاں دا ذکر ملدا اے؟

(vi) ناول "پاکستان بن گیا اے" دے مرکری کروارتے اوں دے خاندان آتے ہندوآس نے کبھیزے قلم کیتے؟

(vii) لوک گیت دی مشہور صفت "بولیاں" توں کیہے مراداے؟

(viii) افسانہ "کھوپڑیاں تے آٹھنے" وچ مصنف نے رات دا مظہر کبھیزے لفظاں نال انکیا اے؟

(ix) انور مسعود نے اپنی نظم "حمدہ زار" وچ کبھیزے یاں شیواں دا ذکر کیجا اے؟

(x) پنجابی زبان دے جدید دوڑے شاعر ان نے اپنی شاعری وچ معاشرے دے کبھیزے کو جاں دا ذکر کیجا اے؟

(حدود)

سوال 2: تحمل دتے ہوئے نیزی پیرے دی تحریک تے سماں دے حوالے ہل تے جزوی تحریک شاعر تے شعری حوالے ہال کرو۔

(i) سیانے آکھ دے نیں کہ باراں کوہاں تے زبان بدل جاندا اے۔ ہر علاقے دے طبی، سیاسی تے سماجی حالات دکھو دکھو کھو دکھو کھو دکھو کھوندے نیں۔ ایہ حالات اک پاسے اچاراں گاں نوں متاثر کر دے نیں تے دوچھے پاسے لوکاں دی رہب بہت آتے اپنے اثرات قائم کر دے نیں ترزاں باراں کوہاں تے جا کے لوکاں والیجہ بدل جاندا اے۔ اسی بدله ہوئے لیچھ نوں علاقے دی مناسبت نال وکھر انداں دے دتا جاندا اے۔ جو جس لاءہوری، ملتانی وغیرہ۔

(ii) آپ کر گیکھو، بش کر کے اریخ عاصمر گوئی

ترے قسم پیدا کیاں اوں تھیں رنگ بر گئی ہوئی

کب جماد ہوئے اوں وچوں نا وہ ہلدے جلدے

ہور بنا تات نہ مردے پھلدے پھلدے حملدے

سوال 3۔ "پاکستان بن گیا اے" یا "نایابی تحملے" واقعہ اکھو۔

سوال 4۔ صوفی شاعر" وارث شاہ دعتہ اللہ" دی حیاتی تے اُن اُجھے قوٹے لکھو۔

سوال 5۔ "شہری حیاتی دے دکھ کھو یا پسندیدہ صوفی شاعر اتے پنجابی وچ بخداں مضمون لکھو۔

نمونہ ماڈل پیپر "پنجابی"

برائے انٹرمیڈیٹ پارٹ۔ ۱
(عمر وضی)

وقت: 45 منٹ

کل نمبر: 40

رول نمبر: ہندسوں میں

الفاظ میں

نوٹ: اپنارول نمبر جنگل تکھو کئیا ہو یا کسی دی طریقے نال مٹا کے لکھا ہو یا کچھ پھل نال لکھا ہو یا جواب خلط میا جاوے گا۔	سوال 8۔ سچلتے گئے سوالاں دے چار مکان جواب دتے گئے ہیں۔ گھن جواب اتے (۷) لاو۔	دُر احمد "نامی سچلتے واقع" کیڑا جوان خون دین لئی گیا۔
(i) (اف) گاگو (ج) پھتو (د) دلو	(ب) چورہری	منیر نیازی نے کیڑا زباناں واقع شاعری کیتی؟
(ii) (اف) پنجابی تے اردو (ب) سندھی تے بلوچی (ج) اگریزی تے سرائیکی (د) سکرت	(اف) گھوڑا (ب) ہاتھی (ج) بُراق	واقدمراج شریف تے حضور نے کس جانور تے بینچ کے آسان دی سیر کیعنی؟
(iii) (اف) اونٹ (ب) اونٹ (ج) شاہ عبدالطیف بھٹاکی کس زبان دے شاعر نہیں؟	(د) اونٹ	شادی دے مشہور نہڑک شاعر بلطفہ شاہ جہاں اللہ داصل نال کیسی؟
(iv) (اف) اردو (ب) سندھی (ج) سرائیکی (د) پنجابی	(اف) سید عالم مصطفی (ب) سید غلام مرتضی (ج) مولوی غلام مرتضی (د) مولوی حجی الدین محمد ث	پنجابی دے مشہور نہڑک شاعر بلطفہ شاہ جہاں اللہ داصل نال کیسی؟
(v) (اف) سی کی پنون (ب) سوتھی بیٹوں	(ج) مرزا صاحب	سیدوارث شاہ نے کیڑا مشہور شاہ کا رجھنیں کیجا؟
(vi) (اف) شریف کچھی کس شہروں پیدا ہوئے؟	(ب) بیہر راجھا	شریف کچھی کس شہروں پیدا ہوئے؟
(vii) (اف) شنخو پورہ (ب) اسلام آباد	(ج) لاہور	اگریز اس نے کس سال واقع پنجاب اُتے قبضہ کیا؟
(viii) (اف) 1752ء (ب) 1849ء	(ج) 1699ء	بابا فردیخ شرکردا کلام پنجابی دی کیبودی صنف واقع ملدے اے؟
(ix) (اف) رہائی (ب) سحرنی	(ج) کافی	(د) شلوٹ

- (x) کہانی "کپا وچ" مرکزی کردار نوں بچپن وچ کیہوئی پیاری سی
 (الف) نیندروچ چلن دی (ب) سرورد
 (ج) ڈیریشن (د) ٹائیغا یونڈ
- (xi) لفظ "ماہیا" کھتوں نکلیا اے؟
 (الف) دکھاں دایاں (ب) امکاں
 (ج) پاکیزہ سدھراں (د) ماہ یعنی چن
- (xii) ناول "پاکستان ہن گیا اے وچ احمد ہندوستان توں پاکستان کس سواری تے آیا؟
 (الف) چکڑا (ب) ریل گذی (ج) کار (د) جہاز
- (xiii) افسانہ "کھوبیاں تے آبلیخ" وے مرکزی کردار دا پیش کیسی؟
 (الف) ڈاکٹر (ب) اُستاد (ج) انجینئر (د) کیت
- (xiv) پرفضل گجراتی کس طلاقے دے وسیک سن؟
 (الف) گوجرانوالہ (ب) سندھ
 (ج) گجرات (د) لاہور
- (xv) شاہ حسین پنجابی دی کیہوئی صنف دے شاعر نہیں؟
 (الف) غزل (ب) سی حرفی (ج) کافی (د) لوگ گیت
- سوال 7: تحمل دے گئے فقریاں نوں مکمل کرو۔
- (i) لندن دی انٹرگراؤنڈ ریل نوں عام لوک..... آحمدے نیں۔
 (ii) شہ بخاری، شہزادی، نہ سندھی، نہ کراپی سب کچھ ہوندیاں سب توں پہلاں توں ایک..... بن۔
 (iii) حضرت سلطان باہور رحمۃ اللہ پیدا ہوئے۔
 (iv) لوری بال نوں کراون تے واسطے گایا جاندا اے۔
 (v) پاکستان دا مطلب کیا ہے
 (vi) حضرت بہاء الدین زکریا رحمۃ اللہ داعڑا و اعزاز وچ اے۔
 (vii) لوگ گیت دا مطلب
 (viii) "پاکستان ہن گیا اے" ڈاکٹر محمد باقر دے ناول وچوں اقتباس اے۔
 (ix) واقعہ معراج شریف نوں حضور صلی اللہ علیہ والسلام نے آسمان دی سیر کھلتی۔
 (x) بابا فرید رحمۃ اللہ داعڑا ہر سال دے صینی وچ ہوندا اے۔
 (xi) حضرت یوسف علیہ السلام اپنی دی قبرتے گئے۔
 (xii) انور مسعود وچ پیدا ہوئے۔
 (xiii) عارف عبدالقیم نے اردو تے زبان وچ شاعری کھلتی۔
 (xiv) "پنجابی زبان دی کہانی" دا لکھاری اے۔

(xv) کافی ”ربا میرے حال دا حرم توں“ شاعر دا کلام اے۔
 سوال نمبر 8۔ کالم (الف) تے کالم (ب) وچ دتے گئے لفظاں توں ملائکے جواب کالم (ج) وچ دینے۔

کالم (ج)	کالم (ب)	کالم (الف)
تھیم بالغان		(i) الحمد لله رب العالمين
جدید دورا پنجابی شاعر		(ii) محمد اصف خاں
سی حرفی		(iii) تحال
پنجابی زبان دی کہانی		(iv) کھوپڑیاں تے آہٹیں
حمد		(v) معراج شریف
باوا کنک لیاڑے گا		(vi) عارف عبد الصین
ملکسو کٹوریہ دا اور		(vii) سلطان باہو رحمۃ اللہ
لطم ”توں توں بور“		(viii) میاں محمد بخش رحمۃ اللہ
کڑیاں دی کھیڈ		(ix) شیخ انتشاں والدہ
تھنہ نماز اں دا		(x) احمد راہی